

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ХАРЧУВАННЯ
ТА ТОРГІВЛІ**

М. В. ЧОРНА, С. В. ГЛУХОВА

**ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ІННОВАЦІЙНОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ**

Монографія

Харків
2012

УДК 330.341.1
ББК 65.290-2
Ч45

Рецензенти:

заслужений працівник народної освіти України, д-р екон. наук, проф., завідувач кафедри економіки і маркетингу НТУ«ХП» – А. І. Яковлев;
д-р екон. наук, проф., завідувач кафедри економіки підприємства Полтавського університету економіки і торгівлі – О. В. Березін.

Рекомендовано до друку Вченою радою ХДУХТ (протокол № 6 від 28.02.12 р.)

Чорна М. В. Оцінка ефективності інноваційної діяльності підприємств :
Ч45 монографія / М. В. Чорна, С. В. Глухова. – Харків : ХДУХТ, 2012. – 210с.
ISBN

Монографія висвітлює розвиток теоретичних положень і розробок методичного та практичного інструментарію оцінки ефективності інноваційної діяльності підприємств.

У роботі уточнено економічну сутність та взаємозв'язок базових понять теорії інновацій, визначено зміст поняття «ефективність інноваційної діяльності підприємства». Обґрунтовано систему оцінки впливу чинників на інноваційну діяльність підприємства, запропоновано методичний підхід до оцінки результативності інноваційної діяльності підприємств. Подано авторські розробки щодо вдосконалення інструментарію оцінки ефективності інноваційної діяльності підприємств, які включають у себе комплексну систему показників. Обґрунтовано модель споживчого вибору інноваційної продукції та запропоновано методичний підхід до оцінки інноваційного ризику.

Монографія призначається для широкого кола економістів-теоретиків, практиків, науковців.

УДК 330.341.1
ББК 65.290-2

©Чорна М.В., Глухова С.В., 2012
©Харківський національний університет
харчування та торгівлі, 2012

ISBN

ВСТУП

Характер сучасного розвитку економіки, обумовлений наявністю кризових явищ, стимулює усі галузі національного господарства до пошуку радикальних шляхів розвитку і активізації інноваційної діяльності. У цих умовах пріоритетною стає інноваційна діяльність спрямована на забезпечення конкурентоспроможності продукції та ефективності бізнес-процесів.

Складність та тривалість інноваційного процесу на фоні впливу дестабілізуючих чинників обумовлюють значні труднощі щодо вибору та впровадження інновацій. Це зумовлює необхідність виваженої, гнучкої та комплексної оцінки ефективності інноваційної діяльності як основи прийняття об'єктивних управлінських рішень.

Питання управління та оцінки інноваційної діяльності розглядалися в роботах таких провідних вітчизняних та зарубіжних вчених, як: Л.Л. Антонюк, І.В. Вахович, П. Гардинер, Н.П. Денисенко, П. Друкер, С.М. Ілляшенко, П.Г. Перерва, Р. Ратвел, Х. Рігс, В.С. Савчук, Б. Твісс, В.Г. Федоренко, Х. Хартман, Й. Шумпетер та інші.

Аналіз опублікованих праць і практика господарської діяльності вітчизняних підприємств свідчать про недостатню розробку принципово важливих питань щодо особливостей здійснення інноваційної діяльності та формування комплексної системи оцінки ефективності інноваційної діяльності.

Актуальність проблеми оцінки ефективності інноваційної діяльності, недостатній її теоретичний розгляд та практичне застосування на вітчизняних підприємствах обумовили вибір теми, мету, завдання та напрям дослідження.

Мета дослідження полягає в розвитку теоретичних положень і розробці науково-методичного та практичного інструментарію оцінки ефективності інноваційної діяльності підприємств.

Для досягнення поставленої мети у дослідженні вирішено такі науково-практичні завдання:

- опрацьовано теорію інновацій, уточнено поняття «інновація» та «інноваційна діяльність підприємства»;
- узагальнено основні підходи до трактування ефективності та уточнено зміст поняття «ефективність інноваційної діяльності підприємства»;
- систематизовано чинники впливу на інноваційну діяльність підприємства, визначено рівень їх впливу на стан і розвиток інноваційної діяльності вітчизняних підприємств;
- обґрунтовано методичний підхід до оцінки результативності інноваційної діяльності підприємств;
- здійснено компаративний аналіз методів оцінки ефективності інноваційної діяльності з позиції можливості їх застосування на вітчизняних

підприємствах;

– розроблено методичний підхід до оцінки ефективності інноваційної діяльності підприємств;

– удосконалено методичний підхід до оцінки інноваційного ризику під час інвестування в інноваційну діяльність підприємства.

Об'єктом дослідження є інноваційна діяльність підприємств.

Предметом дослідження є теоретико-методологічні та методичні засади оцінки ефективності інноваційної діяльності підприємств.

Вирішення поставлених у дослідженні завдань здійснено з використанням сучасних загальнонаукових та спеціальних методів: *теоретичного узагальнення, аналізу і синтезу* – для з'ясування та уточнення сутності понять «інновація», «інноваційна діяльність підприємства»; *системного аналізу, індукції та дедукції* – для з'ясування та уточнення сутності поняття «ефективність інноваційної діяльності підприємств» та обґрунтування комплексного підходу до визначення ефективності інноваційної діяльності підприємств; *статистичного аналізу* – для вивчення, групування, виявлення тенденцій впливу чинників на інноваційну діяльність підприємств; *матричного* – для розробки методичного підходу до оцінки результативності інноваційної діяльності підприємств; *компаративного аналізу* – в процесі визначення найбільш відповідних методичних підходів до оцінки ефективності інноваційної діяльності для застосування на вітчизняних підприємствах; *наукової абстракції, аналізу ієрархій, рангів* – для розробки методичного підходу до оцінки ефективності інноваційної діяльності підприємств; *групування* – для удосконалення методичного підходу до оцінки інноваційного ризику під час інвестування в інноваційну діяльність підприємства; *графічний* – для наочного зображення статистичного матеріалу і схематичного зображення низки теоретичних і практичних положень дослідження.

Обробка даних здійснювалася з використанням сучасних комп'ютерних технологій.

Теоретичною та методологічною базою наукового дослідження є матеріали науково-практичних конференцій, монографії та науково-аналітичні статті вітчизняних та зарубіжних авторів з проблематики оцінки ефективності інноваційної діяльності. Емпіричною та фактологічною базою монографії є нормативно-правові акти України, статистичні дані Держкомстату України та Харківської області, матеріали експертного оцінювання фахівцями вітчизняних підприємств, ресурси мережі Інтернет.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

1.1. Інновація та інноваційна діяльність: етимологія понять, специфічні особливості

Інтеграція економіки України до міжнародного господарського комплексу, особливо із урахуванням сучасних процесів входження до Світової організації торгівлі, неминуче ставить вітчизняні підприємства в умови жорсткої конкуренції з іноземними виробниками.

В таких умовах лише ті підприємства, які ефективно організовують свою інноваційну діяльність, можуть бути успішними. Відповідно до розробленої «Стратегії інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів» [1] пріоритетними цілями інноваційного розвитку наукового сектору держави є:

- переведення вітчизняної економіки на інноваційний шлях розвитку;
- формування якісно нового науково-технічного потенціалу та максимального його використання;
- забезпечення ефективної ресурсної та інтелектуальної бази світового рівня, що виражається у підготовці високопродуктивних науковців, формування сучасного технологічного оснащення та інформаційного забезпечення їх праці, раціональній організації науково-дослідних, дослідно-конструкторських розробок, розвитку системи комерціалізації наукових результатів.

Реалізація цих стратегічних напрямів та підвищена увага держави до формування ефективного інноваційного потенціалу економіки відображена в Законах України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» [2] та «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» [3].

Так, в статті 3 Закону України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» викладено наступні пріоритетні напрями розвитку науки і техніки на період до 2020 року:

- 1) фундаментальні наукові дослідження з найбільш важливих проблем розвитку науково-технічного, соціально-економічного, суспільно-політичного, людського потенціалу для забезпечення конкурентоспроможності України у світі та сталого розвитку суспільства і держави;
- 2) інформаційні та комунікаційні технології;
- 3) енергетика та енергоефективність;
- 4) раціональне природокористування;
- 5) науки про життя, нові технології профілактики та лікування найпоширеніших захворювань;

б) нові речовини і матеріали.

В цьому аспекті статтею 7 Закону України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» визначаються стратегічні пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні на 2003-2013 роки:

- нові та відновлювані джерела енергії; новітні ресурсозберігаючі технології;
- машинобудування та приладобудування як основа високотехнологічного оновлення всіх галузей виробництва; розвиток високоякісної металургії;
- нанотехнології, мікроелектроніка, інформаційні технології, телекомунікації; вдосконалення хімічних технологій, нові матеріали, розвиток біотехнологій;
- високотехнологічний розвиток сільського господарства, переробної промисловості;
- транспортні системи: будівництво і реконструкція;
- охорона і оздоровлення людини та навколишнього середовища;
- розвиток інноваційної культури суспільства;
- виробництво засобів наземного транспорту, літальних апаратів, плавучих засобів і пов'язаних з транспортом пристроїв та обладнання, комплектуючих виробів, розробка та впровадження новітніх технологій для їх складання (виготовлення).

Таким чином, реалізація цих напрямів забезпечить розвиток та підвищення конкурентоспроможності усіх галузей національного господарства, а також сприятиме реалізації визначених стратегічних цілей розвитку економіки в глобальному масштабі.

При цьому слід зазначити, що реалізація цих завдань є неможливою без здійснення інноваційної діяльності кожного окремого суб'єкта господарювання, ефективність якої залежить від своєчасної, виваженої та комплексної оцінки.

Тому виникає потреба у створенні науково-обґрунтованого інструментарію оцінки ефективності інноваційної діяльності підприємств.

Для здійснення об'єктивної комплексної оцінки інноваційної діяльності доцільно, в першу чергу, визначитися із сутністю самих понять «інновація» та «інноваційна діяльність» як безпосередніх об'єктів оцінювання.

Правові, економічні та організаційні засади розуміння та здійснення інноваційної діяльності визначені в Законах України «Про інноваційну діяльність» [4] та «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технопарків» [5].

Так, стаття 1 Закону України «Про інноваційну діяльність» трактує

інновації як новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоздатні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери, а інноваційну діяльність як діяльність, що спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок і зумовлює випуск на ринок нових конкурентоздатних товарів і послуг.

Незважаючи на однозначність трактування вищенаведених понять нормативними документами, в науковій та довідниковій літературі [6–52; 63–73] відсутня єдина позиція щодо їх визначення.

У першу чергу розглянемо тлумачення терміну «інновація», яке представлено в провідних економічних словниках.

Сучасні вітчизняні та закордонні економічні словники тлумачать інновацію (нововведення) як:

- впровадження нової техніки, технологій, організації виробництва і збуту товарів тощо, що дає змогу здобувати переваги над конкурентами [6, с. 281];

- новий підхід до конструювання, виробництва та збуту товарів унаслідок якого інноватор і його компанія здобувають переваги над конкурентами [7, с. 137];

- кінцевий результат інноваційної діяльності, втілений у вигляді нового або вдосконаленого продукту чи технологічного процесу, який використовується в практичній діяльності або в новому підході до соціальних послуг [8, с. 53].

Результати аналізу приведених у спеціалізованих словниках, довідниках та енциклопедіях визначень свідчать, що «інновація» в них трактується по-різному.

З метою виявлення економічної сутності та відмінних особливостей понять «інновація», «інноваційна діяльність», а також форми прояву на підприємствах необхідно дослідити існуючі позиції відомих науковців щодо даної проблеми.

В науковий лексикон термін «інновація» уперше був уведений вченим-класиком Й. Шумпетером. Він стверджував, що «інновація являє собою історичне явище, що викликає необоротну зміну виробництва товарів. Якщо замість зміни величини факторів ми змінимо функцію виробництва, то матимемо саме інновацію. Тобто можемо визначити інновацію просто як встановлення нової виробничої функції. Інновація означає появу нової комбінації, тобто перехід від старої виробничої функції до нової» [9, с. 87–88].

Фундаментальні основи наукових економічних вчень про інновації були

також викладені у роботах інших класиків. Їх погляди на визначення поняття «інновація» представлені в табл. А.1 додатку А.

Аналізуючи трактування провідних вчених-класиків, можна зробити висновок, що їх позиції різняться. Такі вчені як Х. Хартман, Б. Санто, Б. Твісс, П. Уайт, Г. Ріггс [10, с. 23; 11, с. 117; 12, с. 37; 13, с. 72; 14, с. 7; 15, с. 171] розглядають інновацію широко як комплексний процес, який проходить в економічних й соціальних сферах та полягає у розробці та використанні ідей, винаходів тощо з метою покращення життєдіяльності людей, повнішого задоволення їх потреб. Процес може охоплювати весь спектр видів діяльності підприємства від досліджень і розробок до маркетингу. Дана група авторів представляє інновацію як розроблену та впроваджену ідею, яка несе в собі новизну чи покращення. Протилежні позиції займають Й. Шумпетер, М. Хучек, П. Друкер, В. Хіппель [9, с. 87; 17, с. 63; 18, с. 24; 19, с. 19; 20, с. 168]. Вони розглядають інновацію як певні зміни, які відбуваються з метою створення та покращення техніки, виробництва, організації або будь-якої іншої макро- чи мікроекономічної сфери. З цієї позиції інновація представляється як перехід структури будь-якого явища до нового стану. Даний підхід є більш вузьким, оскільки з точки зору мети створення інновації зміна не завжди є кінцевим результатом, а лише засобом її досягнення.

Визначення поняття інновація, які надали класики, на сьогодні не можуть в повній мірі розкрити його сутність, оскільки динамічність розвитку та трансформації економічних процесів вимагає постійного пошуку нових підходів до даної проблеми.

Така ситуація зумовлює необхідність розглянути сучасні підходи до визначення даного поняття, які представлені в табл. А.2 додатку А.

Серед сучасних дослідників послідовниками широкого розуміння інновації є Ю.В. Яковець, А.А. Харин, Т.О. Франчук, Л.Л. Антонюк, А.М. Поручник, В.С. Савчук [21, с. 9; 22, с. 34; 23, с. 142; 24, с. 14; 25, с. 116]. Вони представляють інновацію як дещо нове: внесення нових елементів, всього, що вперше увійшло до вжитку.

Послідовниками вузького підходу є А.М. Сумець, В.С. Тубалов, І.І.Вініченко, Т.С. Медведкін та багато інших [26, с. 28; 27, с. 7; 28, с. 15; 29, с. 9; 30, с. 7; 31, с. 7; 32, с. 113; 33, с. 75], проте в точках зору даних науковців відсутнє єдине трактування. Так, науковці Н. П. Завлін та А.В. Васильов [34, с. 28; 35, с. 7] є послідовниками підходу, який представляє інновацію як зміну. Згідно бачення даних дослідників, інновація - це будь-які зміни у структурі чи функціях, перетворення практик, які склалися, на нові. Вчені С.М Іляшенко, Вініченко І.І., Т.С. Медведкін, О.В. Механік [28, с. 15; 29, с. 9; 30, с. 7; 31, с. 7] розглядають інновацію як кінцевий результат діяльності у вигляді конкретних

товарів, технологій, процесів тощо. Однак слід зауважити, що при цьому результатом може виступати як новий товар, так і удосконалений. В працях [32, с. 113; 33, с. 75] інновація розглядається обмежено. Вона виступає як елемент інноваційної діяльності чи процесу її створення. Так, на думку вчених, інновацією є підхід до конструювання, виробництва тощо, або саме використання результату інтелектуальної діяльності.

Аналізуючи дані табл. А.1- А.2 додатку А, можна зробити висновки, що як класичній, так і сучасній науковій літературі властива багатогранність поглядів на сутність поняття «інновація». З огляду на це, автор вважає доцільним узагальнити підходи авторів до визначення поняття «інновація». Але спершу слід розглянути вже існуючі підходи до систематизації визначення інновації.

Відомі науковці в сфері досліджень інноваційної діяльності П. Завлін та О. Васильєв зазначають, що в літературі є дві точки зору, коли в одному випадку інновації вважаються результатом творчого процесу у вигляді нової продукції, технології, методу тощо, в іншому – процесом введення нових виробів, елементів, підходів, принципів замість діючих [34, с. 4]. Науковці зазначають, що їм більше імпонує визначення інновації як результату творчого процесу, але при цьому відповідної аргументації не наводять.

У світовій практиці дані підходи зазначаються також як «статичний (об'єктний)», де інновація подається як кінцевий результат інноваційного процесу у вигляді нової техніки, технології тощо та «динамічний», де інновація виступає як процес реалізації ідеї та її перетворення у впровадження нових виробів, технологій, принципів замість існуючих [25, с. 116–117].

Найбільш повне узагальнення підходів до визначення «інновації» надано в дослідженні В.В. Повітчана [35, с. 6] за такими категоріями: процес, зміна, результат, підхід, інвестування змін. Однак дискусійною є така категорія як інвестування змін, під якою автор представляє вкладання коштів в економіку, яке забезпечує зміну поколінь техніки та технології.

Відзначимо, що в сучасній науці має місце більш широкий погляд на інновації, як на поняття, що не обмежується сферою економіки та матеріального виробництва і зазначається, що інновація може бути як причиною, так і наслідком змін, а результативні зміни приносять в систему нові ідеї [36, с. 7]. Згідно з цією позицією, сама ідея вже може представляти собою інновацію.

Базуючись на результатах проведеного теоретичного дослідження поняття, сутності та основних підходів до класифікації інновацій, автор вважає за потрібне уточнити та систематизувати існуючі погляди щодо класифікації підходів до визначення поняття «інновація» (табл. 1.1).

Систематизація підходів до визначення поняття «інновація»

Підхід	Суть підходу	Прихильники
Ідейний	Розглядає інновацію як зародження та практичне використання нової ідеї, підходу, погляду, результату інтелектуальної праці або те нове, що вперше увійшло до використання	Б. Санто [11, с. 117], Г.А. Кундеева [25, с. 116], І.В. Космидайло [32, с. 113], Ю.М. Могилов [33, с. 75], Н.А Дедюк [36, с. 7]
Процесний	Розглядає інновацію як процес створення, перетворення, впровадження, використання та поширення можливостей, ідей, засобу	Х. Хартман [10, с. 23], П. Уайт [13, с. 72], Л.Л. Антонюк, А.М. Поручник, В.С. Савчук [24, с.14].
Результативний	Розглядає інновацію як кінцевий результат діяльності зі створення, розробки та впровадження ідеї, процесу, методу, засобу, втілений у закінченій, готовій до використання формі	Б. Твісс [12, с. 117], Ю.В.Яковець [21, с. 9], А.А.Харин [22, с. 34], Т.О. Франчук [23, с. 142], С.М. Ілляшенко [28, с. 15] І.І.Вінніченко [29, с. 9], Т.С Медведкін [30, с. 7], Т.О Механік [31, с. 7].
Трансформаційний	Розглядає інновацію як якісну елементну або кардинальну зміну вже існуючої ідеї, процесу, результату, засобу, фактору виробництва.	Й. Шумпетер [9, с. 87], Ф. Валента [16, с. 13], М. Хучек [17, с. 63], А.Сумець [26, с. 28], В.С Тубалов[27, с.7].

У процесі дослідження цих підходів виявлено, що в тлумаченнях даного поняття деякі наукові джерела, класичні [13, с. 72; 14, с. 7] та сучасні [23, с. 42; 25, с. 116, 37, с. 91] науковці ототожнюють інновацію з нововведенням, а також використовують для розкриття її змісту такі визначення, як «новація», «новина», «винахід».

У зв'язку з цим, автор вважає необхідним проаналізувати сутність даних понять та дослідити їх зв'язок з поняттям «інновація».

Питання тотожності вищенаведених понять було предметом дискусії таких відомих вчених-класиків, як Й. Шумпетер, А. Шпітгоф, Г.Кассель [38-40], в результаті якої Й. Шумпетером доведено, що сам по собі винахід ще не є інновацією.

Вирішенням даної проблеми займалося також багато сучасних науковців. Так, в роботах [25, с. 116; 29, с. 9; 31, с. 7; 27, с. 91; 41, с. 35; 42, с. 28] розглянуті такі поняття, як «новизна», «новина», «новація», «нововведення» та обґрунтована необхідність їх відокремлення від поняття «інновація», проте не встановлено чіткого взаємозв'язку та взаємозалежності між ними.

Таким чином, виникає необхідність в детальному аналізі існуючих підходів щодо визначення понять «новина», «винахід», «новація», «нововведення» з метою їх уточнення та встановлення зв'язку з «інновацією», представлених в табл. А.3–А.5 додатку А.

В науковій літературі поняття «винахід» визначається як новий спосіб вирішення завдання чи корисну ідею [41, с. 35; 43, с. 19; 44, с. 51]. Новина ж розглядається як експериментальний, промисловий зразок [28, с. 15], який також виступає як кінцевим результатом досліджень із втілення ідеї, готовий до подальших розробок та використання [25, с. 142; 41, с. 35].

Тобто можна стверджувати, що «новина» та «винахід» дуже близькі між собою за сутнісним змістом і в подальшому дослідженні розглядатимуться як тотожні. Базуючись на цих позиціях, новину (винахід) доцільно визначати як результат досліджень життєздатних, практичних нових ідей, підходів, рішень, готовий до подальшої розробки

Підходи науковців щодо визначення новації не мають значної розбіжності, проте є одна принципова відмінність в тлумаченні даного поняття. Перший підхід базується на визначенні новації як нового інтелектуального продукту, результату наукових, фундаментальних досліджень. На його позиціях стоять Г.А. Кундєєва, В.Г. Федоренко, Н.П. Денисенко, А.П. Гречан, В.Д. Хартман [25, с. 116; 42, с. 28, 44, с. 51; 45, с. 17]. Представники другого напрямку І.М. Ілляшенко, А.Н. Цветков визначають її як готовий до впровадження результат наукових досліджень [28, с. 15; 46, с. 30], при цьому підкреслюючи цільову спрямованість результату.

Автори є прихильниками другої позиції щодо розуміння новацій й стверджують, що саме практична значимість розробленого результату становить різницю між поняттям «новація» та поняттями «новина», «винахід», а також ставить її на послідовний вищий рівень.

У результаті проведеного аналізу сучасних підходів щодо визначення поняття «нововведення» виявлено досить широкий спектр трактувань. Так, Ф.Валента та Р. Фостер розглядають нововведення як будь-які зміни на ринку [16, с. 63; 47, с. 17] або будь-який результат досліджень і розробок [29, с. 9], тобто ототожнюють його з новиною та новацією. Такий підхід є неоднозначним і потребує уточнення. Найбільш прийнятним вважаємо позицію Б. Твісса, С.М. Ілляшенка, В.Ю Харчука, В.Ф Колеснічнко, С.Ф. Покропивного, відповідно

якої нововведення трактується як процес впровадження результату фундаментальних наукових досліджень у практику та його виходу на ринок [12, с. 117; 28, с. 15; 41, с. 35; 48, с. 101; 49, с. 19]. Тобто визначальною відмінністю нововведення є його готовність до споживання та комерційної реалізації.

Згідно сучасного бачення, нововведення охоплює виникнення ідеї, її розробку та реалізацію (наприклад: технологія, відкриття, винахід, патент, товарний знак, виробничий процес тощо). Однак в ринкових умовах господарювання воно не завжди виступає кінцевим результатом, оскільки на сьогодні не достатньо ефективно розробити та виготовити нововведення. Найважливішим є розв'язання (можливо ще на стадії проектування) проблеми адаптації інновації до потреб цільового ринку, комерціалізації та дифузії, доставки споживачеві в строк, в належне місце з мінімальними витратами фінансових ресурсів та часу [50, с. 107].

З цієї позиції можна стверджувати, що «нововведення» є суміжним з поняттям «інновація», але не тотожним й при цьому є його обов'язковою складовою.

У процесі теоретичного дослідження виявлено такі особливості інновації, як:

- її орієнтація на економічну вигоду, прибуток, додатковий прибуток [11, с.117];
- значущість як інструменту створення капіталу [18, с. 24];
- спроможність приносити максимальний прибуток (надприбуток) при випередженні конкурентів в глобальному масштабі [51, с. 216].

Ґрунтуючись на цих положеннях, доцільно розглядати поняття «інновація»

по-перше, з позиції її взаємозв'язку з поняттями «новина», «новація», «нововведення», що відображає економічну сутність та значення в сучасних умовах;

по-друге, з позиції мети та процесу виникнення, створення, розробки, впровадження та отримання результатів, що визначає її економічний зміст (рис. 1.1).

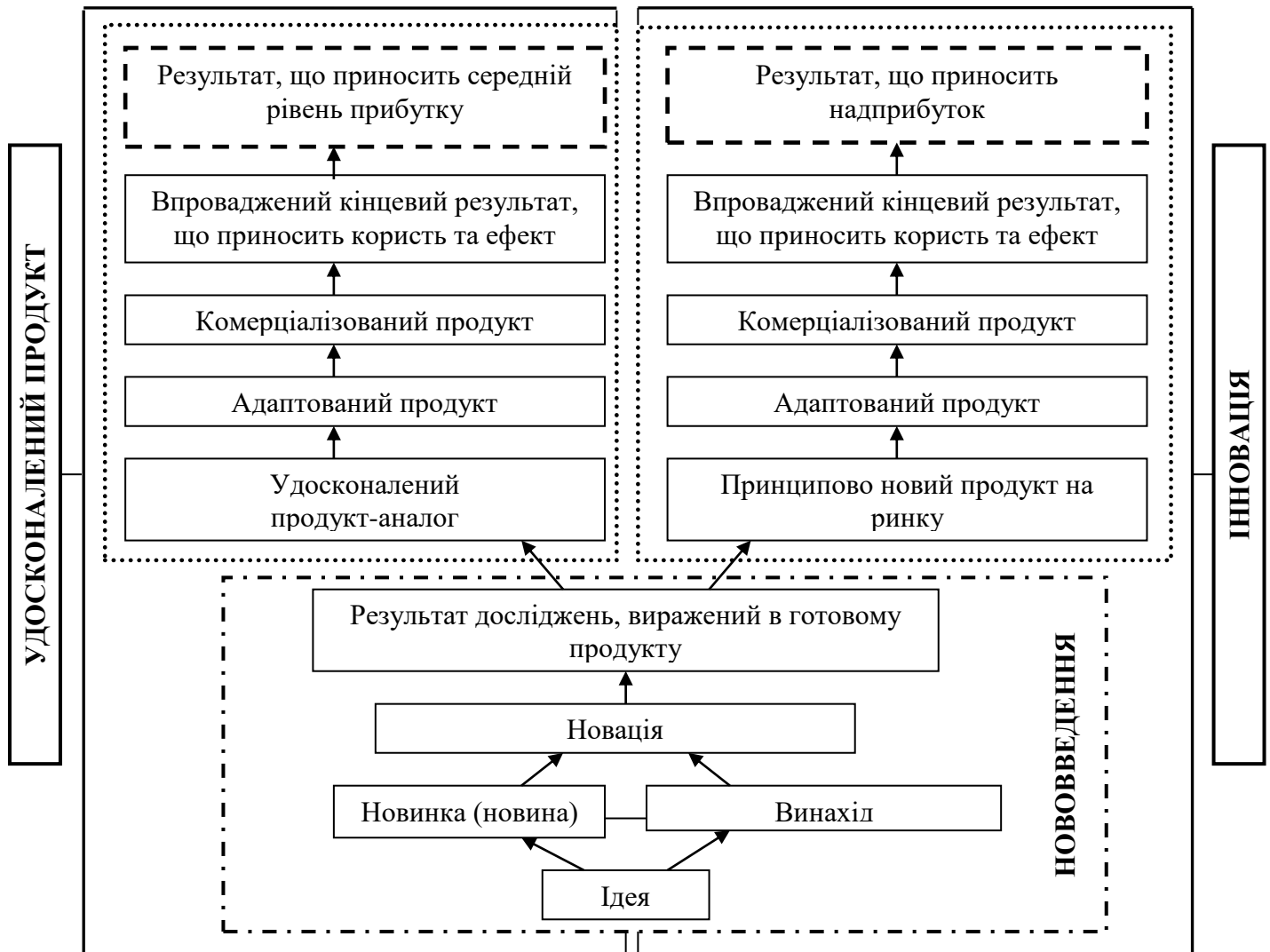
Згідно авторського бачення даної схеми, нововведення є складовим елементом інновації і уособлює результат досліджень у вигляді готового продукту.

На етапі виходу на ринок існують два варіанти трансформації нововведення.

Перший варіант передбачає перетворення нововведення на інновацію, яке відбувається за умови відсутності на ринку схожих продуктів, продуктив-аналогів. Тобто для ринку підприємство, яке впроваджує інновацію отримує

надприбутки та тимчасово займає монопольні позиції;

Другий варіант передбачає перетворення нововведення в новий чи удосконалений продукт. В цьому випадку нововведення не переходить в інновацію, оскільки на момент виходу продукту на ринок він не є принципово новим та унікальним, внаслідок існування аналогічних або випуску подібних продуктів конкурентами. В даному випадку для ринку нововведення є лише новим різновидом вже існуючого продукту.

Рисунок 1.1 – Структурно-блочна схема складових елементів інновації

Під час визначення понять «нововведення» та «інновації» слід базуватися на комплексному підході. Розглядати відмінності між ними необхідно з таких позицій:

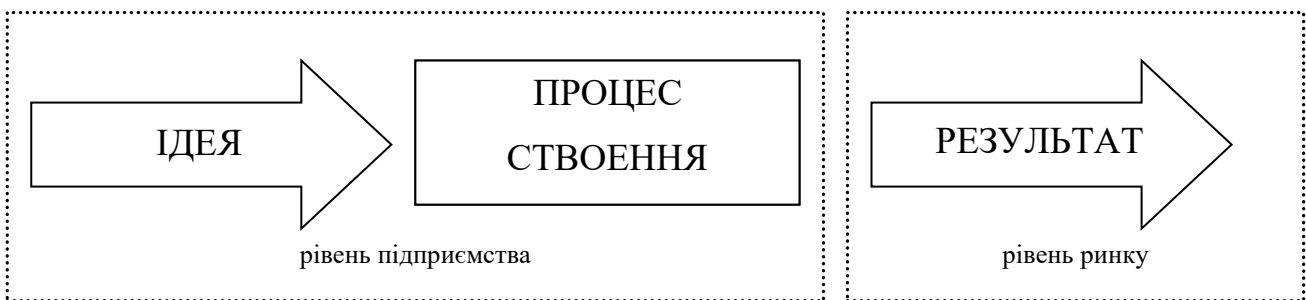
- по-перше, мети, що визначається;
- по-друге, процесу здійснення;
- по-третє, результату, що планується;

– по-четверте, вірогідності отримання результату.

Таким чином, запропонований підхід щодо визначення інновації має базуватися на принципах системного, цільового та вірогіднісного підходів.

Системний підхід – це загальнонаукова методологія, спрямована на цілісне сприйняття системних об'єктів. Включає урахування всіх аспектів розвитку підприємства в їх взаємозв'язку та цілісності, виділення їх істотності, зв'язків між елементами та виявлення характеру цих зв'язків. В рамках даного підходу встановлюються основні системотворчі фактори, що впливають на процеси підприємства всередині та взаємовідносини підприємства із зовнішнім середовищем [52, с. 30].

Відповідно до даного підходу, інновацію в загальному вигляді слід розглядати як відкриту систему, на вході якої знаходиться ідея, а на виході певний результат (рис. 1.2).

Рисунок 1.2 – Системний підхід при визначенні інновацій

Дана система має два рівні: I рівень – рівень підприємства, на якому ідея розробляється до готового продукту та створюється нововведення; II рівень – рівень ринку, в умовах якого створюється саме інновація. Таким чином, інновація існує лише на II рівні. Однак слід зазначити, що нововведення теоретично може виступати інновацією для підприємства, яке його розробляє, але інновація нововведенням ніколи, тому не вірно ототожнювати дані поняття.

Під час цільового підходу визначається мета і можливі шляхи її досягнення. При цьому зв'язок явищ може розглядатися як від сьогодення до майбутнього, так і навпаки [28, с. 296]. З позиції цього підходу інновація розглядається як мета отримання певної маси прибутку, а точніше - надприбутку. Таким чином, ідея, яка існує на вході системи, уособлює в собі мету створення нового продукту, реалізація якого на ринку призведе до одержання надприбутку (рис. 1.3).

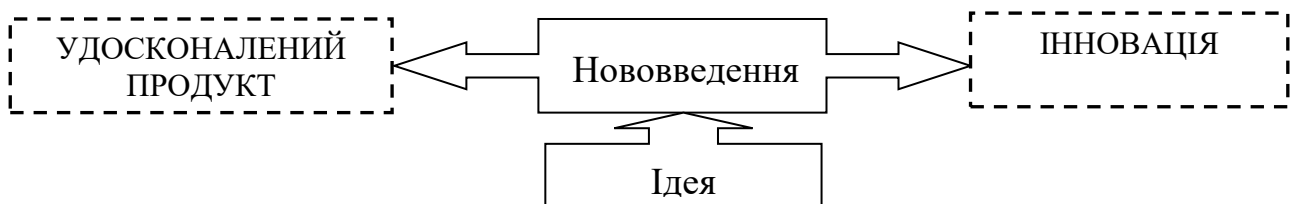
У даному випадку нововведення може виступати як засіб досягнення цієї мети, етап створення інновації, або вже кінцевим пунктом досягнення даної мети, однак в цьому випадку воно також не представлятиме собою інновацією,

оскільки принесе лише прибуток, а не надприбуток.

Вірогіднісний підхід полягає в тому, що на початку створення ідея завжди являє собою нове, а на виході перетворюється або в інновацію або в удосконалений продукт (рис. 1.4).

Рисунок 1.3 – Система цілей підприємства під час створення та впровадження інновації

Рисунок 1.4 – Вірогіднісний розподіл кінцевого результату

Такий вірогіднісний розподіл реалізації початкового етапу пов'язаний, по-перше, з досить тривалим життєвим циклом розробки інновації, а по-друге, з конкурентним становищем на ринку, в умовах якого кожен суб'єкт намагається якнайшвидше здобути конкурентні переваги шляхом власних інновацій.

На базі вищезазначених підходів пропонується таке визначення інновації:

Інновація – адаптований до сучасних потреб зовнішнього середовища (здатний до подальшого «життя» і функціонування) кінцевий результат наукових розробок зі створення принципово нових продуктів, методів, засобів, процесів, проектів, систем тощо в будь-якій сфері діяльності підприємства,

впровадження та комерціалізація якого забезпечують йому надприбуток та монополне положення протягом певного періоду часу.

Дане визначення інновації є комплексним, в повній мірі відображає економічну сутність і структуру інновації, її стан на ринку та можливі варіанти розвитку.

Комплексний характер інновації та неоднозначність підходів до трактування, а також суміжність з поняттями «нововведення», «інновація», «винахід» та «новина» обумовлюють наявність широкого спектру її класифікаційних ознак. В результаті опрацювання наукових джерел щодо класифікації інновацій [53–62] не виявлено принципових розбіжностей в позиціях науковців під час виділення видів інновацій. Основна відмінність полягає в трактуванні самих класифікаційних ознак та їх спорідненості між собою.

Систематизація класифікаційних ознак інновації дозволила розподілити їх на дві групи: базові та похідні. Базові ознаки визначають характер інновації, її масштаб та радикальність, а похідні формуються на їх основі, визначаючи періодичність, причини, сфери виникнення тощо.

Так, в науковій літературі характер інновації відображається в наступних класифікаційних ознаках: за сферою впровадження [53, с.122; 54, с.57; 55, с.252], виникнення [56, с.191]; за етапами НТП [34, с. 5]; за технологічною структурою [57, с.804]; за змістом [58, с. 91]; за формою [59, с. 53]; за результатом [60]. Незважаючи на багатогранність трактування класифікаційних ознак науковці одностайні щодо виду інновацій, а саме: процесні, продуктові, організаційні (управлінські), технологічні, екологічні, соціальні, фінансові, маркетингові.

За масштабом [57, с.804; 61, с.8; 60; 56, с.192] інновації розподіляються на локальні, глобальні, галузеві, підприємницькі, національні, проте в наукових працях їх також відносять до таких класифікаційних ознак, як ієрархічний рівень [58, с.91], сфера розповсюдження [62, с.376].

За радикальністю виділяються базисні, покращувальні, псевдоінновації, імітаційні. Проте в наукових працях вони є складовими різних ознак: ступінь новизни [56, с.192], ступінь інтенсивності [34, с.5; 53, с.122], глибина змін [62, с.376; 57, с.804].

Слід зазначити, що відповідно до авторського бачення інновації за даною ознакою слід виключити такі види інновацій як покращувальні та імітаційні, оскільки за своєю сутністю вони є нововведенням, а тому їх використання під час класифікації є некоректним.

Вищезазначені класифікаційні ознаки інновації є базовими. Усі інші ознаки, які широко представлені в науковій літературі [53, с.122; 55, с.252; 56,

с.192; 58, с.91;] є похідними, оскільки доповнюють та розкривають зміст перших.

Інновація як будь-яке економічне явище не може виникати в економіці раптово і нізвідки. Її появі передуює певна тривала робота, яка передбачає створення усіх елементів (рис 1.1). В науковій літературі послідовність дій зі створення інновацій визначається як інноваційний процес або інноваційна діяльність.

У наукових працях [42, с. 28; 48, с. 101; 63, с. 15; 64, с. 28; 65, с. 3; 66, с. 5] не існує чіткого трактування даних понять. Усі сучасні позиції можна розділити на два принципові підходи, при цьому один з них не має внутрішньої цілісності.

Представники першого підходу, серед яких Ковальчук В.М., Черваньов Д.М. [63, с. 15; 64, с. 28], розглядають інноваційну діяльність як процес, а другого, прихильниками якого є В.Г. Федоренко, Н.П. Денисенко, І.М. Грищенко, А.П. Гречан, І.В. Федулова [42, с. 28; 65, с. 3] - розрізняють їх. В рамках другого підходу не визначеними є питання взаємозв'язку зазначених понять. Так, В.Г. Федоренко, Н.П. Денисенко, І.М. Грищенко, А.П. Гречан, Колесніченко В.Ф. [42, с. 28; 48, с. 101] вважають інноваційний процес більш широким поняттям, ніж інноваційна діяльність, протилежну позицію займає І. М. Міщенко[66, с. 5].

Така ситуація виникає через відсутність єдиного підходу щодо розуміння інноваційної діяльності, її складових. Як наслідок, існуючі системи оцінки інноваційної діяльності підприємства не можуть бути об'єктивними та адекватними. Для розробки ефективної системи оцінки слід, в першу чергу, чітко визначати об'єкт цієї оцінки.

Тому виникає необхідність дослідити сутність понять «інноваційний процес» та «інноваційна діяльність», встановити їх взаємозв'язок та визначити сучасні особливості.

З цією метою узагальнимо та проаналізуємо визначення науковців, представлені в табл. А.5-А.6 додатку А, базуючись при цьому на структурних елементах інновації (рис. 1.1) та їх значеннях, а також розглядаючи наведені тлумачення науковців з позиції початкової та кінцевої стадії процесу чи діяльності (табл. 1.2).

Проведене узагальнення та систематизація трактувань інноваційної діяльності та інноваційного процесу дозволили виділити такі підходи: «ідея – новація», «ідея – нововведення», «новація – нововведення», «ідея – інновація», «нововведення – інновація».

Критичний аналіз визначень даних понять за цими підходами показав, що серед вчених найбільшої розбіжності набули такі позиції, як «ідея-

нововведення», «ідея-інновація». Така ситуація виникає через невизначеність взаємозв'язку та першоступеневості між наведеними поняттями, адже науковці погоджуються з тим, що початковою стадією в інноваційній діяльності чи процесі виступає ідея, а розходяться саме при визначенні її кінцевого стану.

Таблиця 1.2

Підходи до визначення інноваційної діяльності та інноваційних процесів

Підхід	Суть підходу	Інноваційний процес	Інноваційна діяльність
Ідея-новація	Промислове освоєння нових наукомістких технологій, продуктів	[33, с. 75; 68, с. 7]	
Ідея-нововведення	Перетворення ідеї до конкретного продукту, що може практично використовуватись	[30, с. 7; 69, с.7; 70, с.7]	[23, с. 142; 63, с.15; 66, с. 5]
Новація-нововведення	Заходи з використання результатів закінчених науково-технологічних досліджень в конкурентоспроможній продукції, товарах, роботах, послугах		[72, с. 20]
Ідея-інновація	Перетворення наукових знань у нововведення, що використовується і розповсюджується з метою отримання комерційного результату	[25, с.116-117; 71, с.57]	[29, с. 9; 65, с. 3]
Нововведення-інновація	Зміни, що відбуваються в процесі реалізації інновації, комерціалізація результатів наукових досліджень, випуск на ринок нових конкурентоспроможних товарів і послуг		[42, с. 28; 48, с. 101]

Для вирішення даного питання слід звернутися до тлумачення базових понять, а саме діяльності та процесу. Так, діяльність – це процес активної взаємодії суб'єкта зі світом, під час якого суб'єкт задовольняє будь-які свої потреби. Процес – це 1) послідовна зміна станів об'єкта у часі. 2) сукупність ряду послідовних дій, спрямованих на досягнення певного результату [67,

с.147].

Таким чином, дані табл. 1.2 свідчать про нетотожність понять «інноваційний процес» та «інноваційна діяльність». Поняття «інноваційна діяльність» є ширшим за поняття процес, оскільки воно має безперервний та необмежений характер. Однак дані поняття є взаємопов'язаними, оскільки процес за своєю сутністю може виступати засобом здійснення діяльності.

Те ж саме стосується й інноваційної діяльності та інноваційного процесу. В основу інноваційної діяльності підприємства покладено мету отримання надприбутку та монопольного положення на ринку, головним засобом досягнення якої є найповніше задоволення існуючих та потенційних потреб споживачів, а також формування інновацією нових. Для досягнення даної мети підприємству необхідно здійснити один або декілька інноваційних процесів, під час яких ідея послідовно набуває різних стадій та форм і перетворюється у певний результат (рис. 1.5).

На сучасному етапі здійсненню інноваційної діяльності передують задоволення необхідної та достатньої умов. Необхідною умовою є усвідомлення потреби в інноваціях з боку керівництва підприємства та внутрішня готовність до їх впровадження. Достатня – необхідність ресурсного забезпечення, яке включає матеріально-речову, фінансову та інтелектуальну складові [73, с. 158]. Для задоволення цих умов в інноваційній діяльності підприємства реалізується підготовчий етап, який складається з маркетингових досліджень ринку та аналітичних досліджень спроможності підприємства до інновацій.

Виходячи з представленого автором бачення, поняття інноваційної діяльності є ширшим за інноваційний процес.

Таким чином, інноваційний процес виступає стадією здійснення інноваційної діяльності і являє собою сукупність певних послідовних змін стану наукової розробки від зародження ідеї до набуття нею форми готового продукту.

Інноваційна діяльність – це діяльність зі створення, впровадження та комерціалізації наукових розробок, яка за умов принципової новизни результату та випередження конкурентів в часі забезпечує інноватору надприбуток та надає монопольне положення на певний період часу.

Підкреслимо, що відповідно до рис. 1.1, кінцевим етапом здійснення інноваційної діяльності може виступати не лише інновація, а й удосконалений продукт. Тому інноваційну діяльність слід розглядати як діяльність зі створення й впровадження не лише інновацій, а також і вдосконалених продуктів.

Рисунок 1.5 – Етапи інноваційної діяльності

Представлене авторське бачення сутності та змісту інноваційної діяльності підприємства дозволяє виділити наступні її особливості:

- цільова спрямованість інноваційної діяльності (отримання максимального прибутку);
- варіативний розподіл отримання результату (кінцевий результат - інновація або удосконалений продукт);
- обмеженість досягнення цілей обов'язковою умовою (найповніше задоволення потреб споживачів) ;
- складність та багатоетапність інноваційної діяльності;
- дуалістичний характер отримання результатів в часі (статичний та

динамічний результат).

З цієї позиції метою здійснення інноваційної діяльності підприємств є забезпечення монопольного положення на ринку та отримання додаткової маси прибутку від реалізації інноваційної продукції шляхом найповнішого задоволення потреб споживачів.

Грунтуючись на вищезазначеному, можна зробити висновок, що система оцінки ефективності інноваційної діяльності підприємств має бути комплексною та враховувати визначені особливості інноваційної діяльності.

1.2. Економічна природа ефективності інноваційної діяльності підприємства

Здійснення інноваційної діяльності підприємства є неможливим без оцінки її ефективності. Для здійснення об'єктивної та комплексної оцінки інноваційної діяльності доцільно визначитися із сутністю основоположної категорії «ефективність», дослідити її зміст та підходи до визначення, виділити особливості прояву ефективності саме інноваційної діяльності.

З цією метою автор вважає за необхідне дослідити існуючі позиції відомих науковців щодо сутності поняття «ефективність».

Питання щодо розуміння та визначення категорії «ефективність» досліджувались представниками зарубіжної та вітчизняної класичних шкіл [74–98] та набули подальшого розвитку в сучасних наукових працях [80–97]. За останні десятиліття погляди вчених і практиків щодо змісту ефективності як економічної категорії та визначення фундаментальних засад відокремлення її показників значно зблизилися, але не дивлячись на це багато питань ще залишаються недостатньо розробленими та дискусійними [99, с. 6–7].

В процесі еволюції дослідження даної проблеми науковцями були виділені наступні підходи [85, с. 26]: «альтернативної вартості», «оптимальність Паретто», «продуктивності факторів виробництва», «ресурсний», «витратний», «результативний», «цільовий», «потрібнісний», «статико-динамічний». Кожен з цих підходів трактував ефективність з різних позицій:

– підхід альтернативної вартості розглядає ефективність як відношення того, що підприємство дійсно виробляє (реалізує), до того, що дане підприємство могло б виробляти (реалізувати) при наявних ресурсах, знаннях та здібностях [74];

– оптимальний підхід - як такий стан економіки, при якому неможливо поліпшити становище хоча б одного суб'єкта, не погіршуючи при цьому становища інших [75, с. 658; 86, с.288; 99, с.13];

– підхід «продуктивності факторів виробництва» - як використання мінімальної кількості ресурсів для виробництва даного обсягу продукції, виробництво даного обсягу продукції при мінімальних середніх загальних витратах [76; 92, с 5; 95, с 3];

– ресурсний підхід – отримання певного результату на одиницю використуваних ресурсів [99, с. 66, 87, с. 91];

– витратний підхід – як результативність роботи підприємства відносно або величини ресурсів, або величини їх витрат у процесі виробництва [89, с. 341-342; 90; 93, с. 7];

– результативний підхід – як результативність тобто співвідношення результатів діяльності та ресурсів, які витрачено для досягнення цих результатів [94, с. 6; 91, с. 218; 98, с. 6];

– цільовий підхід - як здатність системи досягати визначених цілей за допомогою раціональних дій її складових [81-82; 83, с. 354];

– потрібнісний підхід – як відношення цілей до потреб, ідеалів або норм [90];

– статико-динамічний підхід базується на розгляді ефективності у часі. В даному підході визначається статична й динамічна ефективність [89];

Проведене дослідження сутності поняття «ефективність» свідчить про поліморфний характер даної категорії. Кожен з підходів характеризує поняття «ефективність» з різних аспектів, ієрархічність яких формується відповідно до цілей та об'єкта дослідження.

Багатогранність представлених підходів до розуміння сутності поняття «ефективність» обумовлює складність дослідження ефективності інноваційної діяльності. Тому, в першу чергу, необхідно виділити пріоритетні підходи базуючись на особливостях сутності інновації та інноваційної діяльності, обґрунтованих автором.

Системний підхід до визначення інновації (рис. 1.2), а також авторське бачення інноваційної діяльності (рис. 1.5), кінцевим етапом якої є отримання результату, що виражається у надприбутку від реалізації інновації, дають підставу стверджувати, що базовим підходом до визначення ефективності інноваційної діяльності є результативний підхід. Поряд з цим, однією з визначальних особливостей інновації є варіативний розподіл отримання результату (рис. 1.4). Така особливість інновації унеможливорює формування єдиного бачення щодо ефективності інноваційної діяльності в рамках даного підходу. Як інновація, так і удосконалений продукт, є результатом інноваційної діяльності. Головною відмінністю при цьому є те, що результат-«інновація» відповідає базовим цілям підприємства (отримання надприбутку) (рис. 1.3), а результат-«удосконалений продукт» лише частково (отримання середнього

рівня прибутку).

З цієї позиції виникає питання тотожності таких понять, як ефективність та результативність. Слід зазначити, що серед провідних науковців не існує єдиної думки щодо зазначеної проблеми. Науковці Д.А Пірс, Р.Б Робінсон, В.А. Харченко, О.О.Цогла [89, с. 341; 100; 101, с. 272; 102, с. 339] ототожнюють дані поняття. Протилежні позиції займають провідні класичні вчені П. Друкер, Е.Дж. Долан [74, с. 67] та Р. Фостер [47, с. 101], а також сучасні дослідники О.І. Олексюк, П. Микитюк, Я.В., Світлична, О.В. Олійник, Ю.В. Чибісов [103, с. 169; 104, с. 104; 105, с. 3; 106, с. 266;]. Окремо слід зазначити, що існує думка, яку висловили П. Друкер, М.Х. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури, щодо суперечливого характеру позицій під час визначення даних категорій. Це пояснюється не стільки різницею у поглядах науковців, стільки дуалістичним підходом до перекладу слів, які характеризують ці поняття [74–75].

В даному дослідженні автор є прихильником другого підходу. Визначальним в даній дискусії вважатимемо позицію Е.Дж. Долана, який наполягає на тому, що без ефективності результативність сама по собі може привести до банкрутства підприємства, тому що будь-яка діяльність має результат, який не обов'язково може бути позитивним [74]. Сучасні науковці О.В. Олійник, Ю.В. Чибісов також наголошують, що результативність характеризується не лише позитивним чи негативним результатом, вони стверджують, що відсутність результату – це також результат діяльності, наслідком якого є розсіювання накопиченої енергії (непродуктивне використання ресурсів) [106, с. 266], підкреслюючи тим самим неможливість ототожнення ефективності та результативності.

Визначення результативності як ступеню реалізації запланованої діяльності та досягнення запланованих результатів [90, с. 18] дозволяє стверджувати, що кінцевий результат інноваційної діяльності у вигляді удосконаленого продукту є неповним, а відображає певний ступінь досягнення кінцевого результату «інновації».

Згідно з тим, що ефективність властива не будь-якій взаємодії, а лише цілеспрямованій [106, с. 266], ефективність інноваційної діяльності підприємства доцільно визначати як досягнення максимально можливого результату від створення, впровадження та комерціалізації наукових розробок (результату-інновації), в протилежному випадку слід використовувати термін «результативність інноваційної діяльності».

Отже, ефективність інноваційної діяльності з позиції результативного підходу можна представити наступним чином:

$$E_{\text{фід}} = f(\text{Рез}_{\text{ід}}) \rightarrow \max \quad , \quad (1.1)$$

де Ef^m – ефективність інноваційної діяльності підприємства;

Rez^m – рівень результативності інноваційної діяльності підприємства.

Теоретично інноваційна діяльність, рівень результативності якої дорівнює 100%, є ефективною. Однак, на практиці досягнення такого рівняння є практично неможливим. Тому його доцільно вважати еталонним під час визначення ефективності.

Таким чином, ефективною інноваційною діяльністю підприємства є така діяльність, яка має 100%-вий або максимально можливий за існуючих умов розвитку економіки рівень результативності від створення, розробки, впровадження та комерціалізації наукових розробок.

Використання результативного підходу при визначенні ефективності інноваційної діяльності формує потребу одночасного застосування цільового підходу, оскільки результативність визначається саме результатом-інновацією, який є основою для формування системи цілей інноваційної діяльності підприємства (рис.1.3). Це обумовлює необхідність визначення ефективності відповідно до встановлених підприємством цілей, ступеню їх досягнення.

Такі особливості, як значна складність, багатоетапність та капіталомісткість інноваційної діяльності, вимагають використання витратного підходу до визначення її ефективності інноваційної діяльності. Відповідно до цього підходу в умовах варіативного розподілу результату (рис. 1.5) ефективність інноваційної діяльності необхідно визначати виправданістю здійснених витрат, які забезпечують досягнення одного з можливих результатів.

Тривалість інноваційного процесу доводить доцільність використання статико-динамічного підходу до визначення ефективності інноваційної діяльності. Кінцевий результат інноваційної діяльності у вигляді інновації зумовлює диверсифікацію отримання прибутку в часі та просторі: на етапі виробництва інновації ефективність інноваційної діяльності матиме статичний характер; при виході на ринок інновація, як результат інноваційної діяльності, здобуває певний розвиток не лише в часі, що виявляється в отриманні надприбутку, а й в просторі під час тиражування її конкурентами. Тобто матиме місце динамічна ефективність.

Результати проведеного теоретичного дослідження дозволили авторів дійти висновку, що ефективність інноваційної діяльності доцільно розглядати на основі комплексного підходу як синтезу підходів, адаптованих до особливостей здійснення інноваційної діяльності (табл. 1.4).

Таким чином, комплексний підхід включає в себе результативний, цільовий, витратний та статико-динамічний підходи. Ґрунтуючись на тому, що

головною особливістю інноваційної діяльності є варіативний розподіл результату, результативний підхід є вихідним для формування ефективності інноваційної діяльності, але недостатнім, як доведено вище.

На основі цього виділено певний взаємозв'язок між підходами, який встановлює ієрархічність акцентів в комплексному підході. Так, при рівні результативності інноваційної діяльності, нижчому за максимальний, знижується ймовірність досягнення найвищої ланки в системі цілей, як наслідок, зменшується доцільність здійснення витрат на інноваційну діяльність.

Таблиця 1.4

Комплексний підхід до визначення ефективності інноваційної діяльності

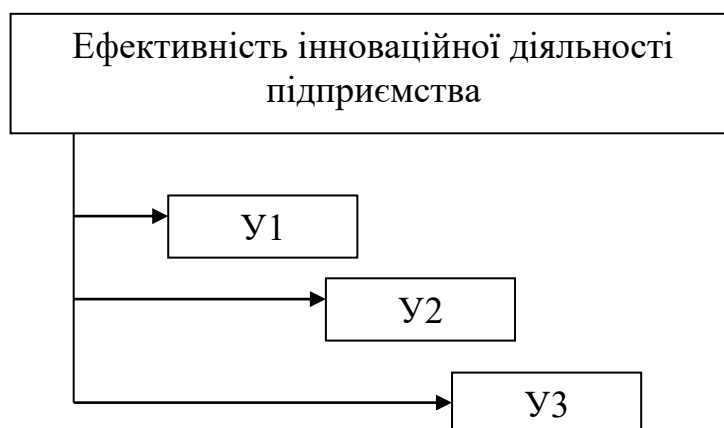
Особливості інноваційної діяльності	Складова комплексного підходу	Змістове відображення складових комплексного підходу
Варіативний розподіл отримання результату	Результативний підхід	Співвідношення наявного рівня прибутку від інноваційної діяльності до запланованого (max) рівня прибутку
Цільова спрямованість (отримання максимального прибутку)	Цільовий підхід	
Висока капіталомісткість	Витратний підхід	Співвідношення прибутку від інноваційної діяльності та витрат на здійснення інноваційної діяльності
Значна тривалість інноваційного процесу		
Дуалістичний характер отримання результатів в часі (розвиток інновації на ринку)	Статико-динамічний підхід	Співвідношення результатів та витрат інноваційної діяльності з урахуванням фактору часу

Дана логіка під час застосування комплексного підходу дозволяє визначити чітку ієрархічність підходів, які одночасно можуть виступати необхідними та достатніми умовами визначення ефективності інноваційної діяльності (рис. 1.6).

Таким чином, комплексний підхід до визначення ефективності інноваційної діяльності, який враховує всі особливості створення та реалізації інновації має бути покладено в основу системи оцінки інноваційної діяльності.

Сукупність підходів, яка генерована в даному підході, уособлює в собі основні аспекти інноваційної діяльності, кількісний та якісний вимір яких повинен відобразитися в показниках системи оцінки ефективності інноваційної діяльності. Тому для формування підґрунтя для комплексної системи оцінки доцільно розглянути класифікацію ефективності та визначити адаптивні ознаки

ефективності інноваційної діяльності. Це дасть змогу в подальшому дослідженні визначити чітке коло критеріїв та групи показників ефективності інноваційної діяльності.

U1 – 1 умова – 100% результативність інноваційної діяльності;

U2 – 2 умова – відповідність поставленим цілям підприємства;

U3 – 3 умова – виправданість здійснених витрат на інноваційну діяльність.

Рисунок 1.6 – Умови необхідності та достатності визначення ефективності інноваційної діяльності підприємства

У сучасній науці існує багато підходів до класифікації ефективності. Відповідні види ефективності виробництва виокремлюються переважно за різноманітністю одержуваних результатів (ефектів) господарської діяльності підприємства [106, с. 266].

Аналіз наукових робіт І.А. Маркіної, В.А. Харченка, О.В. Олійника, Ю.В. Чибісова, М.О. Ковзеля, О.М. Рац, Б.Райана та інших вчених щодо класифікації ефективності [80, с. 26; 89, с. 342; 106, с. 266; 107, с. 12; 108, с. 281; 109, с. 580; 110, с. 155] довів відсутність принципових розбіжностей при визначенні видів ефективності.

Так виділені економічну та соціальну ефективності [83, с. 342; 107, с. 12;] різні науковці відносять до окремих класифікаційних ознак: М.О. Ковзель – за наслідками [107, с. 12], В.А. Харченко – за одержаним результатом [83]. Науковці О.В. Олійник та Ю.В. Чибісов [106, с. 266] до останньої класифікаційної ознаки додають організаційну ефективність, в роботі О.М. Рац [108, с. 281] виділяються також технологічна, екологічна, правова, психологічна, політична та етична ефективності.

Більшість науковців [83, с. 342; 106, с. 266; 107, с. 12; 108, с. 281] підкреслює, що для підприємства особливого значення набуває досягнення економічної та соціальної ефективностей. Економічна ефективність розглядається ними як результативність економічної діяльності, реалізації

економічних заходів, що характеризується відношенням отриманого економічного ефекту (результату) до витрат ресурсів, які зумовили отримання цього результату. Соціальна ефективність розглядається як результативність соціальної діяльності, що відображає відповідність соціального ефекту і витрат цілям і соціальним інтересам суспільства.

В даному дослідженні автор використовуватиме класифікаційну ознаку за наслідками, оскільки інноваційна діяльність характеризується певним результатом, який не завжди є позитивним.

У деяких роботах [83, с. 342; 106, с. 266; 107, с. 12] виділяється локальна та загальноекономічна ефективності, проте вони відносяться до різних класифікаційних ознак: за місцем одержання [107, с. 12], за рівнем виникнення [106, с. 266], за сферою застосування [83, с. 342]. Загальна ефективність визначається в цілому по підприємству; локальна – за стадіями виробництва, споживання тощо. Поліморфність даної класифікаційної ознаки пояснюється метою та сферою діяльності, які знаходяться в основі класифікації. Оскільки особливістю інноваційної діяльності є складність та багатоетапність життєвого циклу, в даному дослідженні доцільно використовувати таку ознаку, як за рівнем виникнення.

Практично немає розбіжностей у виділенні таких класифікаційних ознак: за ступенем збільшення ефекту [106, с. 266; 107, с. 12] – первісна та мультиплікативна; за методами розрахунку - абсолютна та порівняльна [83, с. 342; 107, с. 12]. Абсолютна та порівняльна ефективності визначаються відповідно за всіма ресурсами і витратами підприємства та за варіантами використання ресурсів і витрат.

За використанням можливостей [93, с. 342] або залежно від взаємодії з середовищем [106, с. 266; 108, с. 281; 109, с. 580;] виділяють внутрішню та зовнішню ефективності. При цьому в роботі [109, с. 580] внутрішня ефективність класифікується в залежності від масштабів виробництва: рівень фірми, рівень філії, рівень організаційної одиниці, рівень виробництва, рівень продукції. Внутрішня ефективність відображає продуктивність на основі співвідношення витрат і результату підприємства. Зовнішня ефективність показує долю підприємства на ринку, можливість створення нових сфер підприємництва, потенційні можливості підприємства.

Під час класифікації ефективності інноваційної діяльності доцільно використовувати ознаку в залежності від взаємодії з середовищем, оскільки інновація може здійснюватись як на рівні ринку, так і на рівні підприємства.

За методами розрахунку виділяють абсолютну та порівняльну ефективності [107, с.12; 108, с. 342]. Абсолютна та порівняльна ефективності визначаються відповідно за всіма ресурсами і витратами підприємства та за

варіантами використання ресурсів і витрат.

Окремі види ефективності, пов'язані зі специфікою мети визначення ефективності [80, с. 26; 83, с. 342; 108, с. 281; 110, с. 155], пов'язані за специфікою мети визначення ефективності:

– за об'єктами визначення: діючого виробництва, капітальних вкладень, розвитку науки і техніки, зовнішньоекономічних зв'язків, охорони навколишнього середовища: за об'єктами визначення: діючого виробництва, капітальних вкладень, розвитку науки і техніки, зовнішньоекономічних зв'язків, охорони навколишнього середовища [83, с. 342];

– залежно від витрачених ресурсів: ресурсну та витратну; з погляду часу: статичну та динамічну [108, с. 281]. Статична ефективність оцінюється на короткому відрізку часу, коли вирішуються оперативні й тактичні питання. Динамічна ефективність припускає досягнення більш високих результатів шляхом гнучкого варіювання ресурсами і зміни технології в довгостроковому періоді;

– залежно від цілі: потрібнісну, результативну, витратну [80, с. 26]. Потрібнісна ефективність визначається відношенням цілей до потреб, ідеалів і норм; результативна – відношенням досягнутого результату до намічених цілей; витратна виявляється у вигляді відношення досягнутих результатів до витрат.

– залежно від виду результату: проміжну, кінцеву та змішану [110, с. 155]. Проміжна ефективність формується на основі проміжних результатів і витрат, кінцева ефективність або просто ефективність, розраховується на основі кінцевих показників ефективності результатів і витрат, а змішана ефективність – це синтез показників перших двох видів ефективності.

Зауважимо, що під час класифікації ефективності інноваційної діяльності виділяти ознаку «в залежності від цілі» недоцільно. Зазначені види ефективності ототожнюють її з результативністю, що, з погляду автора є некоректним, оскільки результативність може бути як позитивною, так і негативною або нейтральною, а ефективність, навпаки, характеризується лише позитивним результатом.

Аналізуючи ефективність за видами результату, недоцільно також виділяти такий вид, як змішана ефективність, оскільки логічно, що кінцева ефективність вже синтезує в собі як проміжні, так і кінцеві результати і самим науковцем [110, с.155] визначається як «просто ефективність», тим самим підкреслюючи, що вона містить в собі всю повноту результатів. Таким чином, незважаючи на відсутність єдиного погляду щодо назв та трактування класифікаційних ознак, виділені види ефективності мають однакову економічну сутність та не містять протиріч.

Внаслідок того, що класифікація – це метод теоретичного узагальнення та прогнозу, особливостями якої є забезпечення визначення понять відповідно до правил і законів логіки, вдосконалення та упорядкування економічних явищ, а також забезпечення пізнання об'єктів, їх сутності та внутрішніх властивостей [111, с. 32–33], вважається можливим та доцільним узагальнення існуючих класифікаційних ознак, які не містять протиріч (рис. 1.7).

Ґрунтуючись на узагальненій класифікації ефективності, доцільно виділити пріоритетні види ефективності, які б найповніше відповідали особливостям інноваційної діяльності.

Відомі сучасні дослідники В.М. Геєць, В.І. Семіноженко [112, с. 106.] підкреслюють, що ефективність інноваційного процесу характеризується технологічною, економічною, соціальною й екологічною ефективністю, кожна з яких має свою систему оцінювальних показників. Виокремлені види ефективності є базовими та надзвичайно важливими, однак на думку автора недостатніми, оскільки не розкривають всієї складності та системності інноваційної діяльності та визначають ефективність інноваційної діяльності лише з позиції кінцевого, вже здійсненого результату

Таким чином, економічну, соціальну, екологічну та технологічну ефективності автор буде визначати як базові в подальшому дослідженні, проте недостатні для формування адекватної, комплексної та гнучкої системи оцінки ефективності інноваційної діяльності.

Поряд з базовими видами ефективності доцільно виділити такі види ефективності, як внутрішня та зовнішня, проміжна та кінцева, статична та динамічна. Відповідно до варіативного розподілу результату (рис.1.1), ефективність від інноваційної діяльності може відобразитися як на рівні підприємства, так і з урахуванням навколишнього середовища.

Так, показники внутрішньої ефективності відобразатимуть ефективність самої інноваційної діяльності – удосконаленого продукту, нововведення для підприємства, його внутрішніх потреб, а зовнішньої ефективності - функціонування на ринку результату-інновації.

Використання проміжної та кінцевої ефективностей доцільно виділяти з позиції координації витрат на здійснення інноваційної діяльності протягом періоду створення інновації та її подальшого розвитку, тобто впродовж всього життєвого циклу.

Необхідність виділення статичної та динамічної ефективностей обумовлено сутністю інноваційної діяльності, а конкретніше її тривалістю та варіативним розподілом результату. Це вимагає визначення не лише ступеня ефективності інновації на рівні підприємства та зовнішнього середовища на момент виходу продукту, а й урахування чинника часу розвитку інновації на ринку.

Рисунок 1.7 – Узагальнення підходів щодо класифікації ефективності

Все вищезазначене дозволяє класифікувати ефективність інноваційної діяльності за такими ознаками:

- за наслідками: економічна, технологічна, соціальна, екологічна;
- залежно від взаємодії з середовищем: внутрішня та зовнішня;

- залежно від результату: проміжна, кінцева;
- з погляду часу: статична та динамічна.

1.3. Сучасні підходи до оцінки ефективності інноваційної діяльності

Ефективність впровадження нового продукту залежить від сукупності чинників, що впливають на інноваційну діяльність підприємства. У зв'язку з цим, основним напрямом методологічних досліджень теорії оцінки інновацій є створення системи реальної, практичної оцінки ефективності впровадження інновацій, яка б одержала загальне визначення як економічно правильний, логічно обґрунтований і водночас придатний для використання в практиці підприємств метод.

Формування системи оцінки ефективності інновацій діяльності обумовлюється врахуванням особливостей діяльності підприємства, а також чітким розумінням сутності поняття «оцінка», його змісту та складових.

Для встановлення взаємозв'язку зазначених вище понять та чіткого розуміння сутності поняття «оцінка», доцільно дослідити його зміст.

В процесі дослідження та систематизації наукових джерел [113–129] з питання сутності поняття «оцінка» (додаток Б) виділено ряд позицій щодо трактування оцінки як:

- універсальної лінгвістичної категорії [113, с. 42; 114, с. 13; 115, с. 8; 116, с. 108; 117, с. 123; 118, с. 693; 119, с. 151];
- відображення вартості певного об'єкта [118, с. 693; 119, с. 11; 121, с. 157; 122, с. 33; 123, с. 299];
- процесу порівняння оцінюваних об'єктів [124, с.8; 125, с.23];
- аналітичної процедури [126, с. 59; 127, с. 28; 128, с. 34; 129, с. 721].

Перший підхід відображає зміст поняття «оцінка» як мовної категорії та визначає її як суб'єктивне судження або думку про певний об'єкт. Підходи до визначення оцінки як процесу порівняння або відображення вартості обумовлені сферою діяльності, в якій застосовується оцінка. Так, з позиції бухгалтерського обліку оцінка полягає у визначенні вартості або цінності об'єкта [115, с. 7; 122, с. 145; 123, с. 299]. При формуванні юридичної, правової або службової оцінки її визначають як порівняння одних явищ з іншими, в результаті чого якісна і кількісна визначеність одних явищ і процесів використовується для оцінки значимості інших явищ [124, с. 8; 125, с. 23]. В теорії визначення вартості бізнесу або нерухомості оцінка визначається як окрема наука [120, с. 11]. Найбільш об'єктивним та комплексним, з позицій автора, є підхід до трактування оцінки як аналітичної категорії. Дана позиція відображає не лише зміст поняття «оцінка», а й мету та засоби її здійснення.

Окремо слід зазначити розподіл позицій вчених щодо розуміння оцінки як процесу [131, с. 134; 124, с. 8] або як результату [122, с. 33; 127, с. 28; 126, с. 59; 128, с. 34; 129, с. 721]. Така неоднозначність в поглядах пояснюється мовними особливостями даної категорії. Багато науковців, серед яких С.А. Золотухіна, Н.М. Малюга, І.Д. Олійник, Т.В. Калінеску [114, с. 13; 115, с.7; 121, с. 146; 123, с. 299; 124, с. 8;], ототожнюють поняття «оцінка» та «оцінювання».

Для визначення ступеня відмінності використання даних понять в контексті доцільно звернутися до тлумачного словника [118, с. 693], згідно якого оцінка – це: 1) вартість, ціна чого-небудь; 3) думка, міркування про якість, характер, значення і т.ін. кого, чого-небудь, а оцінювання – це: 1) призначення ціни чому-небудь, визначення вартості чого-небудь; 2) визначення якості, цінності і т.ін.

Виходячи із термінологічного трактування зазначених понять, їх доцільно розрізняти. Тому в подальшому дослідженні під оцінкою автор визначатиме результат, а під оцінюванням – процес його досягнення.

Таким чином, оцінка – це висновок суб'єкта оцінки про стан оцінюваного об'єкта, сформований на основі результатів аналітичних процедур відповідно встановленим цілям.

Базуючись на представлених (додаток Б) визначеннях поняття «оцінка» можна виділити її характерні особливості:

- наявність конкретного об'єкту оцінки;
- суб'єктивний характер результатів;
- узгодженість кількісних та якісних показників;
- обмеженість результату в часі.

Проведене теоретичне дослідження сутності поняття «оцінка» та авторський підхід до визначення ефективності інноваційної діяльності дозволяють трактувати сутність оцінки інноваційної діяльності як формування висновків щодо ступеню ефективності інноваційної діяльності на основі результатів аналізу її показників.

В науковій літературі [115, с. 9; 129, с. 7; 130, с. 111-112; 131, с. 86; 133, с. 8] існують різні класифікаційні ознаки оцінки:

- в залежності від суб'єкта, який її здійснює або за цільовим призначенням: внутрішня та зовнішня [130, с. 7; 131, с. 111–112;];
- за оцінювальною шкалою: позитивна, нейтральна та негативна оцінки [132, с. 86];
- за способом проведення: статична та динамічна [133, с. 8];
- за формою одержаного результату: фіксована або інтегральна [123, с. 8];
- за часовою належністю: на момент виміру або на момент, для якого

призначені результати [115, с. 9].

Наведені класифікаційні ознаки не враховують особливостей самого об'єкту оцінки і можуть бути застосовані для будь-якого об'єкту, в тому числі й для інноваційної діяльності. Але для створення адекватної системи оцінки ефективності інноваційної діяльності необхідно враховувати її специфіку, а саме:

- здатність інновації приносити надприбутки;
- варіативний розподіл результатів;
- диференціація рівнів функціонування інновації (рівень підприємства та рівень ринку).

Для здійснення оцінки ефективності інноваційної діяльності з урахуванням цих особливостей найбільш відповідною є класифікація за такою ознакою, як цільове призначення.

Домінуючим чинником розмежування напрямів оцінки є здатність інновації приносити надприбуток. Дана особливість формує можливість участі при здійсненні інноваційної діяльності не лише підприємства-інноватора, а й сторонніх суб'єктів, які частково або повністю несуть фінансове навантаження зі створення інновації з метою розподілу прибутку від її реалізації. Витрати на розробку і виробництво інноваційного продукту можуть складатися з власних, які здійснюються підприємством, та зовнішніх, що надходять від інших суб'єктів інноваційного процесу, внаслідок чого ефект від реалізації інновації розподіляється відповідно [124, с. 80–81].

Суб'єкти, що беруть участь в інноваційному процесі, поділяються на: суб'єкти інноваційної діяльності; суб'єктів інноваційної інфраструктури; суб'єктів, які регулюють інноваційну діяльність [125, с. 197]. До суб'єктів інноваційної діяльності відноситься не лише підприємство-інноватор, а й будь-які фізичні і юридичні особи, що безпосередньо беруть участь у процесі створення, розповсюдження й освоєння інновацій. В даному дослідженні автор розглядає оцінку для «внутрішнього призначення» відносно підприємства, що здійснює інноваційну діяльність, а для «зовнішнього призначення» - стороннього суб'єкта. При цьому зовнішнє призначення оцінки необхідно розглядати з трьох позицій: інвестора, споживача і держави.

Необхідність диференціювання призначення оцінки обумовлюється й різними цілями. Так, внутрішнє призначення оцінки полягатиме у визначенні не лише економічної, а й технологічної ефективностей. З позиції інвестора пріоритетною буде оцінка економічної ефективності інноваційної діяльності, а саме – визначення ступеня прибутковості інноваційної діяльності. З позиції споживача головним призначенням оцінки виступатиме визначення соціальної та екологічної ефективності, тобто оцінка ступеня задоволення інновацією

певних потреб. З позиції держави оцінка ефективності інноваційної діяльності полягатиме у визначенні бюджетної, соціальної та екологічної ефективностей.

За даних умов необхідним є також диференціювання методів, показників та джерел інформації для побудови комплексної оцінки ефективності інноваційної діяльності. Тому доцільно визначити складові процесу оцінки та їх зміст.

Дослідження наукових джерел [115, с. 7; 126, с. 131; 137, с. 10; 138, с. 93; 139, с. 8; 140, с. 47; 141, с. 48] щодо складу процесу оцінки не виявило розбіжностей. Так, в якості основних компонентів оцінки науковці виділяють: об'єкт, суб'єкт, мету, критерії, показники або їх систему, методи, результат. В роботі П.В. Смирнової до зазначеного складу процесу оцінювання додається інформаційне забезпечення [142, с. 47].

Цікавим є те, що в якості узагальненої складової оцінки науковець виділяє такий компонент, як логіка оцінки [143, с. 72], який визначає алгоритм та логічний рівень оцінювання, порядок проведення кожної з операцій оцінювання.

Для забезпечення саме логіки оцінки доцільно встановити ієрархічну послідовність зазначених складових етапів оцінки. З цією метою необхідним є визначення сутності та функціонального змісту кожної компоненти оцінювання.

В науковій літературі [115, с.7; 137, с.10] вихідною умовою при здійсненні оцінки є формування мети – основного завдання, яке слід вирішити в результаті оцінки. Визначена мета дозволяє встановити повне і правильне найменування об'єкта та предмета оцінки, підкреслюючи при цьому, що неправильно сформульована мета спричиняє використання неадекватної методики і внаслідок цього помилковий результат в оцінці [115, с.7]. Таким чином, формування мети є базою оцінки, що одночасно визначає об'єкт та предмет.

Об'єкт дослідження – це те, що породжує проблемну ситуацію, і на що спрямовується процес пізнання. Об'єкт є відносно автономним і має чіткі межі [133, с. 14].

Предметом дослідження є найбільш значущі властивості об'єкту, його окремі аспекти, сегменти чи взаємозв'язки, які підлягають вивченню. Об'єкт і предмет як категорії наукового процесу співвідносяться між собою як загальне і часткове [134, с. 219].

Визначення принципів, критеріїв, показників, методів оцінки визначає базу, підґрунтя оцінки [115, с.7; 136, с.181; 137, с. 10; 138, с. 72].

Так, принципи – це основні правила, вихідні положення з погляду цілеспрямованості, системності, структури, логіки та організації розробки [28,

с. 294].

Критерій – це ознака, на основі якої формується оцінка якості економічного об’єкта, вимірник такої оцінки. Він покликаний відобразити об’єктивну дійсність, бути таким, що вимірюється кількісно і повністю відображати специфічну природу явища, що вивчається [145, с. 33]. При цьому показник – узагальнена кількісна характеристика соціально-економічних явищ чи процесів у їх якісній визначеності в умовах конкретного місця і часу [145, с. 33].

Підкреслимо, що поняття «критерій» та «показник» не є ідентичними, оскільки критерій виступає як мірило оцінювання, а показник – це форма виразу оцінювання [145, с. 33].

Таким чином, показники визначають загальні правила проведення оцінки, критерії встановлюють межі здійснення оцінки, в яких формується набір показників.

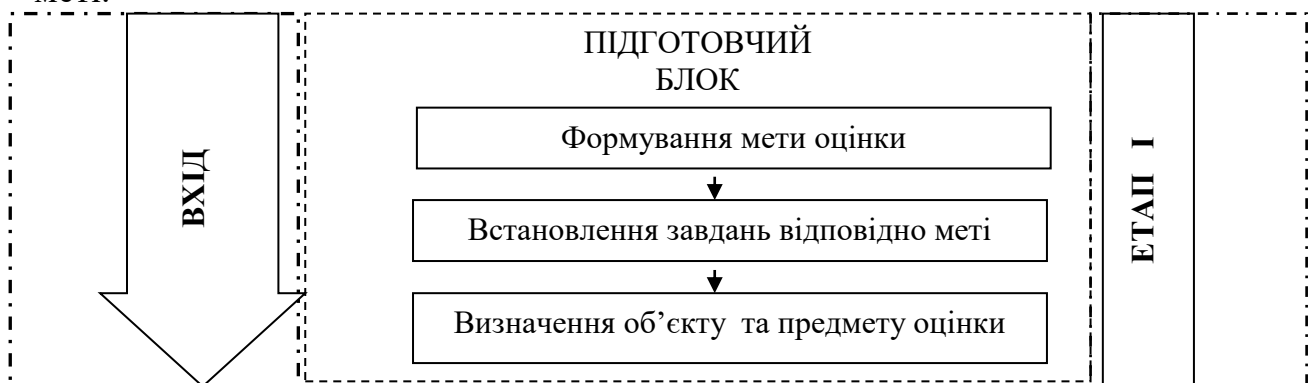
Метод визначається як спосіб дослідження об’єкту, що вивчається. Метод оцінки може бути визначений всіма вищезазначеним переліком етапів оцінки [142, с. 53].

Виходячи із сутності зазначених понять, можна побудувати структурно-логічну модель технології оцінки (рис.1.8).

Представлена структурно-блочна схема оцінки складається з підготовчого блоку, технологічного блоку та блоку відповідності. На підготовчому етапі здійснюється формування мети, завдань та визначення об’єкту та предмету дослідження. Саме від побудови даного етапу залежить технологія оцінки, яка включає в себе основні засоби проведення оцінки, вибір критерії та показників. На останньому етапі отримання результатів, визначається їх відповідність поставленій меті та завданням з урахуванням особливостей об’єкта оцінки.

Дану схему можна розглядати з позиції системного та процесного підходів.

Відповідного до системного підходу оцінка представляє собою відкриту систему, на вході якої знаходиться інформація, а на виході результат. Згідно другого підходу, оцінка являє собою процес, який складається з послідовності етапів, що мають між собою логічно-ієрархічний зв’язок. Саме послідовний перехід від одного етапу до іншого є обов’язковою умовою здійснення коректної оцінки та отримання чіткого результату, відповідного поставленій меті.

Рисунок 1.8 – Структурно-блочна схема процесу оцінки

На основі цього, можна зробити висновок, що оцінка ефективності інноваційної діяльності повинна містити в собі всі зазначені елементи, встановлені в чіткій ієрархічній послідовності.

Для здійснення об'єктивної оцінки ефективності інноваційної діяльності, в першу чергу, доцільно визначити мету та головні завдання її оцінки.

Науковці В.Г. Федоренко, Н.П. Денисенко, А.П. Гречан, І. М. Грищенко вважають, що метою оцінки є визначення показників ефективності, які дозволяють сформулювати комплексну характеристику результатів [42, с. 164]. Н.М. Левченко в якості мети визначає загальний аналіз ефективності інноваційної діяльності та впливу її на найважливіші показники діяльності підприємства, визначення доцільності й оптимальних варіантів реалізації нововведень, оперативне коригування параметрів інноваційних проектів та підтримка стратегічних рішень [146, с. 139]. На думку Ю.В. Каракай метою є визначення необхідності подальшої розробки ідеї або винаходу [147, с. 205].

Дані підходи до формування мети оцінки ефективності інноваційної діяльності є некоректними. В першому випадку мета оцінки полягає в самій

технології оцінки. Іншими словами, мета оцінки ототожнюється з процедурою її здійснення, що є нелогічним. Постановка мети в другому випадку не має чіткої орієнтації на конкретний результат та охоплює широке коло завдань, які частково сполучаються із завданнями діагностики. Третій підхід надто вузько визначає мету оцінки, не охоплюючи при цьому всього періоду здійснення інноваційної діяльності та носить характер певного завдання досягнення комплексної мети.

З позиції авторів метою оцінки ефективності інноваційної діяльності є визначення ефективності (доцільності) створення та впровадження інновацій на підприємстві з урахуванням чинників внутрішнього і зовнішнього середовища (комплексний підхід до визначення ефективності інноваційної діяльності).

Відповідно до обґрунтованого в п.1.2 даної роботи визначення ефективності інноваційної діяльності, для досягнення даної мети, під час оцінки інноваційної діяльності мають бути вирішені наступні завдання:

- оцінка результату здійснення інноваційної діяльності (результативний підхід);
- оцінка ступеню досягнення поставлених цілей підприємства (цільовий підхід);
- оцінка ефективності здійснення витрат на досягнення результату від інноваційної діяльності з урахуванням її тривалості (витратний та статико-динамічний підходи).

Відповідно до визначеної мети необхідно окреслити об'єкт та предмет, на який буде спрямована оцінка ефективності інноваційної діяльності.

В даному дослідженні об'єктом оцінки є інноваційна діяльність, а предметом – теоретичне та методичне забезпечення оцінки ефективності інноваційної діяльності підприємств.

На основі визначеної мети, об'єкта та предмета оцінки необхідно визначити інструменти, за допомогою яких здійснюватиметься оцінка ефективності інноваційної діяльності, а саме – принципи, критерії, показники.

В процесі дослідження принципів, на яких здійснюється оцінка [115, с. 8; 148, с. 355; 149, с. 111; 150, с. 306; 151, с. 12; 152, с. 334] було встановлено, що більшість з них активно використовується для здійснення аналізу [153, с. 25; 154, с. 97; 155, с. 125;], діагностики [156, с. 173; 157, с. 244] та моніторингу [158, с. 122] (табл. В.1 додатку В).

Аналізуючи дані табл. В.1, можна зробити висновок, що всі принципи взаємозалежні, оскільки в сукупності забезпечують чіткість здійснення оцінки, а отже в тій чи іншій мірі повинен застосовуватися кожен із них. Тому для здійснення оцінки можливим є використання принципів аналізу, діагностики та моніторингу.

Загальноприйнятим є поділ принципів на методологічні, методичні та операційні [148, с. 355; 149, с. 111; 159, с. 164]:

– методологічні – найбільш загальні, відносяться до концептуальної сторони оцінки і мало залежні від специфіки певного проекту;

– методичні – безпосередньо пов'язані з проектом, його специфікою, економічною і фінансовою привабливістю;

– операційні – полегшують процес оцінки з інформаційно-обчислювальної точки зору.

Для оцінки ефективності інноваційної діяльності серед методологічних принципів пріоритетними є: науковості, адекватності, результативності, системності, обґрунтованості, об'єктивності, коректності, комплексності, цілетворення, формалізованості та інтегрованості.

В якості методичних принципів оцінки ефективності інноваційної діяльності науковці [148, с. 355; 149, с. 111] пропонують використовувати принцип динамічності, принцип цінності грошей у часі, принцип відповідності цілям інвесторів, принцип врахування альтернативної вартості. З позиції авторів, використання лише даних принципів для оцінки ефективності інноваційної діяльності є некоректним, оскільки вони орієнтують здійснення оцінки лише з позиції інвестора, тим самим звужують та суб'єктивують її результат.

Відповідно до авторського бачення, ефективність інноваційної діяльності може відобразитися як на етапі виробництва, так і на етапі реалізації (внутрішня та зовнішня, проміжна та кінцева, статична та динамічна ефективності). Окрім цього, складність інноваційної діяльності відображається в тривалості життєвого циклу інновації, що зумовлює потребу в оцінці ефективності на кожному з його етапів.

Таким чином, в якості методичних принципів оцінки ефективності інноваційної діяльності вважаємо за доцільне використовувати деякі принципи діагностики, а саме: принцип від загального до часткового, від попередньої до загальної оцінки, принцип сполучення статичних та динамічних оцінок, сполучення кількісних та якісних оцінок [160, с. 91–92], а також принцип врахування фактору часу (табл. 1.5).

Операційні принципи оцінки ефективності інноваційної діяльності сформовані на основі методичних та включають в себе: принцип гнучкості, взаємозв'язку параметрів, принцип симпліфікації, інформаційної і методичної узгодженості.

Дослідження критеріїв оцінки ефективності інноваційної діяльності виявило, що в науковій літературі [161–173] існує широкий спектр критеріїв оцінки. Слід зазначити, що більшість науковців [161–165], а також

рекомендації Організації об'єднаних націй з промислового розвитку (ЮНІДО) [166] визначають в якості головного критерію оцінки інноваційної діяльності критерій економічної ефективності.

В.Г. Федоренко [162] поряд з критерієм економічної ефективності зазначає необхідність урахування конкурентного середовища, в якому перебуває підприємство.

Таблиця 1.5

Принципи оцінки ефективності інноваційної діяльності

Принцип	Змістове відображення
Від загального до часткового	Здійснення оцінки ефективності інноваційної діяльності як комплексної категорії, в розрізі оцінки кожної зі складових
Від попередньої до загальної оцінки	Формалізація результатів оцінки ефективності інноваційної діяльності, які здійснюються на етапі прийняття рішення про впровадження інноваційної діяльності та на кінцевому етапі комерціалізації результатів.
Сполучення статичних та динамічних оцінок	Відображення результатів оцінки як на етапі впровадження, так і з урахуванням її розвитку на ринку.
Сполучення кількісних та якісних оцінок	З позиції авторів, базовими видами ефективності є економічна, соціальна, екологічна та технологічна ефективності, які характеризуються рядом показників, що вимірюються як кількісно, так і якісно. Тому оцінка повинна містити в собі оптимальність параметрів, які б узгоджували дані показники.
Урахування фактору часу	Здійснення оцінки з урахуванням динамічності оточуючого середовища впродовж життєвого циклу інновації

У праці В. О. Зубенко [163] пропонується враховувати окрім критерію економічної ефективності критерій відповідності довготривалим стратегічним цілям, що дозволить забезпечити конкурентоспроможність підприємств.

Аналіз наукових джерел [69, с. 10; 161; 167; 168, с. 49; 169, с. 125] показав, що основною проблемою формування критеріїв оцінки ефективності інноваційної діяльності є відсутність чіткого розмежування самих критеріїв та показників, які до них відносяться.

Так, в дослідженні Р.А.Фатхудінова [161] зазначається, що критерієм ефективності інноваційного проекту є показник ефективності.

В праці В. Г. Федоренко [162] визначаються наступні критерії: якісні

параметри інновацій; обсяги робіт, виконаних з використанням нових методів; рівень цін, тарифів, умов оплати праці; чинник часу та ризику впровадження інноваційних проектів, які за своєю сутністю є показниками.

Науковці Ю.В. Сотнікова, О.Л. Політанська [69, с. 10; 168, с. 49] повністю підмінюють критерії показниками. На їх думку, критеріями оцінки ефективності інноваційної діяльності є термін окупності, індекс дохідності, внутрішня норма дохідності, чистий приведений дохід, приведені витрати.

В дослідженні О.А. Горобця [169, с. 125] основними критеріями оцінювання результатів інновацій є актуальність, значущість, багатоаспектність. При цьому автор не надає системи показників до даних критеріїв, визначаючи їх більше з позиції бажаного характеру оцінки, тим самим підмінюючи критерії принципами оцінки.

Значної уваги заслуговують дослідження В.В. Зайчикової та С.В. Войтко [193-194], в яких повністю обґрунтовані критерії ефективності та представлені системи показників до них.

Так, в дослідженні В.В. Зайчикової [170, с. 15–16] визначені наступні критерії оцінки ефективності: науково-технічний; виробничий; ринковий; фінансово-економічний; соціальний та екологічний, які мають відповідні системи показників.

У роботі С.В. Войтко [171, с. 134–135] виділяються критерії оцінки інноваційної діяльності з позиції оцінки інноваційності підприємства: критерій наукомісткості виробництва, критерій якості й конкурентоспроможності інноваційної продукції, критерій інноваційності виробництва, термін самоокупності продукції, яка розробляється, критерії техніко-економічного рівня продукції, критерій експортоспроможності продукції, критерій оновлення запасів, показник технічного розриву. Однак, слід зазначити, що в даній роботі автор так само в якості деяких критеріїв виділяє показники, а саме: термін самоокупності продукції, експортоспроможність продукції, показник технічного розриву.

Цікавою є позиція, викладена в дослідженні О.О. Маслак [172, с. 268]. Науковець виділяє два набори критеріїв оцінки ефективності інновацій: локальні та глобальні. Локальні критерії охоплюють комерційний ефект інновацій, а глобальні критерії формуються з різних сфер впливу і відповідальності держави. Глобальні критерії можуть мати економічну оцінку або не мати такої. Проте вчений не визначає, які саме критерії відносяться до кожної з груп та наводить одразу класифікацію показників, не відносячи її до жодного з них.

В дослідженні І.В. Капітан [173, с. 55] єдиним критерієм оцінки інноваційної діяльності є критерій новизни, який полягає у тому, що нова

продукція повинна відрізнятися від існуючої. Однак науковець не наводить показники, які мають відображати ступінь відмінності нової продукції.

Для того, щоб сформулювати критерії оцінки ефективності інноваційної діяльності, доцільно звернутися до базових вимог критеріїв оцінки ефективності.

Критерії оцінки ефективності повинні мати такі характеристики [174, с. 23]: простоту виміру кількісної оцінки показника, індикатора і легкість одержання інформації, на основі якої даний показник конструюється й оцінюється; однозначність трактування отриманої інформації на основі того чи іншого критерію.

Критерії оцінки ефективності інноваційної діяльності мають відображати комплексний підхід до визначення ефективності. Тому автор погоджується з думкою науковців Р.А. Фатхудинова, В.Г. Федоренка, В.О. Зубенко, Р.В. Скалюк [161–165], що основним критерієм оцінки ефективності інноваційної діяльності є критерій економічної ефективності.

Грунтуючись на авторському підході щодо визначення ефективності інноваційної діяльності одночасно з критерієм економічної ефективності доцільно використовувати критерії науково-технічної, соціальної та екологічної ефективності, представлені в праці В.В. Зайчикова [171, с. 15–16].

Доцільним є виділення критерію новизни, виділеного в роботі І.В. Капітана [173, с. 55], який оцінює ефективність з позиції ступеня новизни інновації. Даний критерій відображає авторське бачення сутності інноваційної діяльності, а саме - варіативний розподіл результату. Однак в роботі [173, с. 55] науковцем не представлено системи показників до даного критерію, тому вважаємо прийнятним використання показників критеріїв наукомісткості виробництва, техніко-економічного рівня продукції, інноваційності виробництва, описаних в роботі С.В. Войко [171, с. 134–135], оскільки вони найбільш повно відображають його зміст.

Узагальнення критеріїв та систематизація відповідних показників представлено в табл. Д.1 додатку Д.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

У результаті дослідження теоретичних засад оцінки ефективності інноваційної діяльності:

Доведено нетотожність таких понять, як «новизна», «новина», «новація», «нововведення», «інновація» та встановлений їх ієрархічний взаємозв'язок, на

основі якого обґрунтовано сутність поняття «інновація» як адаптованого до сучасних потреб зовнішнього середовища (здатного до подальшого «життя» і функціонування) кінцевого результату наукових розробок зі створення принципово нових продуктів, методів, засобів, процесів, проектів, систем тощо в будь-якій сфері діяльності підприємства, впровадження та комерціалізація якого забезпечують надприбуток і монополне положення протягом певного періоду часу.

Встановлено, що інноваційний процес виступає стадією здійснення інноваційної діяльності, яка визначається як діяльність зі створення, впровадження та комерціалізації наукових розробок, що за умов принципової новизни результату та випередження конкурентів у часі забезпечує інноватору надприбуток та надає монополне положення на певний період часу.

Узагальнено наукові підходи до сутності поняття «ефективність», розмежовано поняття «ефективність» і «результативність», встановлено залежність ефективності інноваційної діяльності від ступеню її результативності, на основі якої ефективність інноваційної діяльності підприємства визначається як максимально можливий рівень результативності діяльності з розробки впровадження та комерціалізації наукових результатів.

Обґрунтовано доцільність застосування комплексного підходу до визначення ефективності інноваційної діяльності, який є синтезом результативного, цільового, витратного та статико-динамічного підходів.

Узагальнено підходи до класифікації ефективності інноваційної діяльності та обґрунтовано такі класифікаційні ознаки ефективності інноваційної діяльності: за наслідками: економічна, технологічна, соціальна, екологічна; залежно від взаємодії з середовищем: внутрішня та зовнішня; залежно від результату: проміжна, кінцева; з погляду часу: статична та динамічна.

Побудовано структурно-блочну схему оцінювання ефективності інноваційної діяльності, яка складається з підготовчого, технологічного блоків та блоку відповідності.

Систематизовано інструменти оцінки ефективності інноваційної діяльності, узагальнено показники оцінки за критеріями економічної, екологічної, науково-технічної, соціальної, екологічної ефективностей та новизни.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМСТВ

2.1. Особливості інноваційної діяльності в умовах циклічності

економічних процесів

Сучасний етап розвитку економіки України характеризується безліччю різноманітних чинників зовнішнього і внутрішнього оточення, які внаслідок свого дестабілізуючого впливу можуть призвести до зниження ефективності як економіки в цілому, так і окремих галузей, що відповідно позначається на діяльності підприємств, які в них функціонують, в тому числі інноваційній.

Тому дослідження стану інноваційної діяльності вітчизняних підприємств доцільно здійснювати на основі вивчення чинників впливу на інноваційну діяльність та оцінки ступеня цього впливу.

У науковій літературі [172–176] виділяють 2 групи чинників, які впливають на діяльність підприємства – чинники зовнішнього і внутрішнього оточення або чинники зовнішнього і внутрішнього середовища підприємства.

Найбільш суперечливою з позиції визначення складу чинників є перша група. Внаслідок того, що будь-яка система оточена великою кількістю різних чинників та сполучається з іншими системами [159, с. 56], необхідним є встановлення чіткого кола зовнішніх чинників, які здійснюють найбільший вплив на інноваційну діяльність підприємства.

Науковцями класичної школи П.Друкером та М.Портером [74; 177] доведено, що усі зовнішні чинники в найбільш загальному виді підрозділяють на дві основні групи – чинники прямого і непрямого впливу на підприємства, які пов'язані між собою.

Тому виникає необхідність в обмеженні урахування зовнішнього оточення тільки тими аспектами, від яких вирішальним чином залежить успіх підприємства, а з позиції мети даного дослідження – ефективність здійснення інноваційної діяльності будівельних підприємств. У цьому зв'язку необхідно:

- по-перше, чітко визначити зовнішнє середовище підприємства;
- по-друге, виділити основні групи найбільш вагомих чинників зовнішнього середовища з позиції можливого рівня впливу на інноваційну діяльність.

Більшість сучасних науковців, а саме О.Амоша, П.Г. Перерва, В.М. Геєць, В.П. Семиноженко, Б.Є. Кваснюк, О.В. Ковтунов [178–181] розмежовує всі чинники впливу на інноваційну діяльність лише на зовнішні та внутрішні. До зовнішніх відносять: стан макросередовища, а саме економічної та політичної ситуації держави, державне регулювання інноваційної діяльності, стан ринку, в якому функціонує підприємство, його інфраструктуру. Внутрішніми чинниками є стан ресурсного та інтелектуального потенціалів підприємства, науково-технічне та матеріальне забезпечення інноваційної діяльності.

Такі науковці як Д.М. Стедченко [182, с. 128] стоять на позиціях необхідності диференціації зовнішніх чинників за напрямками впливу на інноваційну діяльність. Так, до чинників непрямого впливу належать законодавчі норми, податкова та амортизаційна політики, антимонопольне законодавство. Чинниками прямого впливу є дотаційне фінансування, кооперація наукових та учбових закладів, матеріальне стимулювання працівників, створення спеціальних програм. До внутрішніх відносять оновлення застарілого обладнання, модернізацію виробництва, виробництво конкурентоздатної продукції, прагнення працівників реалізувати свій творчий потенціал, піднесення іміджу організації.

Незважаючи на те, що розподіл зовнішніх чинників за напрямками впливу на інноваційну діяльність підприємства є доцільним з позиції диференціації ступеню їх впливу та рівня взаємозв'язку, змістове наповнення цих груп має певні суперечності:

- по-перше, зовнішні чинники непрямого впливу неоднорідні за своїм змістом та сферою виникнення;

- по-друге, відсутнє чітке розмежування між зовнішніми чинниками прямого впливу та внутрішніми, більшість з них є суміжними між собою, оскільки охоплюють сферу підприємства.

Тому актуальними стають необхідність чіткого визначення всього спектру чинників впливу на інноваційну діяльність будівельного підприємства з урахуванням напрямів впливу, встановлення їх чіткого взаємозв'язку, сфери виникнення та оцінки ступеню впливу.

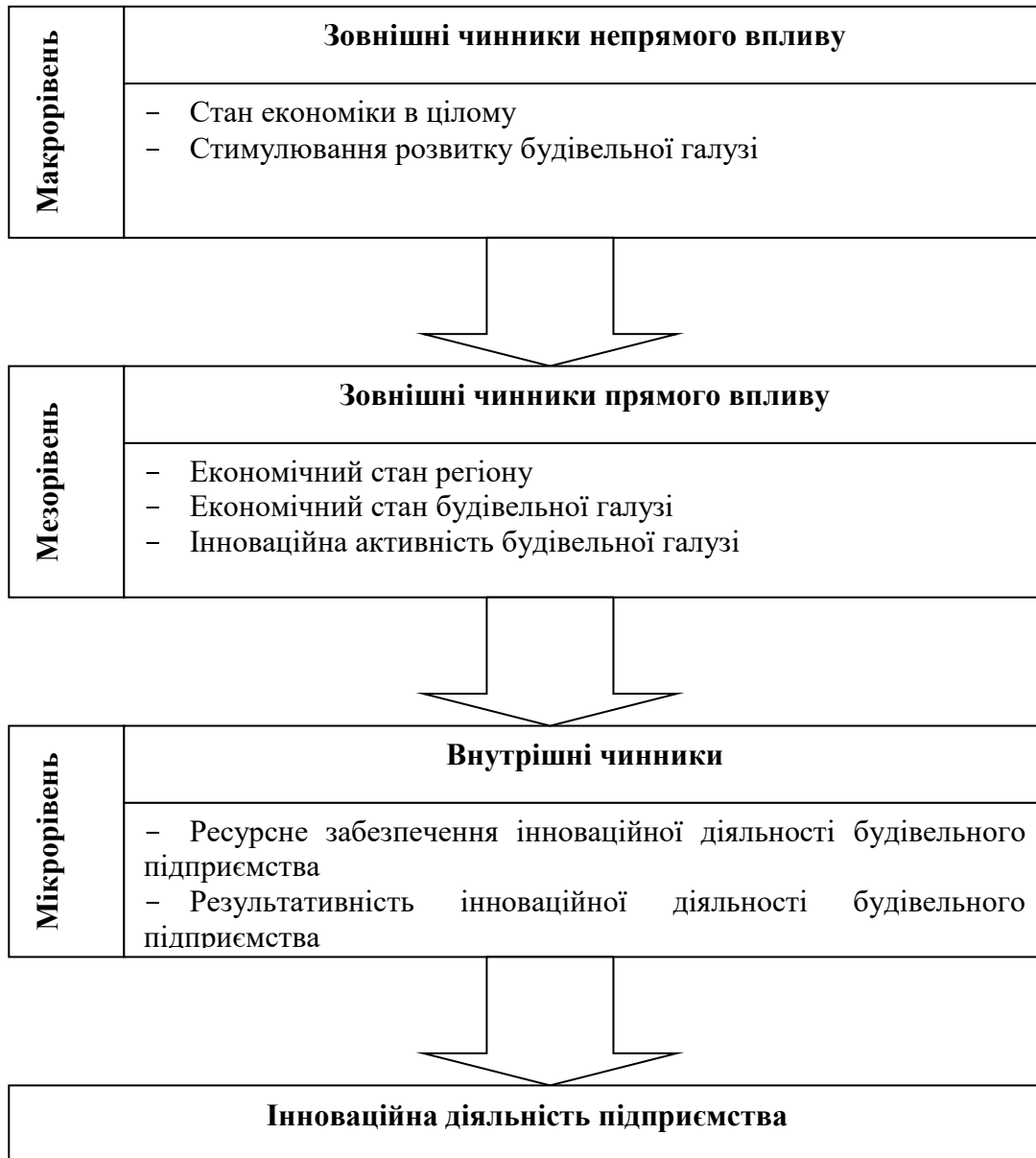
З метою уникнення плутанини під час визначення зовнішніх чинників прямого та непрямого впливу доцільно, в першу чергу, дослідити їх сутність.

Під середовищем непрямого впливу розуміють чинники, що можуть не здійснювати прямого негайного впливу на діяльність, проте позначаються на ній. Чинники прямого впливу мають протилежне значення. Взаємозв'язок чинників зовнішнього середовища – це рівень сили, з яким зміна одного чинника впливає на інші чинники. Так само, як зміна будь-якої внутрішньої перемінної може позначатися на іншій, зміна одного чинника оточення може обумовлювати зміну інших [177, с.115]. З цієї позиції зовнішнє середовище можна охарактеризувати як сукупність суб'єктів і сил, що діють за межами підприємства, але чинять як прямий, так і непрямий вплив на стан його внутрішнього середовища [75, с. 538].

На основі класичної теорії розподілу чинників та представлений в науковій літературі сукупності чинників впливу на інноваційну діяльність вважається доцільним визначати їх з позиції джерела виникнення (рис. 2.1):

- зовнішні чинники непрямого впливу - макрорівень (держава);

- зовнішні чинники прямого впливу – мезорівень (галузь);
- внутрішні – мікрорівень (підприємство).

Рисунок 2.1 – Систематизація чинників впливу на інноваційну діяльність підприємства

Таким чином, кожна із виділених груп чинників впливає на інноваційну діяльність, проте ступінь їх впливу різний. Так, загальний макроекономічний стан держави формує умови функціонування галузі та її інноваційну активність. Стан та розвиток галузі визначають можливості здійснення інноваційної діяльності певного підприємства, виходячи з його внутрішніх потреб та ресурсів. Тобто чинники макрорівня опосередковано впливають на інноваційну діяльність, а мезо та мікрорівнів – безпосередньо.

Для забезпечення об'єктивної оцінки стану інноваційної діяльності

необхідно дослідити ступінь впливу кожної групи чинників.

Відповідно до ієрархічної структури чинників аналіз їх впливу на інноваційну діяльність необхідно здійснювати в 3 етапи.

В межах кожного етапу доцільно виділити окремі напрямки, які відображатимуть вплив кожного з представлених чинників.

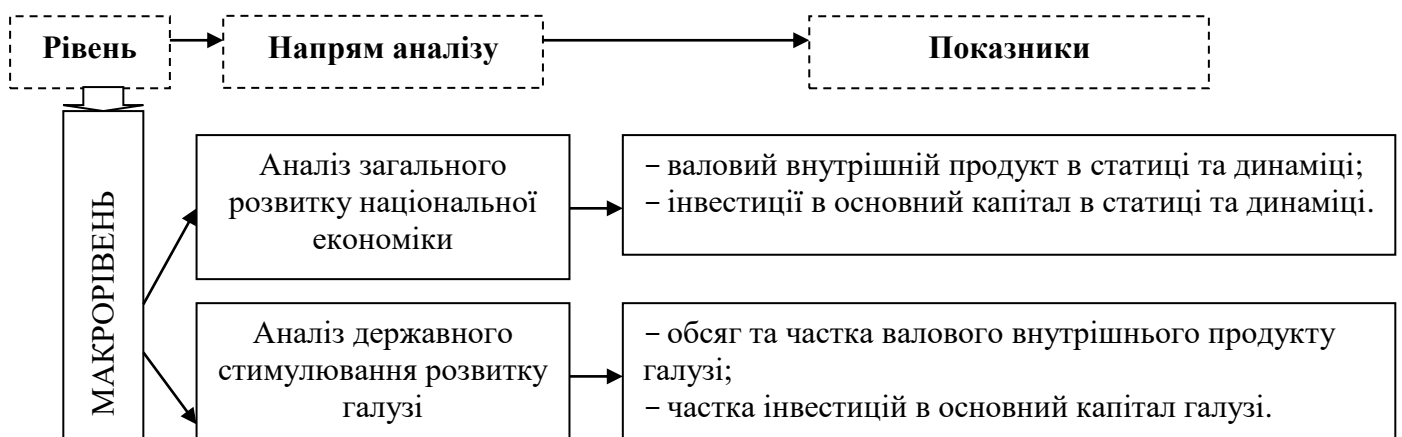
Першим етапом аналізу інноваційної діяльності є оцінка загального стану та динаміки макроекономічної ситуації України, зокрема, з акцентуванням уваги на певній галузі національної економіки та Харківської області зокрема.

Стан економіки в цілому найбільш повно відбиває рівень обсягів виробництва валового внутрішнього продукту від галузей національного господарства та інтенсивності надходження інвестиційних ресурсів до основного капіталу країни. Він є індикатором структурних зрушень в економіці, а його динаміка найбільш вірогідно відбиває тенденції розвитку макроекономічної ситуації. Державне стимулювання відображається в динаміці надходження інвестицій в її основний капітал, які є джерелом його збільшення та оновлення.

Другим етапом аналізу є оцінка економічного стану галузі в Харківському регіоні та її інноваційної активності. На регіональному рівні узагальнюючим показником, який характеризує стан економіки регіону, є валовий регіональний продукт. Економічний стан галузі відображають динаміка чисельності підприємств, їх фінансовий стан, обсяги виробництва та реалізації продукції, динаміка надходження інвестицій в основний капітал та їх структура. Інноваційна активність галузі визначається динамікою витрат на інноваційну діяльність, обсягами реалізації інноваційної діяльності та кількістю охоронних документів, результатів інноваційної діяльності підприємств.

Останнім етапом аналізу є оцінка стану та ефективності інноваційної діяльності найбільш інноваційно активних підприємств. Ресурсне забезпечення інноваційної діяльності обумовлюється обсягами витрат на інноваційну діяльність, чисельністю працівників, зайнятих в ній, та наявністю на підприємстві працівників з науковим ступенем. Попит на інноваційну продукцію відображають обсяги її реалізації та рівень прибутку.

З огляду на вищезазначене, оцінка впливу чинників на інноваційну діяльність підприємств повинна здійснюватися за певною системою (рис. 2.2).

Рисунок 2.2 – Система оцінки впливу чинників на інноваційну діяльність підприємства

У даному дослідженні реалізацію запропонованої системи оцінки впливу чинників здійснено на прикладі будівельної галузі як однієї з найбільш капітало- та трудомістких з метою підтвердження дієвості та об'єктивності представленого підходу.

Оцінка впливу чинників на інноваційну діяльність будівельних підприємств проводилася за визначеною технологією на основі даних статистичних щорічників України [183–184] та Харківської області [185–186],

офіційного сайту державного комітету статистики [187], офіційного сайту головного управління статистики в Харківській області [188] та власних розрахунків авторів, які узагальнено в табл. Е.1 додатку Е.

За період 2000-2008 роки спостерігається стійке покращення економічної ситуації в країні, про що свідчить зростання валового внутрішнього продукту. При цьому зазначимо, що зростання даного показника відбувається нерівномірно. Так, в періоди 2002–2003 роки та 2005–2006 відзначається незначне зниження темпів його зростання. Суттєве скорочення (3,5%) обсягів ВВП відбувається в 2009р.

Аналогічна тенденція спостерігається під час аналізу динаміки інвестицій в основний капітал.

Динаміка ВВП будівельної галузі має позитивну тенденцію в період 2000-2007 рр. В 2008-2009 рр. спостерігається його значне скорочення (4,2 % та 24,2% відповідно), що відрізняється від тенденції загального обсягу ВВП.

Результати аналізу обсягу інвестицій в основний капітал за видами економічної діяльності свідчать, що на будівельну галузь приходить незначна частка (від 3,5% у 2009р до 6,5% в 2004р) від загальної маси інвестицій.

Незважаючи на зростання обсягів інвестицій в абсолютному значенні у будівельну галузь за період 2005-2008рр., яке свідчить про підвищення її інвестиційної привабливості та створення підґрунтя для інтенсифікації інноваційного розвитку підприємств, що в ній функціонують, динаміка зростання інвестицій варіюється. Значне скорочення надходжень інвестицій у будівельну галузь спостерігається в 2009р (57,3%)

Таким чином, макроекономічна ситуація, яка склалася в 2000-2008 рр., сприяла позитивному розвитку економіки та всіх галузей національного господарства. Проте в 2009р відбувається значний спад економіки України, про що свідчать основні показники. Кризова макроекономічна ситуація створює несприятливі умови для розвитку будівельної галузі та підприємств, що в ній функціонують.

Так, зниження обсягів ВВП будівельної галузі свідчить про обмеження виробничих потужностей підприємств галузі та зниження попиту на галузеву продукцію, в тому числі інноваційну. Скорочення обсягів інвестування в основний капітал унеможливає її подальший активний розвиток, обмежує напрями діяльності, провокує підприємства галузі до оптимізації витрат та скорочення капіталомістких напрямів діяльності, до яких відноситься інноваційний.

Тенденція макроекономічного спаду спостерігається й на регіональному рівні. Так, динаміка валового регіонального продукту Харківської області є позитивною в 2005-2008 рр., проте вже у 2009р. відбувається його різке

скорочення на 16,7%.

Незважаючи на стійку тенденцію доходів населення до зростання в абсолютному значенні, темпи їх росту вказують на його уповільнення (37,4% в 2008р та 3,5% в 2009р.)

Даний показник є визначальним під час аналізу впливу зовнішніх чинників на інноваційну діяльність. На фоні макроекономічного спаду та зниження темпів росту доходів населення існує велика ймовірність зміни пріоритетів споживчого вибору від споживання інноваційної продукції за підвищеною ціною до звичайної із середнім рівнем ціни. Продукція будівельної галузі, яка спрямована на потреби населення, задовольняє таку первинну потребу як потреба у житлі. Забезпечення попиту на інноваційну будівельну продукцію підвищеної якості та відповідно ціни можливе виключно за умов стабільної макроекономічної ситуації та стійкого зростання доходів населення.

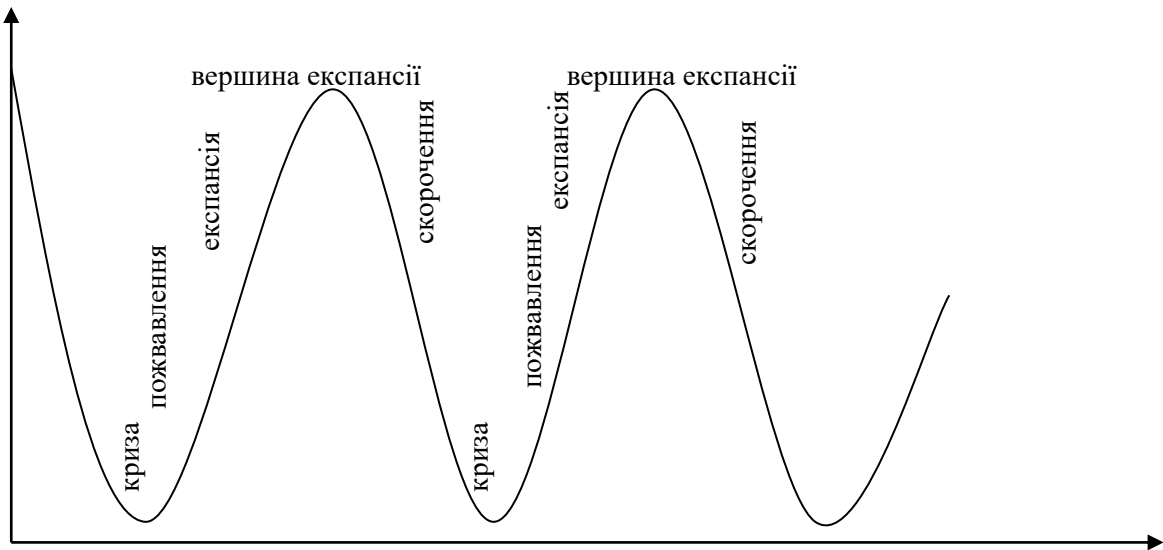
Тому на даному етапі пріоритетним стає визначення можливості та доцільності здійснення інноваційної діяльності будівельними підприємствами в умовах, які склалися в економіці України.

Аналіз основних макроекономічних показників виявив коливання їх динаміки від зростання до зменшення за період 2000-2008рр., хоча й не настільки значне у порівнянні з 2009 роком. Це дає змогу стверджувати про існування циклічних коливань розвитку економіки України.

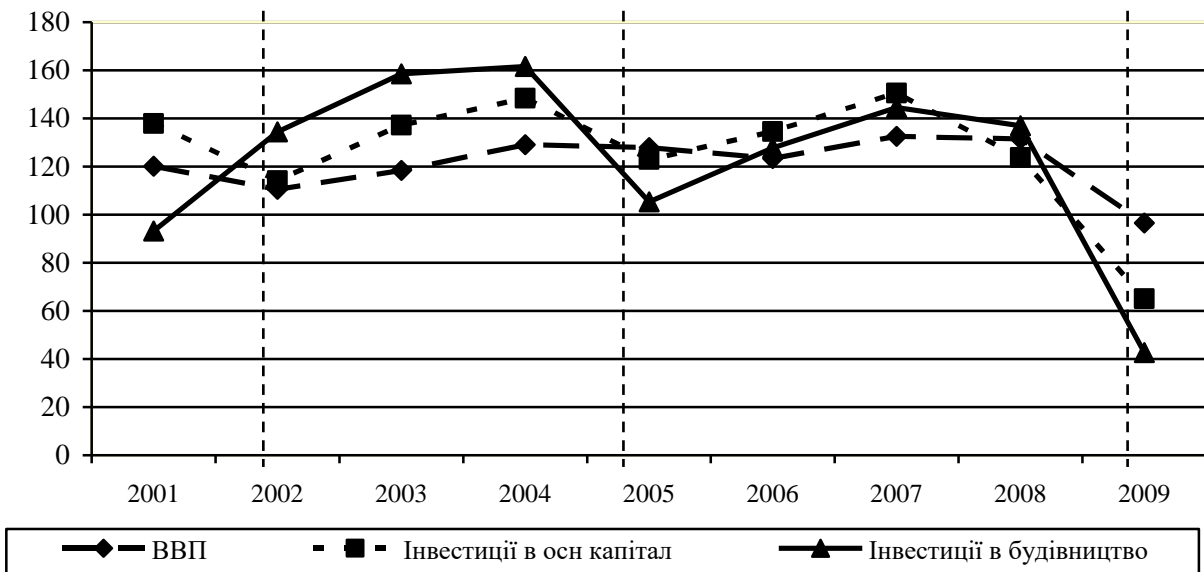
В теорії циклічності, одними з представників якої є М. Туган-Барановський та М. Кондратьєв [189–190], «економічний цикл» виражається в періодично повторювальній зміні фаз пожвавлення, підйому, кризи перевиробництва та депресії в промисловості, який покладено в основу сучасного розуміння циклічного розвитку соціально-економічних систем (рис. 2.3).

Внаслідок такого фундаментального прояву економічного циклу, як хвилюподібне коливання економічної активності [192] в стані економіки України за період 2001-2009 рр., можна виділити 2 повні цикли: 2002-2005рр. та 2005-2009рр. Кожен з них характеризується поступовим переходом основних макроекономічних показників від зростання до спаду (рис. 2.4).

Економічний цикл 2002 – 2005рр. характеризується стрімким переходом від фази пожвавлення в 2003р. до вершини експансії в 2004р. та різким скороченням в 2005р. Циклічні коливання 2005-2009рр. більш нівельовані. Так, в період 2005 – 2006 рр. відбувається пожвавлення економічної ситуації, 2006-2007рр. – експансія, яка досягає своєї вершини в 2007р. З 2008р. економічна система переходить у фазу скорочення і вже у 2009р. трансформується у кризовий стан.

Рисунок 2.3 – Циклічний розвиток соціально-економічної системи [191, с.7]

Рисунок 2.4 – Циклічний розвиток економіки України за період 2001 – 2009рр.*

Примітка. * – складено за джерелами [183; 184; 187].

Відзначимо, що економічний цикл 2005 – 2009рр. є більш розгалуженим у часі, а коливання менш вираженими, ніж в 2002 – 2005рр, що є ознакою стабілізації економіки в цей період. Характерною ознакою циклу 2005-2009рр. є стрімкий, глибокий та пропорційний спад всіх показників.

Нерівномірність коливань економічних показників 2001 – 2009рр. та обґрунтована в дослідженнях М.Кондратева періодичність економічність

циклів [190] дають підставу стверджувати, що економіка України знаходиться на спаді короткої хвилі (до 11 років), в межах якої відбуваються мікроколивання (3–4 роки).

Таким чином, кризовий 2009р. одночасно є початком нового економічного циклу. Тому необхідно визначити доцільність здійснення інноваційної діяльності саме в період переходу економіки від одного циклу до іншого.

В працях науковців [189–190] обґрунтований вплив науково-технічного прогресу на формування циклічного характеру соціально-економічного розвитку та виникнення кризових явищ, який в повній мірі може бути застосований і в наш час.

Так, М. Туган-Барановський обґрунтував циклічний характер економічного розвитку з урахуванням закономірностей відтворення основного капіталу [190]. І хоча в якості основи приймалося інвестування основного капіталу, провідні сучасні науковці підкреслюють, що зв'язок між циклічним розвитком та технічним прогресом очевидний [193, с. 13].

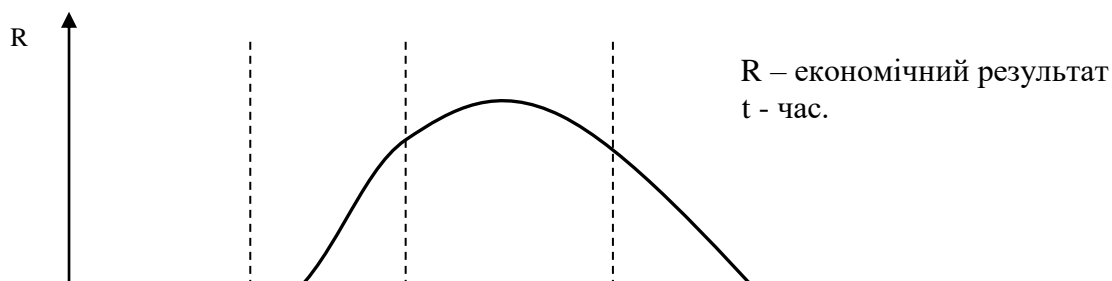
М. Кондратьєв також довів, що довгі цикли економічної кон'юнктури обумовлені науково-технічними факторами. Теоретичне обґрунтування циклічного характеру розвитку показало визначну роль в ньому технічного прогресу [190].

У цьому контексті кризові явища зумовлені парадигмальними змінами суспільно-економічного розвитку, заснованого на інформаційно-інтелектуальних технологіях, інформатизацією суспільства, переорієнтацією виробництва зі створення матеріальних благ на надання послуг, переміщення робочої сили зі сфери безпосереднього матеріального виробництва в інтелектуальну сферу [194, с.10].

Підкреслимо, що циклічність є закономірністю не лише кожної соціально-економічної системи, а й інновації [195–200], тому доцільно встановити існування взаємозв'язку між циклічністю економічної системи й інноваційної діяльності та його характер.

Для цього необхідним є дослідження життєвого циклу інновації, його структури та відповідності наявному етапу розвитку економіки.

Так, деякі сучасні вчені, базуючись на положеннях класиків, визначають життєвий цикл інновації в розрізі життєвого циклу продукту, який містить такі стадії, як зародження (I), зростання (II), зрілість (III), спад (IV) (рис 2.5).

**Рисунок 2.5 – Життєвий цикл інновації за класичним підходом
[195, с. 8-9]**

Такий погляд є узагальненим, оскільки в сучасних умовах функціонування соціально-економічних систем інновація не виступає лише новим продуктом, вона являє собою принципово нове явище для ринку та споживача, і тому даний підхід не відображає особливостей досягнення нею такого стану.

Більшість сучасних вчених в своїх дослідженнях адаптували класичні положення до особливостей інноваційної діяльності та інноваційних процесів. У спрощеному вигляді життєвий цикл саме інновації поділяється на фази виникнення інновації, впровадження у сферу експлуатації, поширення, удосконалення та припинення виробництва [193, с. 62].

Більш широко життєвий цикл інновації представлений в роботах А.А. Губенка, С.М. Ілляшенка, О.А. Кизима, В.М. Гриньова [197–200]. Він складається з таких фаз, як фундаментальні дослідження, прикладні дослідження, дослідно-конструкторські роботи, впровадження, зростання, уповільнення, спад. А.А. Губенко, Б.Т. Клияненко [197, с. 98] поділяють життєвий цикл інновації на наукову, виробничу, ринкову та споживчу стадії, які також відображають в собі усі перелічені фази, однак є більш деталізованими та розподіляються на підфази, а саме – обслуговування інновації, списання та демонтаж, утилізацію.

Життєвий цикл інновації від генерації ідей до початку комерційного виробництва досліджено в праці С.М. Ілляшенко [198, с. 45]. Цей підхід базується на маркетингових засадах і включає в себе аналіз відповідності, генерацію ідей, бізнес-аналіз, розробку товару, ринкові випробування товару та виведення товару на ринок. Основною перевагою даного підходу є виокремлення підготовчої стадії та поточного аналізу розробки ідей. Однак, оскільки життєвий цикл завершується стадією комерціалізації, він відображає лише інноваційний процес як складову інноваційної діяльності.

Наявність значної кількості підходів до визначення життєвого циклу інновації свідчить про відсутність єдиної позиції щодо даного питання та базується на класичному баченні життєвого циклу продукту, маючи

розбіжності лише в початковій фазі зародження.

Етапи життєвого циклу залежать, в першу чергу, від розуміння сутності самого об'єкта. Тому автор, визначаючи інновацію як принципово новий для ринку і споживача продукт, що приносить надприбуток, вважає найбільш прийнятним дослідження С.М. Ілляшенко [198, с. 265-271]. В монографії науковцем проведений повний та детальний аналіз підходів щодо визначення поняття «життєвий цикл інновації», відповідно до якого вчений визначив традиційний, результативний, процесний, системний, циклічний підходи.

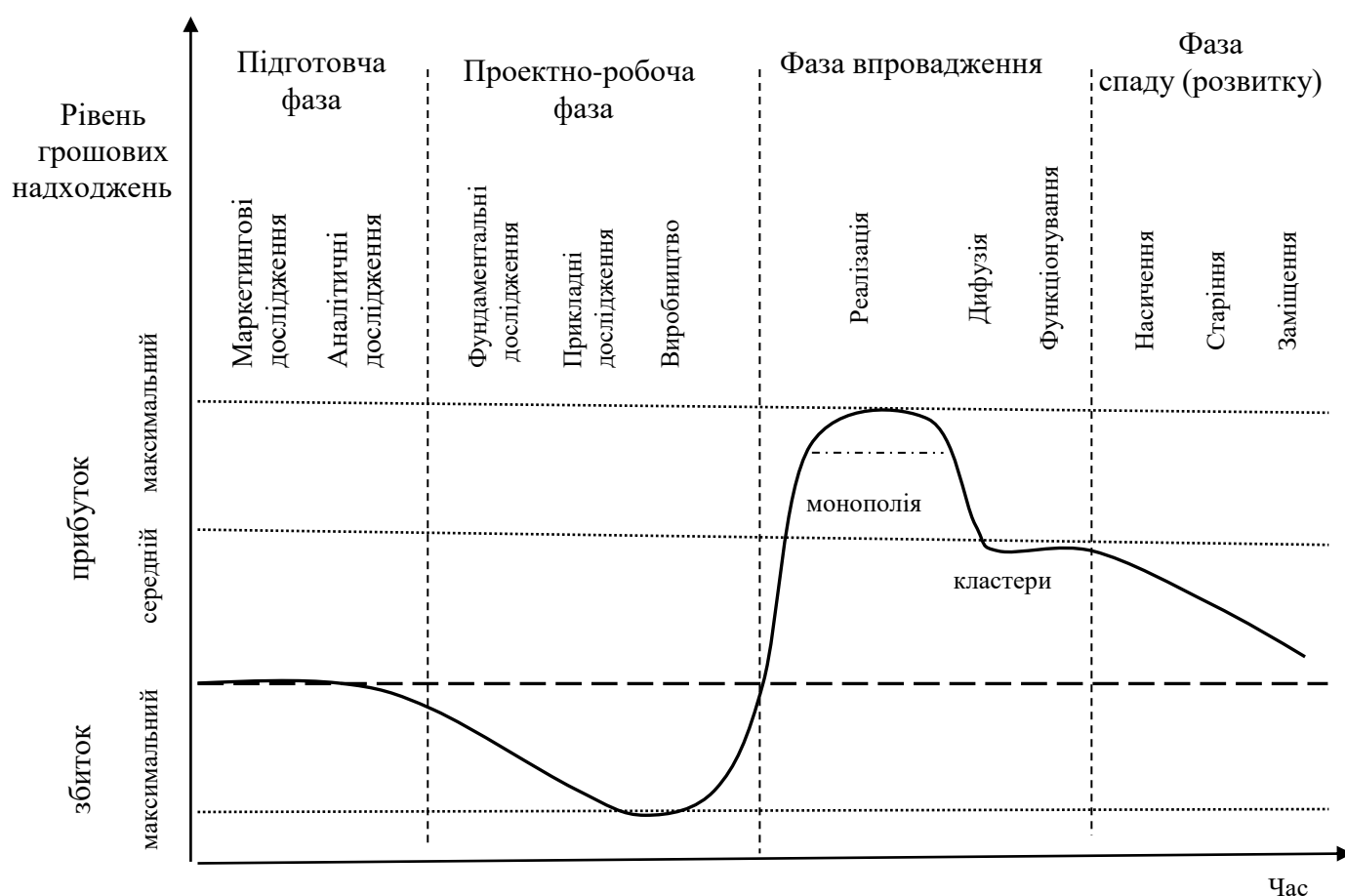
Такий розподіл підходів дозволяє розглядати життєвий цикл інновації як систему, що поступово переходить з технічної в економічну фази та охоплює два взаємопов'язані цикли: інноваційний («матеріалізація» ідей) та ринковий («комерціалізація» інновацій, що перетворює їх на джерело доходу), які накладаються один на одного в часовому інтервалі [198, с. 274].

Згідно даного підходу інноваційний цикл включає в себе аналітично-пошукову фазу, НДДКР і випробування в ринкових умовах, розгортання комерційного виробництва, виведення на ринок. Етап виведення на ринок науковець визначає одночасно як завершальний для інноваційного циклу та початковий для ринкового. Окрім етапу виведення на ринок ринковий цикл інновації складається також з послідовності етапів зростання, зрілості, насичення, виходу з ринку. Тобто після виходу на ринок інновація набуває властивостей функціонування та розвитку звичайного продукту, який поступово знецінюється та виходить з ринку. Базуючись на даній позиції, можна стверджувати, що інноваційний цикл відображає тривалість інноваційного процесу, на завершальній стадії якого існує готовий для споживання продукт, що виводиться на ринок. Відповідно до обґрунтованого автором положення щодо вірогіднісного розподілу результату (рис.1.4) ринковий цикл при різних варіантах розвитку кінцевого продукту не може бути однаковим.

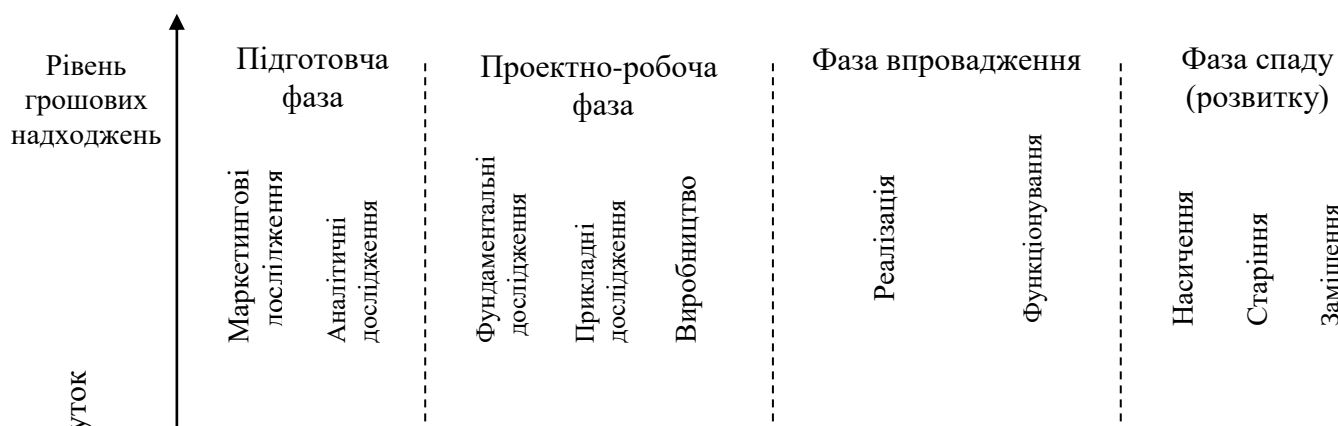
Згідно авторського визначення поняття «інновація», продукт, який при виході на ринок має принципову новизну, характеризуватиметься більш тривалим життєвим циклом. Це обумовлюється тим, що процес насичення ним ринку є складнішим. На початку етапу впровадження підприємство-інноватор посідатиме домінуючу позицію на ринку та отримуватиме надприбутки. Після більш глибокого проникнення інновації на ринок та її масового розповсюдження інші суб'єкти господарювання почнуть копіювати та виробляти подібні інноваційні продукти, утворюючи тим самим конкуренцію та знижуючи рівень прибутку до середнього значення. У випадку, коли продукт при виході на ринок не несе принципової новизни, а являє собою різновид вже існуючого, життєвий цикл буде скороченим через відсутність етапу

монопольного володіння ринковою ситуацію. Рівень прибутку при цьому знаходитиметься на середньому рівні та матиме тенденцію до скорочення через існуючу в ринковому секторі конкуренцію.

Таким чином, у зв'язку зі ступенем новизни результату слід відрізнити життєві цикли інновації. Ґрунтуючись на вищенаведеному підході [198, с. 274] та авторському баченні розвитку інновації на ринку, доцільно виділяти повний (рис. 2.6) та малий (рис. 2.7) життєві цикли інновації. Повний цикл передбачає створення принципово нового виду продукції, а малий – продукту-аналога. Відповідно до рис. 2.6, повний життєвий цикл інновації включає підготовчу, проектно-робочу фази, а також фази впровадження та спаду (розвитку).

Рисунок 2.6 – Повний життєвий цикл інновацій

Рисунок 2.7 – Малий життєвий цикл інновації

Підготовча фаза відображає витрати підприємства на дослідження ринку, потреб споживачів, їх настрої, необхідність та можливості здійснення інновацій. На даному етапі підприємство має порівняно невеликі витрати.

Проектно-робоча фаза потребує значних витрат, в певних випадках максимальних (в залежності від масштабності запланованої інновації). Дана стадія також має циклічний характер, оскільки для досягнення необхідного результату її етапи можуть повторюватися і неодноразово. Результатом даної фази є готовий до впровадження продукт. Підготовча фаза разом з проектно-робочою відповідає інноваційному циклу [221, с. 274].

Фаза впровадження, яка відповідає етапу виходу продукту на ринок, при повному життєвому циклі відображає відмінну особливість інновації, а саме – можливість отримання надприбутку та завоювання монопольного положення при реалізації. Проте після певного проміжку часу і розповсюдження інновації на ринку та серед споживачів, інші підприємства також починають використовувати чи копіювати інноваційний продукт, формуючи тим самим кластери та знижуючи рівень прибутку до середнього, оскільки продукт перестає бути унікально єдиним.

Важливою рисою життєвого циклу інновації є відсутність фази скорочення та ліквідації продукту, оскільки сам по собі цикл уособлює інноваційну спіраль Кристофера Фрімана в дії. Спрощено вона виглядає наступним чином: «... науково-технічний прогрес – ідея – нововведення...», де кожна ідея, яка з'явилася завдяки певному рівню науково-технічного розвитку в певний час, призводить до відкриття або винаходу, при практичній реалізації якого виникає певне нововведення, яке в свою чергу, приносить певний

корисний ефект, сприяє новому поштовху науково-технічного прогресу і т.д. [200, с.158].

Таким чином, після реалізації та функціонування інновації на ринку відбувається насичення нею з боку підприємства та з боку споживача. Після того як спроможність інновації задовольняти потреби скорочується, скорочується й попит на неї. У споживача формуються потреби більш високого рівня, а підприємства вимушені шукати шляхи здобуття конкурентних переваг, що можливо лише за умови здійснення інноваційної діяльності. Тому в життєвому циклі інновації фазу скорочення доцільніше визначати як фазу нового розвитку, адже на зміну вичерпаній інновації приходить інновація вищого рівня.

Повний життєвий цикл є досить тривалим, оскільки для створення інновації деякі стадії можуть неодноразово повторюватись. Через це на момент виходу продукту на ринок є вірогідність існування аналогів у тих підприємств, які знайшли шляхи оптимізації часу тривалості життєвого циклу. Тому доцільно розглянути малий життєвий цикл інновації, який передбачає розвиток не принципово нового, а удосконаленого продукту, аналог якому вже існує на ринку.

Згідно другого варіанту (рис. 2.7), відмінності полягають у фазі впровадження. Через те, що продукт не становитиме принципову новизну для ринку, рівень прибутку матиме середнє значення, або в певних випадках нижчий за середній. Окрім того буде відсутня стадія дифузії, що скорочує загальну тривалість життєвого циклу. Також слід зазначити, що скорочення життєвого циклу відбуватиметься не тільки на стадії впровадження, а й на стадії розвитку, адже насичення продуктом настане швидше і підприємство раніше розпочне пошук нових можливостей для подальшої інноваційної діяльності.

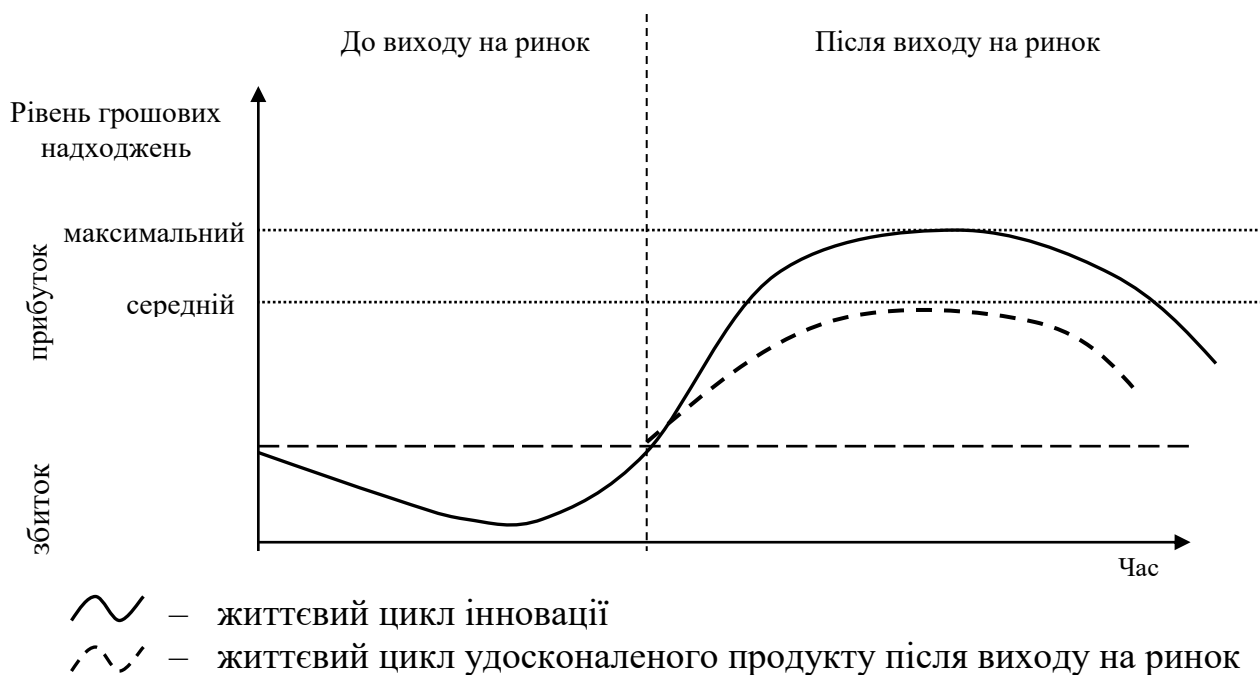
Слід зазначити, що циклічний розвиток інновації може відбуватися як послідовно, так і паралельно. Паралельність життєвого циклу інновацій особливо вірогідна у випадку, коли підприємством не досягнута мета створення принципово нового продукту. В такому разі доцільніше розпочинати розробки наступної інновації вже на етапі впровадження попередньої. Це дасть змогу не лише акумулювати та спрямувати додаткові грошові та матеріальні ресурси для розробок інновації, а й оптимізувати час її розробки та виходу на ринок.

У випадку випуску на ринок підприємством продукту, що являє собою інновацію, початок життєвого циклу наступної інновації до закінчення життєвого циклу попередньої також є виправданим та доцільним. Використовуючи надприбуток, який буде отримано від впровадження інновації, підприємство має додаткові переваги часу і ресурсів для створення наступної

інновації. Таким чином, підприємство-інноватор має можливість неодноразово посідати монопольне положення, а також скорочувати час між цими періодами. Отже, чітке розмежування етапів розробки та впровадження інновації є практично неможливим.

В загальному вигляді життєвий цикл інновації можна представити наступним чином (рис. 2.8).

Рисунок – 2.8 Життєвий цикл інновації

Таким чином, характерною особливістю життєвого циклу інновації є паралельно-послідовний характер, його етапи слід розглядати як окремі цикли, що накладаються один на одного в часі.

Як зазначалося (рис. 2.4), будь-яка соціально-економічна система характеризується двома протилежними динамічними станами: розвитком та кризою (занепадом).

Розвиток визначається набуттям нової якості, необхідної для прогресивних змін, пристосування до нових умов середовища, яке характеризує зміни в предметах, засобах праці тощо [191, с. 2]. Криза трактується як надскладне становище, загострена ситуація, загострення протиріч в соціально-економічній системі, які загрожують її життєздатності або крайнє загострення протиріч в соціально-економічній системі (організації), що загрожує її життєстійкості в оточуючому середовищі [191, с. 3].

Внаслідок цього можна зробити висновок, що саме інновація є як підґрунтям, так і наслідком розвитку кожного окремого суб'єкта

господарювання, а отже й соціально-економічної системи в цілому.

Однак, з іншого боку, будь-які принципові зміни провокують циклічність, а відповідно й кризові явища в функціонуванні системи. Елементи нового і старого знаходяться у протистоянні між собою, що призводить до порушення рівноваги, відновлення якої в якісно новому стані відбувається після розвалу або часткової трансформації застарілих елементів соціально-економічної системи [194, с.10].

Таким чином, інновація, яка виступає «подразником» в економічній системі, може одночасно стимулювати її як до подальшого розвитку, так і до розбалансування. Тобто вона виступає єднаючою ланкою між протилежними станами системи. В розрізі цього можна зробити висновок, що інновація є інструментом переходу системи від стадії розвитку до кризового стану, і так само вона переводить систему з кризового стану в стан розвитку.

Звертаючись до життєвого циклу інновації, яка є одним з головних трансформаторів системи, можна виділити два основні етапи (рис. 2.8): інновація до виходу на ринок та інновація на ринку, що відповідає інноваційному та ринковому циклам. Тому повний та малий життєві цикли інновації можна також визначити як внутрішній (пасивний) та зовнішній (активний). Саме на другому етапі впровадження інновація в глобальному масштабі може здійснювати вплив на систему.

Виходячи з цього, можна зробити наступний висновок: інновація буде найуспішнішою і для суб'єкта господарювання, і для споживача, і для соціально-економічної системи в тому разі, коли її життєвий цикл розпочнеться на стадії кризи, оскільки його внутрішній етап співпаде зі стадією поживлення та початком стадії експансії, і на момент переходу до стадії вершини експансії життєвий цикл інновації розпочне зовнішній етап.

Таким чином, інновація з'явиться на ринку в момент розвитку соціально-економічної системи, що принесе тимчасове монопольне положення суб'єкту господарювання та прискорення розвитку системи в цілому.

2.3. Методичний інструментарій оцінки ефективності інноваційної діяльності підприємств

Оцінка ефективності інноваційної діяльності повинна здійснюватися за певною методикою. Для формування цієї методики необхідно провести аналіз

існуючих в науковій літературі методів оцінки ефективності інноваційної діяльності та визначити найбільш оптимальний з позиції відповідності:

1) авторському баченню сутності інноваційної діяльності та її ефективності;

2) особливостям інноваційної діяльності будівельних підприємств;

3) критеріальній базі оцінки ефективності інноваційної діяльності.

Характерною особливістю теорії оцінки ефективності інноваційної діяльності є наявність державних методичних положень, в рамках яких розвивалася вітчизняна наукова думка.

Теоретико-методичні положення оцінки ефективності інноваційної діяльності почали формуватися за часів директивної економіки [201–207].

Детальне дослідження та систематизація основних положень, переваг та недоліків кожної з представлених методик (табл. Л.1 додатку Л) дозволили виділити два основні періоди їх розвитку:

– 1959–1969рр. – методики, засновані на оцінці порівняльній ефективності;

– 1977–1988рр. - методики, що враховують фактор часу під час розрахунку ефективності.

Принциповими особливостями цих методик є:

– здійснення розрахунку на основі нормативних коефіцієнтів, які визначалися директивно для різних галузей без економічного обґрунтування;

– більшість методик призначені для застосування лише в галузі виробництва (окрім методики 1961р – для будівництва);

– економічна ефективність, яка визначається на основі порівняння приведених витрат, потребує тотожності результатів кожного з варіантів за всіма ознаками;

– оцінка ефективності орієнтована лише на технічні інновації;

– суміжність методичних засад розрахунків ефективності інновацій та інвестицій;

– в якості грошового потоку виступає сума прибутку та капітальних вкладень, що суперечить сучасному загальноприйнятому визначенню грошового потоку як суми прибутку та амортизації;

– не враховується чинник ризику.

Саме ці особливості не дають змоги врахувати специфічні риси сучасної економіки, що унеможлиблює їхнє широке застосування.

На основі даних методик розвивалася й вітчизняна наукова думка. Так, в наукових працях [208–209] запропоновані методи оцінки інноваційної діяльності для окремих галузей промисловості. Головним здобутком цих підходів було виконання розрахунків за весь термін служби нововведення,

проте дані пропозиції обмежувалися лише диференціюванням видів техніки.

Таким чином, зазначені методики оцінки ефективності інноваційної діяльності були доцільні в тих умовах, в яких розроблялися, оскільки забезпечували прийняття рішень щодо доцільності впровадження інновацій на основі єдиних економічно обґрунтованих розрахунків, проте стають недоцільними в сучасних економічних умовах, тобто не можуть бути використані в ринковій економіці.

Слід зазначити, що на сучасному етапі ринкової трансформації економіки України існують державні методики оцінки економічної ефективності інноваційної діяльності – як вітчизняні [210–211], так і зарубіжні [166], які є дієвими.

В методиках [166; 210] визначається перелік показників та алгоритми їх розрахунку, до яких відносяться чистий дисконтований дохід, індекс доходності, внутрішня норма доходності, дисконтований строк окупності.

Інша методика [211] оцінює ефективність інновацій за сумарною кількістю балів, нарахованих за наступними показниками: прибутковістю інноваційного проекту, показником чистої прибутковості, обсягом реалізованої інноваційної продукції, кількістю працюючих, зайнятих у виконанні проекту, рівнем бюджетної ефективності інноваційного проекту, кількістю видів створеної інноваційної продукції (технологічних процесів, товарів, послуг), загальною кількістю прав інтелектуальної власності виконавця інноваційного проекту та отриманих ліцензій, доходами від отриманих прав інтелектуальної власності та темпами виконання календарного плану.

Методичні підходи, викладені в даних методиках, містять ряд суперечностей та породжують проблемні аспекти, на яких також наголошують сучасні науковці [212–213]:

- відсутність обґрунтування норми доходності на капітал (ставки дисконту) для розрахунку коефіцієнта дисконтування та показників, що визначають її рівень;
- не визначена схема розрахунку у випадку багаторічного інноваційного лагу;
- не визначена тривалість строку окупності, а також горизонти прогнозування економічного ефекту для короткострокових та довгострокових проектів;
- не визначені граничні кордони амортизаційного періоду нововведення (за який період визначати ефект);
- присутня невизначеність в схемах розрахунків окупності при різних (нерівномірних) щорічних доходах;
- відсутня чіткість в рекомендації з обґрунтування грошових потоків,

тобто матеріальних витратах та доходах, а також способах їх обґрунтування;

– не визначені організаційні питання: коло виконавців за інноваційними проектами, особливо органів місцевого та регіонального управління;

– не визначені пріоритети, а також способи формування інноваційних фондів на рівні регіону, міста, підприємства.

Вирішенню цього та ряду інших проблемних питань щодо оцінки ефективності інноваційної діяльності присвячені дослідження сучасної науки в галузі інновацій [69; 103; 172; 204–235].

Аналізуючи методи оцінки ефективності інноваційної діяльності, запропоновані в державних методиках та наукових працях, можна виділити два основні підходи: статичний та динамічний.

Статичний підхід полягає в розрахунку річних, короткострокових показників відносної економічної ефективності [204, с.167]

Прихильниками цього підходу є багато сучасних науковців, серед яких О.О. Маслак, С.В. Євтушенко, Б.В. Фурдас, В.І. Зазарченко та інші [103, с. 104; 172, с. 247-246; 215, с. 61; 216, с. 283; 217, с. 24].

Так, в роботі О.О. Маслак [172, с. 268] пропонується використовувати показник порівняльної ефективності як різниці між доходами та витратами, проте науковець виділяє лише комерційну та бюджетну ефективність. І, хоча комерційна ефективність повинна враховувати наслідки для всіх учасників інноваційних процесів [172, с. 268], розрахунок за даними позиціями не диференціюється.

У праці С.В. Євтушенко [215, с. 61] наводиться ряд показників ефективності інноваційної діяльності, а оцінка ефективності інноваційної діяльності виконується шляхом співставлення даних показників за варіантами. Не зважаючи на змістовність показників та їх економічну обґрунтованість, даний підхід є обмеженим, оскільки вимагає тотожності порівнюваних об'єктів за характеристиками, які входять до складу показників, що є неможливим у випадку принципової новизни продукту.

В дослідженні Б.В. Фурдас [216, с.284] ефективність визначається з позиції приросту прибутку. Приріст прибутку формується за рахунок скорочення питомих витрат на матеріали, зростання продуктивності праці та обсягів виготовленої продукції. Причому для визначення додаткового прибутку від зростання продуктивності виготовлення продукції пропонується використовувати функцію попиту та пропозиції [216, с.286]. Проте з позиції варіативного розподілу результатів, даний підхід є недоцільним, оскільки чітке прогнозування попиту та пропозиції на етапі створення інновації є неможливим.

Науковцями П. Микитюк, В.І. Захарченко [104, с.104; 217, с. 24;]

запропоновано розраховувати інтегральний економічний ефект інноваційної діяльності.

Так, в роботі В.І. Захарченко [217, с. 24] даний показник являє собою різницю між інтегральним доходом від реалізації інновації за рік та загальною сумою інвестицій на реалізацію інновацій, скоректовану на коефіцієнт ануїтету, який показує розмір постійних щорічних платежів та визначається табличним способом [217, с. 25]. Запропонований метод має на меті визначити загальний економічний ефект від реалізації інновації за весь період її реалізації підприємствами, які її впроваджують. Проте, існує ряд недоліків:

- по-перше, враховуються лише інвестиції, спрямовані на реалізацію інновації, без урахування витрат на її розробку та освоєння;

- по-друге, коефіцієнт ануїтету обмежує розрахунок умовою незмінності щорічних платежів, але відповідно до життєвого циклу інновації витрати розподіляються нерівномірно.

Інтегральний показник ефективності інноваційної діяльності в роботі Петра Микитюка [104, с. 104] представляє собою коефіцієнт фактичної результативності. Даний підхід частково відповідає нашому баченню ефективності інноваційної діяльності. Проте при розрахунку даного показника враховуються витрати лише на НДДКР, тим самим визначаючи ефективність тільки цієї стадії. Уточнюючи даний показник, науковець пропонує здійснювати оцінку ефективності інноваційної діяльності з трьох позицій: оцінки економічної ефективності стосовно підприємства, оцінки ефективності управління інноваційною діяльністю; урахування фактору часу. При цьому в роботі не наводиться економічного обґрунтування кожного з напрямів. Запропонований підхід містить принциповий суперечливий момент. Автором доведено, що основою управління діяльністю підприємства є чітка оцінка різних аспектів його діяльності. З цієї позиції визначати оцінку ефективності управління інноваційною діяльністю як складову оцінки її ефективності на наш погляд некоректно.

Динамічний підхід заснований на понятті «грошовий потік», що дозволяє врахувати вплив фактору часу, оскільки розрахунок ведеться за тривалий період [214, с.167].

Цей підхід є більш розповсюдженим і використовуваним, він застосовується практично до будь-яких інноваційних заходів.

Прихильниками даного підходу є як вітчизняні [214–218; 221–228; 230–234] так і закордонні [219–220; 229] науковці.

В роботах В.Г. Федоренка, О.А. Горобця, Г.Бірмана, Д. Норткота [214, с. 167; 218, с. 125; 219, с. 94; 220, с. 43] пропонується використовувати показники чистої дисконтованої вартості, внутрішньої норми прибутку, термін окупності,

індекс прибутковості у традиційному вигляді без урахування галузевої специфіки або умов створення та реалізації інновації.

В роботі Г. М. Возняка [221, с. 36] дані показники модифікуються з позиції умов фінансування, а саме – власних та запозичених коштів. Головним дискусійним моментом цього підходу є те, що в якості запозичених коштів приймається банківський кредит, а визначальним при дисконтуванні є ставка відсотків за кредитом.

В дослідженні П.В. Федорович [222, с. 168] використовується метод розрахунку народногосподарського ефекту, розроблений за часів директивної економіки. В якості ставки дисконту приймається нормативний коефіцієнт зі сталим значенням, проте його обґрунтування та порядок визначення не наводяться.

Слід зазначити, що методи, які пропонуються в роботах Г.М. Возняка та П.В. Федорович [221, с. 36; 222, с. 168] призначені для визначення ефективності тільки технічних інновацій.

Цікавими є наукові праці Ю.В. Сотнікової та П.А. Орлова [69, с. 12; 223, с. 171], в яких запропоновано методи з позиції сполучення статичних та динамічних оцінок. Незважаючи на їх комплексність та глибину досліджень, слід зазначити ряд суперечливих моментів.

У праці Ю.В. Сотнікової [69, с. 12] метод корегування чистого приведенного доходу базується на визначенні пріоритетності одного з альтернативних проектів шляхом визначення абсолютної ефективності та ефективності з урахуванням чинника (часу). Проте фактично він лише синтезує абсолютну та відносну ефективності, а термін окупності при цьому визначається лише з позиції повернення кредиту.

В дослідженні П.А. Орлова [223, с. 171] пропонується визначати інтегральний економічний ефект за умов тривалого інвестування на основі принципів визначення порівняльної ефективності. Проте усі складові визначаються за кожним роком життєвого циклу, в т.ч. й економія поточних витрат, хоча економічна доцільність даного показника після реалізації інновації може зникнути; інтегральний показник передбачає амортизацію на реновацію, що обумовлюється інвестиціями, тобто дана методика доцільна тільки для технічних інновацій, що носять поліпшувачий характер.

Цікавою є позиція А. В. Катаєва [224, с. 125], згідно якої оцінка ефективності інноваційної діяльності визначається з позиції «втраченої вигоди». З цією метою науковець пропонує модифікацію чистого приведенного доходу, яка є економічно обґрунтованою. Проте до його складу відносяться такі показники, як період завершення продажу інноваційного товару за «підвищеною ціною» та приріст прибутку від продажу інноваційного товару,

ймовірність чіткого прогнозування яких на етапі прийняття рішення щодо здійснення інноваційної діяльності дуже низька.

Ще один підхід до вирішення проблеми оцінки ефективності інноваційної діяльності на етапі прийняття рішення щодо розробки та впровадження інновації викладений в праці Л.Л. Грищенко [225, с. 177]. Науковці пропонують використовувати показник приведенного оцінюваного ефекту. Він є аналогом чистої поточної вартості з відмінністю в тому, що його складові можна визначити на основі попереднього аналізу. Перевагами даного підходу є синтез не лише економічних, а й соціальних та екологічних показників. Головними недоліками є наявність в складі таких показників, як виручка від реалізації на внутрішньому та зовнішньому ринках в реальних цінах та виручка від продажу майна та інтелектуальної власності, що створюється учасниками проекту, оскільки:

- по-перше, на етапі розрахунку цього показника ціна на інноваційний продукт ще не сформована, а науковці пропонують визначати цей показник до затвердження техніко-економічного обґрунтування проекту;

- по-друге, зазначені складові суперечать між собою, оскільки дохід від реалізації інновації на внутрішньому ринку може відобразитися доходом від продажу прав інтелектуальної власності.

Окремо слід виділити ряд праць вітчизняних [226, с. 123; 227, с. 70–72; 228, с. 97;] та закордонних [229, с. 18] вчених, які пропонують методи оцінки ефективності інноваційної діяльності на основі урахування чинника ризику шляхом корегування норми дисконту.

Так в роботі Ю.В. Сотнікової [226, с. 123] ставка дисконту визначається як сума вартості капіталу та річного темпу інфляції у відносних одиницях, а прибуток при цьому корегується на вірогідність його отримання. Доцільною є пропозиція корегування NPV на коефіцієнти, що враховують зміну тривалості роботи підприємства без зміни технології та коефіцієнт співставлення прибутків проектів, що порівнюються. Проте в роботі не наводиться повного обґрунтування доцільності використання даних коефіцієнтів.

У праці А.В. Савчук [227, с. 71] корегування ставки дисконту пропонується здійснювати на основі відсоткової ставки за депозитом, до якого надходить прибуток від реалізації інновації або індексу купівельної спроможності грошей, тобто інфляції. Окремий розрахунок ставки дисконту виконується з метою урахування ризику виробника шляхом визначення ймовірності зниження обсягу доходної частини.

Прихильником методу коригування норми дисконту є Т.А. Васильєва [228, с. 97]. В якості ставки дисконту науковець пропонує використовувати премію за ризик різного виду, який розраховується на основі математичного

очікування.

Цікавим є підхід до корегування дисконту описаний в праці М. Клейтона [229, с. 18]. Для того, щоб нівелювати різницю між коливанням інвестицій по роках, аналітики прогнозують щорічне зростання доходів на три-пять років, а потім, з метою мінімізації похибки в прогнозних розрахунках, до доходу, отриманого за останній рік виконання розрахунків, застосовують формулу різниці дисконтної ставки та отриманого прогнозного зростання доходів з цього моменту. Результат дисконтується до теперішнього часу. Однак в роботі описані тільки теоретичні положення даного методу та не представлені рекомендації щодо складання прогнозу зростання прибутків.

Таким чином, не зважаючи на широкий спектр методичних підходів до оцінки ефективності інноваційної діяльності, можна зробити висновок, що вони мають ряд дискусійних моментів:

- більшість методів спрямовані на оцінку технічних інновацій;
- оцінка ефективності інновацій здійснюється за умов наявності аналогічних продуктів;
- розрахунок ефективності базується на ймовірнісних оцінках та прогнозних результатах, які не виключають певний ступінь похибки.

В результаті аналізу сучасних методик оцінки ефективності інноваційної діяльності визначено таку їх принципову особливість як тотожність методичних засад оцінці ефективності інноваційної діяльності з інвестиційною.

Тому сучасні науковці О.І. Кузьменко та Т.В. Щетилова підкреслюють необхідність урахування відмінностей між інноваційними та інвестиційними проектами [230, с. 38], що має відтворюватися на методах оцінки їх ефективності [149, с. 109].

Так в роботі О.І. Кузьменко [230, с. 38] обґрунтовані відмінності інноваційних проектів від інвестиційних за такими ключовими ознаками: мета, перспективність результатів, інформаційна база, тривалість, наявність аналогій, процес прийняття рішень, методи моделювання, статистична база. На основі цього доведено, що ототожнювати інноваційний та інвестиційні проекти не правильно, а отже й використовувати одні й ті ж методи оцінки ефективності неможливо.

В дослідженні Т. В. Щетилової [149, с. 109] визначено принципові відмінності у використанні єдиних методів оцінки ефективності для інвестиційних та інноваційних проектів. В результаті чого доведено, що використання цих методів для оцінки ефективності інноваційної діяльності без урахування її особливостей неможливе.

З цієї позиції можна виділити окремий напрямок розвитку методології оцінки ефективності інноваційної діяльності, а саме - пошуку альтернативних

методів оцінки [151, с. 15; 231, с. 33; 232, с. 187-189; 173, с. 59; 234, с. 34].

В роботі Л.І. Федулової [231, с. 33] методичною основою оцінки виступає життєвий цикл інновації. Головними компонентами оцінки є ступінь відповідності державним пріоритетам, оцінка життєвого циклу інновації та підприємства. Позитивним є те, що запропонований підхід передбачає здійснення оцінки на етапі прийняття рішення та передбачає здійснення оцінки на кожному з етапів. Проте використання даного методу не виявляється можливим, оскільки життєвий цикл інновації чітко визначений та співпадає з тривалістю будівельного процесу. Окрім цього здійснення оцінки ефективності інноваційної діяльності на етапі безпосереднього будівництва недоцільне.

В дослідженні Н.С. Ілляшенко [232, с. 187–189] основою оцінки ефективності інноваційної діяльності є факторний аналіз. На основі вагомості кожного з факторів, що стримують інноваційну діяльність, визначається коло домінуючих, які складають функцію успіху проекту. Оцінка полягає в поетапній оцінці та групуванні результатів кожного чинника, а саме – умов ймовірностей даних чинників. Позитивним аспектом даного підходу є комплексність оцінки з позиції сполучення якісної та кількісної оцінки. Проте даний метод є складним при його виконанні:

- по-перше, представлений в роботі ряд чинників визначається в статистичній звітності лише для промислових підприємств. Для визначення набору чинників впливу на інноваційну діяльність підприємств інших галузей необхідно використовувати метод експертних оцінок, який призведе до суб'єктивізації результатів оцінювання;

- по-друге, метод більше схиляється до оцінки інноваційної активності, ніж її ефективності.

Такі вчені як М.В. Афанасьєв, І.В. Капітан, О.Зозулев та М. Базь [151, с. 15; 173, с. 59; 233, с. 34] в своїх дослідженнях використовують методи оцінки ефективності інноваційної діяльності, побудовані на засадах маркетингу.

В основі оцінки ефективності інноваційної діяльності використовуються такі багатовимірні маркетингові методи, як:

- модель Розенберга [151, с. 15; 173, с. 59], яка полягає в оцінці нового товару споживачами з погляду його придатності для задоволення потреб;

- модель з ідеальною точкою [173, с. 59], що ґрунтується на штучному введенні нового компоненту, котрий є ідеальним з погляду споживача і найбільш повно відображає характеристику нового продукту;

- модель «товарної системи», яка дозволяє оцінити сукупність потреб, що знаходяться в основі товарів-конкурентів [173, с. 59].

- методи бізнес-аналізу та казуальних досліджень [233, с. 34], а саме – оцінки попиту та пропозиції, конкурентоспроможності тощо.

Головним недоліком даних підходів є орієнтація на оцінку інновації лише з позиції споживачів, оскільки ймовірність прогнозування попиту на інноваційну продукцію на початкових етапах низька.

Проведене дослідження методичних підходів до оцінки ефективності інноваційної діяльності дозволило здійснити їх систематизацію за двома основними напрямками: традиційні та альтернативні, в межах яких диференційовано змістові групи (рис.2.13).

Компаративний аналіз методів оцінки ефективності інноваційної діяльності довів, що кожен з них має як переваги так, і недоліки. Досліджувані методики орієнтовані на оцінку ефективності інноваційної діяльності з певної позиції: ефективності інвестицій, рівню прибутковості, ступеню задоволення потреб споживачів тощо. Відсутність комплексності показників та невідповідність висунутим вимогам не дозволяють використати жодну із представлених методик в повному обсязі.

Рисунок 2.13 – Систематизація методів оцінки ефективності інноваційної діяльності

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів. [Електронний ресурс] // Комітет з питань науки і освіти. - Режим доступу: http://kno.rada.gov.ua/komosviti/control/uk/publish/article?art_id=47920&cat_id=46017
2. Закон України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» від 11.07.2001 № 2623-III з наступними змінами і доповненнями. [Електронний ресурс] //Офіційний сайт Верховної Ради України. - Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2623-14>
3. Закон України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» від 16.01.2003 № 433-IV з наступними змінами і доповненнями. [Електронний ресурс] //Офіційний сайт Верховної Ради України. - Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=433-15>
4. Закон України «Про інноваційну діяльність» від 04.07.2002 № 40-IV з наступними змінами і доповненнями. [Електронний ресурс] //Офіційний сайт Верховної Ради України. - Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=40-15>
5. Закон України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технопарків» від 16.07.1999 № 991-XIV з наступними змінами і доповненнями. [Електронний ресурс] //Офіційний сайт Верховної Ради України. - Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=991-14>
6. Економічний енциклопедичний словник: у 2 т., Т.1 / Мочерний С.В. [та ін.]; за ред. С.В. Мочерного. – Львів: світ, 2005. – 616 с.,
7. Економічна енциклопедія: у 3 томах, Т.3 / С.В.Мочерний [та ін.] – К.: Вид центр «Академія» 2002. – 959 с.
8. Статистика науки та інновацій: краткий терминологический словарь / Под ред. Л.М. Гокберга. – М.: Центр исследований и статистики науки. – 1996. – 281с.
9. Schumpeter J. Business Cycles / J. Schumpeter. – New York: McGraw – Hill, 1939. – 123р.
10. Haustein H. Leitung industrieller Forschung und Entwicklung / Hartman Haustein. Berlin, 1979. – 174 s.
11. Санто Б. Инновация как средство экономического развития / Б. Санто: [пер. с венг.]. – М.: Прогресс, - 1990. – 367с.
12. Твисс Б. Управление научно - техническими нововведениями / Б.Твисс; [пер. англ.; авт. пред. и науч. ред. К.Ф.Пузыня]. –М. Экономика, 1989.-272с.
13. Уайт П. Управление исследованиями и разработками:Сокр пер с англ. / Под ред. Д.И. Дробышева. – М.: Экономика, 1982.

14. Riggs H. Managing high technology companies Blmont / Henry Todd Riggs . – N.Y. - 1983. – P. 7.
15. Tidd J., Bessant J. Managing innovation / Joe Tidd, John Bessant et al. – John wiley&Sons,LTD, Chichester, 2001. – P. 38.
16. Валента Ф. Управление инновациями / Ф. Валента.- М.: Прогресс, 1985. – 203с.
17. Хучек М. Социально-экономическое содержание инноваций на предприятии / М. Хучек // Весник московского университета. – Сер. Экономика. – 1995. – №1. – С. 62-71.
18. Друкер П.Ф. Рынок: как выйти в лидеры / П. Ф. Друкер. – М.: Буксембер Интернешенл, 1992. – 458 с.
19. Hippel V. U.S. high technology trade and competitiveness. Staf-freport / V. Hippel . – U.S. Department of Commerce, 1985. – p.19.
20. Ratvell R. Invention, innovation, reinnovation and the role of the user / R. Ratvell, P. Gardiner // Technovation. – 1985. – №3. – P. 168.
21. Яковець Ю. В. Эпохальные инновации XXI века / Ю. В. Яковець. – М: Экономика, 2004. – 264с.
22. Харин А. А. Основы организации инновационных процессов / А. А.Харин, И. Л. Коленский. – М., 2003. – 253с.
23. Франчук Т. О. Економічна суть інновацій у ринковій економіці / Т. О. Франчук // Держава та регіони. – 2007р. – №1. – С. 140-146.
24. Антонюк Л. Л. Інновації: теорія, механізм розробки та комерціалізації: монографія / Л. Л. Антонюк, А. М. Поручник, В. С. Савчук. – К.: КНЕУ, 2003. – 394 с.
25. Кундеева Г. А. Основные категории теории инноваций / Г. А. Кундеева // Прометей. – 2007. – №3. – С. 114-119.
26. Сумец А. М. Инновации в деятельности предприятия / А. М. Сумец // Маркетинг и реклама. – 2006. - №11(123). – С. 27-32.
27. Тубалов В. С. Закономерности инновационного развития российских промышленных предприятий: мезоэкономический анализ: автореф. дис. на соискание учен. степени канд. экон.: спец. 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством» / В. С. Тубалов. – Москва, 2005. – 21с.
28. Маркетинг і менеджмент інноваційного розвитку: [монографія] / [ред. С. М. Ілляшенко]. — Суми: Унів. кн., 2006. – 728 с. – укр.
29. Вініченко І. І. Економічна сутність НТП, інновацій та їх роль у розвитку агропромислового виробництва / І. І. Вініченко // Економіка і держава. – 2007. – №4. – С. 7-12.
30. Медведкін Т. С Інноваційний розвиток економіки України в контексті глобалізації світового ринку технологій 2005 року: автореф. дис. на здобуття

наук. ступеня канд. екон. наук: 08.05.01 «Світове господарство і міжнародні економічні відносини» / Т.С. Медведкін. – Донецьк, 2005. – 20 с.

31. Механік О. В. Інновації, історія їх виникнення, суть та значення для підвищення конкурентоспроможності країни / О. В. Механік // Формування ринкових відносин в Україні. – 2005. – №2. – С. 5-8.

32. Космидайло І. В. Інноваційна спрямованість як засіб економічного росту / І. В. Космидайло // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – №6(60). – С. 110-116.

33. Могилів Ю. М. Теоретичні основи феномену інновацій / Ю. В. Могилів // Прометей. – 2006. – №2(20). – С.71-76.

34. Завлін П. Н. Оценка эффективности инноваций / П. Н. Завлін, А. В. Васильов. – М.: Бізнес-пресса, 1998 – 216с.

35. Повітчан В. В. Визначення сутності деяких категорій інноватики / В. В. Повітчан // Економіка розвитку . – 2005. – №2(34). – С.6-11.

36. Дедюк Н. А. Инновационное развитие образовательных учреждений высшего профессионального образования: автореф. дис. на соискание учен. степени канд. экон.: спец. 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством» / Н. А. Дедюк. – Москва. – 2007. – 23 с.

37. Буряк К. Н. Инновация и инновационная деятельность / К. Н. Буряк // Прометей. – 2006. – №3. – С. 90-96.

38. Schpiethoff A. Vorbemerkungen zu einer Theorie der Uberproduktion / A. Schpiethoff // Jahrbuch fur Gesetzgebun, 1902.

39. Shpiethoff A “Kriesen”,Handwb’rterbuch Schtaatswissenschaften / A. Shpiethoff. - 1952.

40. Cassel G Theory of Social Economy / G Cassel. - New York, 1932.

41. Харчук В. Ю. Теоретичні аспекти категорій «інновація» та «нововведення» / В. Ю. Харчук // Прометей. – 2007. – №2(23). – С. 127-134.

42. Інноваційні процеси в змішаній економіці : монографія у 2-х т. / В. Г. Федоренко [та ін.]; під ред. В. Г. Федоренка, Н. П. Денисенко. – К. :Пік ДСЗУ, 2008. – Т.1. – 194 с.

43. Інвестиційно-інноваційний термінологічний словник / [ред. Н. І. Редіна]. – Дніпропетровськ:ДДФА. – 2004. –124с.

44. Шумпетер Й. Теория экономического развития / Й. Шумпетер. - М.: Прогресс, 1982. – 454с.

45. Хартман В. Д. Критический анализ буржуазных теорий и практики управления промышленными исследованиями и разработками: [Пер. с нем.] / В. Д. Хартман, В. Г. Шток. — М.: Прогресс, 1979. – 470с.

46. Цветков А. Н. Инновация как социально-экономический феномен / А. Н. Цветков // Вестник ИНЖЭКОНА.– 2005. – Вып.2(7). – С.27-35.

47. Фостер Р. Обновление производства: атакующие выигрывают / Р. Фостер. – М.: Прогрес, 1987. – 272с
48. Колесніченко В. Ф. Визначення сутності категорій нововведення, інновація, інноваційна діяльність та інноваційний процес / В. Ф. Колесніченко // Економіка розвитку. – 2005. – №4 (36). – С. 100-107.
49. Покропивний С.Ф. Ефективність інноваційно-інвестиційної діяльності / С. Ф. Покропивний, А. П. Новак.– К.: КНЕУ,1997.– 184с.
50. Інновації: проблеми науки і практики: монографія / А. О. Кизим, Ю. Б. Иванов та ін. – Х.: ВД «ІНЖЕК», 2006. – 336с.
51. Хамел Г. Конкуруючи за майбутнє. / Г. Хамел, К. Прахалад – М.: Олімп – Бізнес. – 2002. – С. 216.
52. Сидорова А. Процессные инновации в системе управления развитием предприятия / А. Сидорова, О. Курносова // Економіст. – 2008. – №1. – С27-34.
53. Третяк К. В. Сучасні підходи до класифікації інновацій / К. В.Третяк // Харчова промисловість. – 2009. - №7. – С. 121-125.
54. Лапко О. О. Розвиток системи управління науково-інноваційною сферою в Україні / О. О. Лапко // Економіка і прогнозування. – 2005. – № 3. – С. 55–62.
55. Фурсіна О. В. Класифікація інновацій та зміст інноваційної діяльності / О. В. Фурсіна // Науковий вісник НЛТУ України. – 2010. – №20.11. – С.249-255
56. Ставська С. М. Маркетингова складова механізму впровадження інновацій / С. М. Ставська // Економічний вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». – 2010. – Частина 7. – С. 189-197
57. Савоськіна О. М. Інноваційна діяльність як чинник раціоналізації структури економіки / О. М. Савоськіна // Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект. – 2008. –Частина 2. – С. 801-807
58. Няньчук Н. Ю. Методика визначення кредитного рейтингу малих підприємств / Н. Ю Няньчук // Сталий розвиток економіки. – 2010. – №2. – С. 90-95
59. Шпилевой К. О. Управление инвестиционным процессом в условиях рыночных реформ / К. О. Шпилевой. – Одесса : Оптимум, – 2001.– 304 с.
60. Вахович І. М. Концептуальні підходи дослідження інвестиційного забезпечення інноваційної діяльності регіону / І. М. Вахович, Г.Л. Денисюк // Економічний простір. – 2009. - №27. – С91-104
61. Стоянова М. М. Підвищення ефективності інноваційної діяльності підприємницьких структур: автореф. дис.. на здобуття наук. ступ канд. екон.

наук: спец. 08.02.02 – «Економіка і управління науково-технічним прогресом» / М. М. Стоянова. – О. – 2005. – 15с.

62. Федотов А. А. К вопросу о идентификации инноваций в процессе перехода Украины на инновационную модель развития / А. А. Федотов // Вісник Донецького університету. – 2006. – Вип. 1, т. 1. – С. 373-379.

63. Ковальчук В. М. Економічна сутність інновацій у ринковій економіці перехідного типу / В. М. Ковальчук // Академічний огляд. – 2005. – №1. – С12-17.

64. Черваньов Д. М. Менеджмент інноваційно-інвестиційного розвитку підприємств в Україні / Д. М. Черваньов, Л. І. Рейкова. – К.:Знання, 1999. – 154с.

65. Федулова І. В. Теоретичні положення визначення категорій інноваційний процес та інноваційна діяльність / І. В. Федулова // Проблеми науки. – 2007. – №2. – С2-7.

66. Міщенко І. М. Інноваційна діяльність у сільському господарстві: автореф. дис. на здобуття наук ступеня канд. екон. наук: спец. 08.02.02 «Економіка та управління науково-технічним прогресом» / І. М. Міщенко. – Київ. – 2005. – 21с.

67. Мала гірнича енциклопедія: [В 3-х т.] / [за ред. В. С. Білецького]. – Донецьк: «Донбасс». – 2004. – Т.1. – 640с.

68. Висоцька І. Б. Інноваційний чинник розвитку промисловості: автореф. дис. на здобуття наук ступ. канд. екон. наук: спец. 08.07.01 «Економіка промисловості» / І. Б. Висоцька.– Київ, 2005. –21с.

69. Сотнікова Ю. В. Економічна оцінка інноваційної діяльності підприємства : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд.екон.наук : спец. 08.06.01 «Економіка, організація і управління підприємствами» / Ю. В. Сотнікова. – Харків, 2007. – 22с.

70. Кужилєва О. В. Інноваційний потенціал торгової марки підприємства: автореф. дис. на здобуття наук ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємств (за видами економічної діяльності)» / О. В. Кужилова. – Донецьк. – 2007. – 19с.

71. Канаєва М. О. Використання системного підходу при організації інноваційного процесу / О. М. Канаєва // Формування ринкових відносин в Україні. – 2006. – № 1(56). – С.55-60.

72. Близнюк Т. П. Інноваційна діяльність підприємства в умовах циклічності розвитку економіки: автореф. дис. на здобуття наук ступ. канд. екон. наук: спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємств (за видами економічної діяльності)» / Т. П. Близнюк. – Харків. – 2008. – 20с.

73. Марченко О. В. Визначення необхідних і достатніх умов для інноваційного розвитку підприємства / О. В. Марченко // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – №6. – С.157-164.
74. Друкер П. Эффективность управления. Экономические задачи и оптимальные решения / П.Друкер: [пер. с англ.]. – М.: ФАИР–ПРЕСС, 1998. – 288 с.
75. Мескон М. Х., Основы менеджмента: [Пер.с англ.] / М. Х. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури.– М.: Дело, 1996. – 704 с.
76. Майталь Ш. Экономика для менеджеров: десять важных инструментов для руководителей: [пер. с англ.]. / Ш. Майталь .- М.: Дело, 1996. – 49 с.
77. Макконелл Кемпбелл Р. Экономикс: принципы, проблемы и политика: в 2 т. / Р. К. Макконелл, Л. С. Брю; [пер. с англ. 11-го изд.]. – М.: ИНФРА-М, 1992. – Т.2. – 400 с.
78. Шумпетер Й. А. Капіталізм, соціалізм і демократія: [Пер. с англ.] / Й. А. Шумпетер. – К.: Основи, 1995. – 528 с.
79. Абалкин Л. И. Конечные народнохозяйственные результаты. Сущность, показатели, пути повышения / Л. И. Абалкин. – 2-е изд., доп. и перераб. – М., 1982. – 184с.
80. Маркіна І. А. Методологічні питання ефективності управління / І. А. Маркіна // Фінанси України. – 2000. – №6. – С. 24 – 32.
81. Краснокутська Н.С. Сучасні підходи до визначення сутності ефективності діяльності підприємств / Н. С. Краснокутська, І. О. Алтухова // Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг: Зб. наук. праць. – Харків: ХДУХТ, 2006. – Вип.3. – С.182-189.
82. Чорна М. В. Формування цінової політики підприємств роздрібною торгівлі: монографія / М. В. Чорна, Л. М. Філіпішина. – Харків: ХДУХТ, 2007. – 155 с.
83. Сурмин Ю. П. Теория систем и системный анализ: [Учеб. Пособие] / Ю. П. Сурмин. – К.: МАУП, 2003. – 368 с.
84. Червяненко А. В. Теоретичні підходи до визначення ефективності соціально-економічної системи та її видова класифікація / А. В. Червяненко // Механізм регулювання економіки. – 2006. – №1(37). – С. 46-48.
85. Чорна М. В. Обґрунтування підходу до визначення ефективності діяльності підприємств торгівлі як основи їх конкурентостійкості / М. В. Чорна // Формування ринкових відносин в Україні. – 2009. – №7-8. – С. 25-34.
86. Федулова Л. І. Менеджмент організацій: [підручник] / Л. І.Федулова. – К.: Либідь, 2003. – 448 с.

87. Нусинов В. Я. Экономический анализ деятельности предприятий и объединений в промышленности: [учеб. пособие] / В. Я. Нусинов, А. М. Турило, А. Г. Темченко. – Кривой Рог: Минерал, 1999. – 172 с.

88. Падерин И. Д. Научные и практические аспекты повышения экономической эффективности современного предприятия / И. Д. Падерин // Вісник Академії економічних наук України. – 2003. – №1. – С. 89–95.

89. Харченко В. А. Економічна сутність ефекту і ефективності виробництва / В. А. Харченко // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. – 2009. – №1. – С.341-344.

90. Гончарова Е. Н. Качество, результативность, эффективность, квалитативность: терминологические аспекты. [Электронный ресурс] / Е. Н Гончарова., Ф. Е. Поклонский // Економіка промисловості – 2009.- №44. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/EProm/2009_44/st_44_03.pdf

91. Лямець В. І. Системний аналіз. Вступний курс / В. І. Лямець, А. Д. Тевяшев. – 2-е вид., перероб. та допов. – Х.: ХНУРЕ, 2004. – 448 с.

92. Пилипчинець Л. Ф. Організаційно-економічні засади ефективної діяльності садівницьких підприємств Закарпаття: автореф. дис. на здобуття наук ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)» / Л. Ф. Пилипчинець. — К., 2008. — 20 с.

93. Височина М. В. Функціонально-орієнтований підхід до оцінювання ефективності управління діяльністю машинобудівного підприємства: автореф. дис. на здобуття наук ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)» / М. В. Височина. – Луганськ, 2008. – 20 с.

94. Назарова Л. І. Підвищення ефективності функціонування видавничо-поліграфічного комплексу регіону: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.10.01 «Економіка, організація планування і управління народним господарством та його галузями» / Л. І. Назарова. — Донецьк, 2005. – 20 с.

95. Галайко Н. Р. Організаційно-економічний механізм забезпечення ефективності діяльності банку: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.08 «Гроші фінанси і кредит» / Н. Р. Галайко. – Львів, 2008. — 20 с.

96. Безкоровайна Л. В. Організаційно-економічний механізм ефективної операційної діяльності підприємства: автореф. дис. канд. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.06.01 «Економіка підприємств і організація виробництва» / Л. В. Безкоровайна. – Харків, 2005. – 20 с.

97. Бучко І. Є. Ефективність господарювання аграрних підприємств різних організаційно-правових форм: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)» / І. Є. Бучко. – Львів, 2008. – 20 с.
98. Сагайдак Ю. А. Ефективність функціонування акціонерних товариств в економіці України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.06.01 / Ю. А. Сагайдак. – Київ, 2006. – 18 с.
99. Андрійчук В. Г. Ефективність діяльності аграрних підприємств: теорія, методика, аналіз: [монографія] / В. Г. Андрійчук. – К.: КНЕУ, 2005. – 292 с.
100. Pearce J.A. Strategic management: formulation, implementation and control. – Richard D/ J. A. Pearce, R. V. Robinson Irwin Inc. - Chicago, 1995. – 948p.
101. Скіб'як А. Ю. Проблеми метрологічного аналізу ефективності функціонування виробничих систем / А. Ю. Скіб'як // Науковий вісник НЛТУ України. – 2008. – Випуск 18.5. – С.270-277.
102. Цогла О. О. Оцінювання ефективності диверсифікації діяльності машинобудівного підприємства / О. О. Цогла // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2008 . – Проблеми економіки та управління. – № 628. – С. 337-347.
103. Олексюк О. І. Технологія оцінки результативності діяльності підприємства / О. І. Олексюк // Збірник наукових праць ЧДТУ. – 2009. – Випуск 22. – Частина 2. – С.169–173.
104. Микитюк П. Методи визначення ефективності інноваційних проєктів на підприємствах будівельної галузі / Петро Микитюк // Вісник Тернопільського національного економічного університету. – 2008. – №2. – С99-106.
105. Світлична Я. В. Оцінка та забезпечення економічної результативності функціонування дорожньо-будівельних підприємств: автореф. дис. на здобуття наук ступеня канд. екон. наук: спец. 08.07.03 «Економіка будівництва» / Я. В. Світлична. — Харків, 2002. — 19 с.
106. Олійник О. В. Ефективність функціонування системи бюджетування: теоретичні засади та методи оцінки / О. В. Олійник, Ю. В. Чибісов // Вісник Донбаської державної машинобудівної академії . – 2006. – № 1Е (6). – С.263-271.
107. Ковзель М. О. Соціально-економічна ефективність експорту транспортних послуг України: [монографія] / М. О. Ковзель. – К.: Книжкове видавництво НАУ, 2008. – 308с.
108. Рац О. М. Визначення сутності поняття «ефективність функціонування підприємства» / О. М. Рац // Економічний простір. – 2008. – №15. – С. 275-286.
109. Райан Б. Стратегический учет для руководителя: [пер. с англ. под ред. В. А. Микрюкова] / Б. Райан. – М.: Аудит, ЮНИТИ, 1998. – 616 с.

110. Турило А. М. Дальнейшее исследование сущности экономической эффективности и классификация ее видов / А. М. Турило, А. А. Турило // *Актуальні проблеми економіки*. – 2004. – №3. – С. 152–157.
111. Дідух Я. П. Сучасні підходи до класифікації біотичних об'єктів / Я. Б. Дідух // *Вісник НАН України*. – 2005. – №1. – С. 32-45.
112. Геєць В. М. Інноваційні перспективи України / В. М. Геєць, В. І. Семиноженко. – Х.: Константа, 2006. – С.106.
113. Доля І. В. Когнітивно-прагматична спрямованість оцінних висловлень в англomовному дискурсі / І. В. Доля // *Записки з романо-германської філології*. – 2009. – №23. – С. 44-52.
114. Золотухіна С. А. Формування оцінних суджень особистості у процесі навчання / С. А. Золотухіна, О. Д. Веровська // *Вісник львівського університету*. – 2009. – Вип. 25. – Ч. 2. – С. 11–17.
115. Малюга Н. М. Оцінка в бухгалтерському обліку: теорія, практика, перспективи (на прикладі підприємств Житомирської області): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-р. екон. наук.: 08.06.04 «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит» / Н. М. Малюга. – Київ, 1999. – 20с.
116. Нагель В. В. Різновиди оцінки як лінгвістичної категорії / В. В. Нагель // *Дослідження з лексикології і граматики української мови*. – 2007. – №6. – С. 103-110.
117. Олійник І. Д. Оцінювання в терміносистемі критики перекладу / І. Д. Олійник // *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. – 2006. - №.26 – С. 122-125.
118. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.: Ірпінь ВТФ "Перун", 2003. – 1440 с.
119. Костирко Р. О. Комплексна оцінка вартості підприємства: [монографія] / Р. О. Костирко, М. В. Тертична, В. О. Шевчук [за заг. ред. д.е.н. акад. НАНУ М.Г. Чумаченка]. – 2е вид перероб, доп. – Х.: Фактор, 2008. – 279с.
120. Оцінка майна в Україні: [монографія] / За ред. Воротиної Л. І. - К.: Видавництво Європейського університету. – 2005. – 216 с.
121. Калінеску Т. В. Стратегічний потенціал підприємства: формування та розвиток: [монографія] / Т. В. Калінеску, Ю. А. Романовська, О. Д. Кирилов. – Луганск: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2007. – 278 с.
122. Бродська І. І. Економічна сутність оцінки вартості підприємства / І. І. Бродська // *Збірник наукових праць. Економічні науки. Серія «Облік і фінанси»*. – 2007. – Випуск 4 (16). – Ч. 1. – С. 23-33.
123. Титенко Л. В. Оцінка і калькуляція в системі фармацевтичної промисловості / Л. В. Титенко // *Збірник наукових праць «Фінанси, облік і аудит»*. – 2009. – №13. – С. 297-304.

124. Кубіцький С. О. Система оцінювання готовності майбутніх офіцерів до професійної діяльності: дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / С. О. Кубіцький. – Київ, 2002. – 208 с.

125. Черкас М. В. Оціночна функція правової свідомості: зміст та особливості / М. В. Черкас // Юридична Україна. – 2009. – №1. – С 22-27.

126. Шталь Т. В. Комплексна оцінка ресурсного потенціалу підприємства роздрібною торгівлі: дис. на здоб. наук. ступ. кан. екон. наук: спец. 08.07.05 «Економіка торгівлі та послуг» / Т. В. Шталь. – Харків, 2006. – 312с.

127. Михайлова М. В. Оцінка конкурентоспроможності підприємств ресторанного господарства: дис. на здоб. наук. ступ. кан. екон. наук: 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)» / М. В. Михайлова. – Харків, 2009. – 298с.

128. Власова Н. О. Оцінка ефективності господарсько-фінансової діяльності підприємств громадського харчування: [монографія] / Н. О. Власова. – Х: ХДУХТ. – 1998. – 127с.

129. Балацкий О. Ф. Экономический потенциал административных и производственных систем: [монография] / О. Ф. Балацкий. – Сумы: ИТД «Университетская книга», 2006. – 973с.

130. Гвоздецький В. Д. Сучасні проблеми оцінювання ефективності діяльності міліції / В. Д. Гвоздецький // Вісник академії управління МВС. – 2007. – №1. – С. 6-15.

131. Онопа В. М. Стратегічна обумовленість актуальності оцінки повної ринкової вартості компанії з урахуванням форми власності на землю / В. М. Онопа, Н. П. Жидкова // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. – 2009. – №1. – С. 111-113.

132. Коротун О. О. Семантика оцінки в номінаціях особи / О. О. Коротун // Ономастика і апелятиви. – 2001. – Вип. 14. – С. 86-92.

133. Бродська І. І. Економічна сутність оцінки вартості підприємства / І. І. Бродська // Збірник наукових праць Луцького державного технічного університету. - Економічні науки. - Серія «Облік і фінанси». – 2007. – Випуск 4 (16). – Ч. 1. – С. 23-33.

134. Никифоров А. Є. Податкове стимулювання інноваційної діяльності / А. Є. Никифоров, В. М. Диба, В. О. Парнюк // Фінанси України. – 2009. - №.5. – С.78-86.

135. Кармазіна Н. В. Інноваційна діяльність як об'єкт державного управління / Н. В. Кармазіна // Науковий вісник академії муніципального управління. – 2009. – №2. – С. 189-199.

136. Перерва П. Г. Экономическая оценка инновационного потенциала: [монография] / П. Г. Перерва, А. П. Косенко, Д. Коциски, Д. Л. Скай, О. О. Маслак. – Мишкольц: Мишк. Тех. Ун-т. – 2009. – 166 с.

137. Закалінська К. О. Методика аудиторської оцінки системи бухгалтерського обліку: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: 08.06.04 «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит» / К. О. Закалінська. — Київ, 2006. — 20 с.

138. Денисова А. Л. Управление конкурентоспособностью промышленного предприятия: аспекты качества / А. Л. Денисова, Т. М. Улянин / Под науч. ред. д-ра экон. наук, проф. А.Л. Денисовой. Тамбов: Изд-во Тамб. гос. техн. ун-та, 2006. – 120 с.

139. Садекова А. М. Аудиторська оцінка ефективності бухгалтерського контролю (на матеріалі підприємств з виробництва машин та устаткування Донецького регіону): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: 08.00.09 «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит» / А. М. Садекова. – Одеса, 2007. — 16 с.

140. Коупленд Т. Стоимость компаний: оценка и управление / Том Коупленд, Тим Коллер, Джек Мури: [пер. с англ.]. – М: ЗАО "Олимп-бизнес", 1999. – 576 с.

141. Тупчій Ю. І. Оцінка конкурентоспроможності підприємств роздрібної торгівлі: дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.05 «Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка» / Ю. І. Тупчій. – Харків, 2006. – 283с.

142. Смирнова П. В. Оцінка ліквідності та платоспроможності підприємств роздрібної торгівлі: дис. на здобуття наук ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)» / П. В. Смирнова. – Харьков, 2009. – 266 с.

143. Єріна А. М., Методологія наукових досліджень: [навчальний посібник] / А. М. Єріна, В. Б. Захожай, Д. Л. Єрін. – Київ: Центр навчальної літератури, 2004. – 212 с.

144. Чорна М. В. Методологія оцінки конкурентостійкості підприємств торгівлі / М. В. Чорна // Вісник Хмельницького національного університету. – 2009. – №9. – С. 218-221.

145. Моніторинг оцінювання складних соціально-економічних явищ регіону: [монографія] / відповідальний редактор Порубко Я. О. // НАН України, Інститут регіональних досліджень, Львів. – 2006. – 306 с.

146. Левченко Н. М. Аналіз ефективності інноваційної діяльності підприємств / Н. М. Левченко, Д. К. Носенко // Вісник Хмельницького національного університету. – 2009. – №2. – Т1. – С. 138-142.

147. Каракай Ю. В. Маркетинг інноваційних товарів: [монографія] / Ю. В. Каракай. – К.: КНЕУ, 2005 – 226 с.

148. Економіка України: інвестиційно-інноваційні проблеми розвитку: [колективна монографія] / За ред. В. Ф. Беседіна, А. С. Музичука. – К.:НДЕІ. – 2006. – 552 с.

149. Щетилова Т. В. Методичні підходи до оцінки економічної ефективності інноваційних проектів / Т. В. Щетилова // Економіка промисловості. – 2003. – №3(21). – С. 109-115.

150. Державне регулювання економіки України: методологія, напрями, тенденції, проблеми / За ред. д-ра екон. Наук М.М. Якубовського. – К.: НДЕІ Міністерства економіки України, 2005 – ст. 164.

151. Афанасьєв М. В. Інноваційні процеси в системі державного управління і місцевого самоврядування: [наукове видання] / М. В. Афанасьєв, Л. Г. Григоренко, Л. П. Григоренко, В. В. Ушкальов, І. І. Бараннік, К. С. Безгін, В. М. Гатеж, В. Ю. Жукарєв, Р. А. Чемшкаленко, Д. О. Пащенко [За заг.ред. к.е.н, проф. М. В. Афанасьєва]. – Харків: Видавництво ХНЕУ, 2006. – 212 с.

152. Гліненко Л. К. Застосування оцінки еволюційної доцільності реалізації інноваційного проекту на різних етапах його розроблення та здійснення / Л. К. Гліненко // Науковий вісник НЛТУ України. – 2005. – Вип. 15.5. – С. 332-338.

153. Семенко І. В. Принципи економічного аналізу: дослідження питань класифікації / І. В. Семенко // Економічний аналіз. – 2008. – Випуск 2(18). – С. 23-27.

154. Стецюк Л. С. Організація аналітичної роботи на сільськогосподарських підприємствах / Л. С. Стецюк // Облік і фінанси АПК. – 2009. – №2 – С. 89-102.

155. Ясишена В. В. Теоретичні аспекти аналізу грошових потоків підприємств / В. В. Ясишена // Економічний простір. – 2008. – №16. – С.123-131.

156. Міценко Л. Г. Фінансовий аналіз як метод діагностики фінансового стану підприємства / Л. Г. Міценко, О. П. Сорока // Науковий вісник НЛТУ України. – 2005. – Вип.15.2. – С.192-196.

157. Мельник О. Г. Система цілей полікритеріальної діагностики діяльності машинобудівних підприємств / О. Г. Мельник. // Вісник національного університету «Львівська політехніка». –2008. – №624. – С.55-61.

158. Шатковська-Шморгай В. Б. Принципи формування та місце моніторингу в стратегії управління валютним ризиком в банках / В. Б. Шатковська-Шморгай // Економіка і регіон – 2008. – № 4 (19). – С. 119-123.

159. Чорна М. В. Формування ефективної інвестиційної політики підприємства: монографія / Чорна М. В., Глухова С. В. // Харків: ФО-П Шейніна О.В., 2010. – 210 с.

160. Кизим М. О. Оцінка і діагностика фінансової стійкості підприємства: [монографія] / М. О. Кизим, В. А. Забродський, В. А. Зінченко, Ю. С. Копач. – Х.: Видавничий Дім «ІНЖЕК», 2003. – 144 с.

161. Фатхутдинов Р. А. Конкурентоспособность организации в условиях кризиса: экономика, маркетинг, менеджмент: монографія / Р. А. Фатхутдинов. – М. : Издательско-книготорговый центр «Маркетинг», 2002. – 892 с.

162. Основи інвестиційно-інноваційної діяльності: [навч. посіб] / За наук. ред. В. Г. Федоренко. – К. : Алерта, 2004. – 431 с.

163. Зубенко В. О. Визначення пріоритетності реалізації інноваційних проектів / В. О. Зубенко // Науково-технічний збірник «Комунальное хозяйство городов. – 2008. – № 80. – С. 38–45.

164. Скалюк Р. В. Ефекти та ефективність інноваційної діяльності промислових підприємств / Р. В. Скалюк, О. В. Декалюк // Вісник Хмельницького національного університету. – 2009. – № 1. – С. 149-154.

165. Шершенюк О. М. Оцінка інтегрального ефекту від впровадження інновацій: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.02.02 «Економіка та управління науково-технічним прогресом» / О. М. Шершенюк. — Харків, 2006. — 20 с.

166. Behrens W. & Hawranek P. M. Manual for the Preparation of Industrial Feasibility Study / W. Behrens, P. M. Hawranek. – Vienna, UNIDO, 1991.

167. Дорофійенко В. В. Рынок инноваций / В. В. Дорофійенко, С. В. Калинович, Я. И. Жеребьев –Макеевка : ДонНАСА, 2006. – 360 с.

168. Політанська О. Л. Економічне оцінювання інноваційної продукції машинобудування у випадку ануїтетів / О. Л. Політанська // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". – 2009. – № 611. – С. 48-53.

169. Горобець О. А. Методи оцінки ефективності запровадження інновацій на підприємстві / О. А. Горобець // Вісник Хмельницького національного університету. – 2009. – № 2. – Т. 1. – С. 124-127.

170. Зайчикова В. В. Принципи забезпечення ефективності та прозорості в органах місцевого самоврядування / В. В. Зайчикова // Наукові праці НДФІ. – 2008. – № 4 (45). – С. 10-22.

171. Войтко С. В. Критерії оцінки інноваційного рівня промислового підприємства / С. В. Войтко, О. А. Козлова // Вісник Донецького інституту економіки та господарського права. – 2008. – №1-2. – С. 130-139.

172. Маслак О. О. Оцінювання інноваційності технологічних процесів машинобудівних підприємств та визначення їх економічної ефективності /

О.О. Маслак, В. Й. Жежуха // Науковий вісник НЛТУ України: Збірник науково-технічних праць. – Львів : НЛТУ України. – 2008. – Вип. 18.5– С. 266-270.

173. Капітан І. В. Принципи і методи аналізу в управлінні інноваційною діяльністю при виведенні нових товарів на ринок / І. В. Капітан // Економіка та управління підприємствами. – 2007. – №7(73). – С. 54-62.

174. Булах Н. А. Обґрунтування критеріїв оцінки ефективності конкурентної політики регіону / Н. А. Булах // Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. – 2008. – Випуск 21. – Частина 2. – С. 22-24.

175. Стратегия и тактика антикризисного управления фирмой / [под ред. проф. Градова А. П., проф. Кузина Б. И.]. - Санкт-Петербург: "Спец. Лит-ра", 1996. – 510 с.

176. Котлер Ф. Маркетинг, менеджмент / Ф. Котлер; [пер. с англ. под ред. Л.А. Волковой]. – СПб.: Питер, 2000. – 752с.

177. Портер М. Международная конкуренция. / М. Портер; [пер. с англ. под ред. В. Д. Щетинина]. – М.: Международные отношения, 1993. – 896 с.

178. Амоша О. Інноваційний шлях розвитку України: проблеми та рішення / Олександр Амоша // Економіст. – 2005. – № 6. – С. 28-32.

179. Перерва П.Г. Обґрунтування зовнішніх та внутрішніх чинників моніторингу інноваційного розвитку підприємства / П. Г. Перерва, І. В. Гладенко // Вестник НТУ «ХПИ». – Серия «Технический прогресс и эффективность производства». – 2008. - №19-1. – С. 112-119.

180. Стратегічні виклики ХХІ століття суспільству та економіці України: [В 3 т], т. 2: Інноваційно-технологічний розвиток економіки / За ред. акад. НАН України В. М. Гейця, В. П. Семиноженка, Б. Є. Кваснюка. – К.: Фенікс, 2007. – 564 с.

181. Ковтунов О. В. Економічні аспекти розвитку інноваційного потенціалу / О. В. Ковтунов // Науковий вісник Луганського національного аграрного університету. – 2009. – №5. – С. 252-258.

182. Стеченко Д. М. Орієнтири активізації інноваційної діяльності промислових підприємств в конкурентному середовищі / Д. М. Стеченко // Теоретичні та прикладні питання економіки. – Випуск 21. – С. 124-129.

183. Статистичний щорічник України за 2008 рік / Держкомстат України / За ред. О.Г. Осауленко – К.: Консультант. – 2009. – 552 с.

184. Статистичний щорічник України за 2004 рік / Держкомстат України / За ред. О.Г. Осауленко – К.: Консультант. – 2004. – 552 с.

185. Статистичний щорічник «Харківська область у 2009 році». – Х.: Головне управління статистики у Харківській області. – 2010. – 573с.

186. Статистичний щорічник «Харківська область у 2008 році». – Х.: Головне управління статистики у Харківській області. – 2009. – 577с.
187. Офіційний сайт державного комітету статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
188. Офіційний сайт головного управління статистики у Харківській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uprstat.kharkov.ukrtel.net/ua/stat/stat_inf.html
189. Туган-Барановский М. Промышленные кризисы, их причины и влияние на народную жизнь / Михайло Туган-Барановский. М. - 2-е вид., переробл [за ред. О. Н. Попова]. – С.-Пб, 1900. – 354 с.
190. Кондратьев Н. Д. Большие циклы конъюнктуры // Вопросы конъюнктуры. – М., 1925. – Т.1. – С. 28-79.
191. Явдошина З. Кризисы в развитии социально-экономических систем / Зоя Явдошина // Аникризисный менеджмент. – 2007р. – №10. – С.2-7.
192. Хаберлер Г. Процветание и депрессия: теоретический анализ циклических колебаний / Готтфрид фон Хаберлер: [пер. с англ]. – Ч: Социум, 2005- 475 с.
193. Чухно А. А. Інформаційна постіндустріальна економіка: теорія і практика: [Твори: У 3 т.] / А. А. Чухно. - К.: Науково-дослідний фінансовий ін-т при Міністерстві фінансів України, 2006. – Т. 1.—512с.
194. Олешко А. А. Циклічні кризові явища індустріальної економіки / А. А. Олешко // Економіка та держава. – 2008р. – №10. – С.10-13.
195. Кундеева Г. А. Инновационные процессы на макро и микроуровнях / Г. А. Кундеева // Проблемы науки. - №11. – 2007. – С. 8-14.
196. Жаворонкова Г. В. Інноваційна складова інформаційно-консалтингових послуг / Г. В. Жаворонкова // Формування ринкових відносин в Україні. - №1. – 2006. – С. 61-64.
197. Губенко А. А. Виды жизненных циклов инноваций / А. А. Губенко, Б. Т. Клияненко, А. П. Осыка // Економіка промисловості. – 2005. – №2. – С. 95-101.
198. Маркетинг інновацій та інновації в маркетингу: монографія / За ред. д.е.н, проф. С. М. Ілляшенка. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2008. – 615с.
199. Інновації: проблеми науки та практики: [монографія] / А. О. Кизим, Ю. Б. Иванов та ін. - Х.: ВД «ІНЖЕК», 2007. — 208 с.
200. Гриньов В. М. Організаційні проблеми інноваційної діяльності на підприємствах: монографія / В. М. Гриньов, В. В. Власенко. – Х.: ВД «ІНЖЕК», 2005. – 200 с.

201. Типовая методика определения экономической эффективности капитальных вложений и новой техники в народном хозяйстве СССР. – М.: Экономика, 1960. – 22 с.

202. Методика определения годового экономического эффекта, полученного в результате внедрения новой техники. ГКНТ СМ. – М., 1961. – 47с.

203. Методика определения экономической эффективности внедрения новой техники, механизации и автоматизации производственных процессов в промышленности. – М.: Издательство АН СССР, 1963. – 47 с.

204. Основные методические положения по определению экономической эффективности научно-исследовательских работ. – М.: Экономическая газета, 1964. – 32 с.

205. Типовая методика определения экономической эффективности капитальных вложений и новой техники в народном хозяйстве СССР. – М.: Экономика, 1969. – 22 с.

206. Методика (основные положения) определения экономической эффективности в народном хозяйстве новой техники, изобретений и рационализаторских предложений. – М.: Экономика, 1977. – 44 с.

207. Методические рекомендации по определению экономической эффективности мероприятий, направленных на ускорение научно-технического прогресса. – М.: Экономика, 1988. – 54 с.

208. Зыков Ю. А. Актуальные проблемы экономики НТП / Ю. А. Зыков: [за ред. В. П. Логинов, В. К. Даучела]. – М.: Наука, 1986. – 253 с.

209. Хачатуров Т. С. Эффективность капитальных вложений / Т. С. Хачатуров. – М.: Экономика, 1979. – 335 с.

210. Методика визначення економічної ефективності витрат на наукові дослідження і розробки та їх впровадження у виробництво. – Київ. Мінекономіки і Мінфін. Наказ від 25.09.03.

211. Методика оцінки інноваційних проєктів та діяльності технологічних парків: Затверджено наказом Міністерства економіки України, Міністерства освіти і науки України, Міністерства промислової політики України від 21.11.2005 № 434/668/442.

212. Аптекарь С. С. Оцінка ефективності інвестиційних проєктів / С. С. Аптекарь // Економіка України. – 2007. – №1. – С. 42-49.

213. Бень Т. Г. К определению экономической эффективности инвестиций / Т. Г. Бень // Экономика Украины. – 2007. – №4. – С.12-19.

214. Інноваційні процеси в змішаній економіці: [монографія] у 2-х томах, том 2 / В. Г. Федоренко [та ін.]; під ред. В. Г Федоренка, Н. П. Денисенко. – К.:Пік ДСЗУ, – 2008 – 239 с.

215. Євтушенко С. В Шляхи вдосконалення оцінки ефективності інновацій на підприємстві / С.В. Євтушенко // Вчені записки Університету "Крок" . – 2008. – №18. – С. 56-65.

216. Фурдас Б. В. Обґрунтування ефективності інноваційного продукту на основі операційного важеля / Б. В. Фурдас // Науковий вісник НЛТУ України. – 2008. – Вип. 18.5. – С. 283-287.

217. Захарченко В. И. Комплексная оценка эффективности внедрения инновации / В. И. Захарченко, О. В. Побережец, Д. М. Ясин // Економіка та держава. – 2004. – №11. – С. 23-31.

218. Горобець О. А. Методи оцінки ефективності запровадження інновацій на підприємстві / О. А. Горобець // Вісник Хмельницького національного університету. – 2009. – № 2. – Т. 1. – С.124-127.

219. Бирман Г. Экономический анализ инвестиционных проектов / Г. Бирман, С. Шмидт: [пер. с англ. под ред. Л. П. Белых].- М: Банки и биржи. ЮНИТИ, 1997. – С. 94-95

220. Норткот Д. Принятие инвестиционных решений / Д. Норткот: [пер. с англ. под ред. А. Н. Шохина]. – М.: Банки и биржи, ЮНИТИ, 1997. – 247с.

221. Возняк Г. М. Економічна оцінка ефективності інноваційних проектів / Г. М. Возняк // Вісник Української академії банківської справи. – 2006. – №1(20). – С. 35-42.

222. Федорович П. В. Методи оцінки економічної ефективності нововведень / П. В. Федорович // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету. – Серія Економіка. – 2002. – №11. – С. 167-171.

223. Інновації: проблеми теорії і практики: монографія. – Харків. : ВД «ІНЖЕК»; 2007. – 208с.

224. Катаєв А. В. Проблемні моменти розробки та впровадження істотних продуктових інновацій: фінансовий аспект / А. В. Катаєв, О. В. Юринець // Вісник Національного університету «Львівська політехніка. – Серія Економіка. – 2009. – С. 121-128.

225. Гриценко Л. Л. Методические аспекты оценки инновационных проектов как основная составляющая механизма инвестиционного проектирования и бюджетирования / Л. Л. Гриценко, И. Д. Скляр // Вісник Сумського державного університету. – Серія Проблеми економіки та управління. – 2008. – №1. – С. 176-182.

226. Сотникова Ю. В. Чистая дисконтированная стоимость как критерий абсолютной эффективности инновационной деятельности / Ю. В. Сотникова // Економіка розвитку. – 2005. – №1. – С.123-125.

227. Савчук А. В. Особенности экономической оценки и выбора инновационных проектов / А. В. Савчук // Актуальні проблеми економіки. – 2003. – №1(19). – С. 69-75.
228. Васильева Т.А. Учет риска при оценке инновационных проектов / Т. А. Васильева // Вісник української академії банківської справи. – 2005. – №1(18). – С. 93-98.
229. Клейтон М. Кристенсен. Убийцы инноваций / М. Кристенсен Коейтон, П. Кауфман, С. Щих, С. Уилли // Стратегии. – 2008. – №2. – С. 15-23.
230. Кузьменко О. І. Оцінка пріоритетності інноваційних проектів на підприємстві / О. І Кузьменко // Схід. – 2004. - №5(63). – С. 37-41.
231. Федулова Л. І. Методологічні засади формування портфеля інноваційних пропозицій регіональних інноваційних центрів / Л. І. Федулова, О. А. Фомова // Вісник Хмельницького національного університету. – 2009. – №3. – Т.3. – С. 30-37.
232. Ілляшенко Н. С. Методичний підхід щодо обґрунтування доцільності реалізації інноваційних проектів / Н. С. Ілляшенко // Механізм регулювання економіки. – 2009. – №1. – С. 184-193.
233. Зозулев А., Базь М. Маркетинговые исследования инновационного продукта / Александр Зозулев, Марина Бязь // Маркетинговые исследования в Украине. – 2006. - №4(17). – С. 24-35.
234. Трансформація вартості у розвитку відносин «підприємство – клієнт»: [монографія] / За наук. ред. Є. В. Крикавського, Н. І. Чухрай. – Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2007. – 250 с.
235. Чухрай Н. І. Формування інноваційного потенціалу підприємства: маркетингове та логістичне забезпечення / Н. І. Чухрай. – Львів: Видавництво Нац. ун-ту «Львівська політехніка», 2002. – 314 с.
236. Ahlstrom P. Problems of Establishing service supply relationships: Evidence from a high-tech manufacturing company / P. Ahlstrom, F. Nordin // - J. of Purchasing & Supply Management. – 2006. – Vol.12 – p.75 – 89.
237. Загородній А. Г. Стратегічний аналіз конкурентоспроможності інноваційної продукції / А. Г. Загородній, В. М. Чубай // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". – Серія «Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку». – 2009. – №647. – С. 56-64.
238. Гитман Л. Основы инвестирования / Л. Гитман, М. Джонк; [перевод с англ. Буклешов О.В]. – М., 1997. – 991с.
239. Шарп У. Инвестиции / У. Шарп, Г. Александер, Дж. Бейли. – М.: «Инфра-М», 1999. – 675 с.
240. Freeman R. E. Strategic management: A stakeholder approach / R. E. Freeman. – Boston (USA) : Pitman, 1984. – 350 p.

241. Маршал В. М. Оценка эффективности бизнеса. Что будет после Balanced Scorecard? / Мейер В. Маршал. – М.: Вершина, 2004. – 272 с.

242. Herman A. Models of Intellectual Capital Valuation: A Comparative Evaluation / Herman A. van den Berg // Working papers Queen's University Kingston, 2003. – p. 33.

243. Kaplan R. S. The Balanced Scorecard — Measures then drive Performance / R. S. Kaplan, D. P. Norton // Harvard Business Review. – 1992. – V.70 – N 1. – P.71-79.

244. Закон України «Про наукову і науково-технічну експертизу» від 10.02.1995 № 51/95-ВР з наступними змінами і доповненнями. [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. - Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=51%2F95-%E2%F0>.

245. Самойлович В. В. Обґрунтування розробки методики оцінки і вибору опорядження інтер'єрів та екстер'єрів будівель. [Електронний ресурс] / В.В.Самойлович // Містобудування та територіальне планування. – 2008. – №31. – Режим доступу: http://www.nbuu.gov.ua/portal/natural/MTP/2008_31/pdf/3150samo.pdf

246. Подольський Р. Ю. Діалектика категорій маркетинг-менеджменту іноземних інвестицій в будівництві / Р. Ю. Подольський // Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект. – 2009. – Ч2. – С. 955-960.

247. Кірнос В. М. Комплексний підхід до розробки проектів реконструкції кварталів застарілого житлового фонду. [Електронний ресурс] / В. М. Кірнос, Т. С. Кравчуновська // Строительство, материаловедение, машиностроение – 2008. – №2. – Режим доступу: http://www.nbuu.gov.ua/portal/natural/smm/SSh/2008_2/Statyi_tom2/27..pdf

248. Хаустова О. В. Застосування прийомів математичного моделювання у процесі оцінки якості прибутку будівельного підприємства / О. В. Хаустова // Економіка будівництва і міського господарства. – 2007. – №1. – Т.3. – С. 25 - 29.

249. Расулова У. С. Оцінка ефективності інноваційної діяльності підприємства / У. С. Расулова // Торговля і ринок України. – 2008. – 26. – С. 140-145.

250. Точилин В. С. Економічна безпека та ринкова влада / В. С. Точилин, В. Г. Венгер // Вісник Тернопільського національного економічного університету. – 2008. – № 3. – С. 60-68.

251. Пинда Ю. В. Фактори підвищення рівня конкурентоспроможності будівельних робіт та продукції / Ю. В. Пинда // Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект. – 2008. – №2. – С. 793-801.

252. Горєлов Д. О. Оцінка результативності управлінської діяльності підприємства на основі врахування інтересів зацікавлених суб'єктів / Д. О. Горєлов, Ю. В. Лаврова // Науковий вісник Ужгородського університету. – 2009. – №28. – Ч2. – С. 92-97.

253. Перекрест Т. В. Оцінювання трудового потенціалу підприємства / Т. В. Перекрест // Держава та регіони. – 2009. – №4. – С. 144-151.

254. Грішнова О. А. Інноваційна стратегія управління персоналом у контексті забезпечення конкурентоспроможності підприємства / О. А. Грішнова, Н. М. Полив'яна // Науковий вісник ЧДІЕУ № 1 (2), 2009. – С. 64-75.

255. Шилець О. П. Професійний аудит як засіб мобілізації персоналу в умовах світової економічної кризи. [Електронний ресурс] / О. П. Шилець // Регіональні аспекти розвитку продуктивних сил України. – 2010. – №15. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Rarpsu/2010_15/Shilec%27.pdf

256. Пасєка С. Р. Управління персоналом та інноваційна стратегія підприємства / С. Р. Пасєка // Вісник Черкаського університету. – 2009. – №153. – С. 109-116.

257. Шевченко Л. С. Адаптація сучасних методів оцінювання діяльності персоналу до особливостей підприємств будівельної галузі в Україні / Л. С. Шевченко // Коммунальное хозяйство городов. – 2008. – №85. – С. 132-141.

258. Іщенко О. М. Системна екологізація будівництва на принципах сталого розвитку / О. М. Іщенко, В. А. Баженов, В. В. Трофимович, Ю. М. Саталкін, Б. І. Різничок // Екологічна безпека та природокористування. – 2008. – С. 6-13.

259. Несен Л. М. Ринкове позиціонування як фактор прискорення дифузії інформації про інновації / Л. М. Несен, В. В. Несен, О. Г. Ратушняк // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". – 2008. – Серія Логістика. – №633. – С. 491-500.

260. Подольський Р. Ю. Діалектика категорій маркетинг-менеджменту іноземних інвестицій в будівництві / Р. Ю. Подольський // Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект. – 2009. – №2. – С. 955-960.

261. Vriens M. Linking attributes, benefits and consumer values / M. Vriens, F.T. Hofstede // Marketing Research. – 2000. – №12(3). – P. 5–10.

262. Kolar T. Linking customers and products by means-end chain analysis / Tomas Kolar // Management. – 2007. - Vol.12. – P. 69–83.

263. Лаганін В. О. Аналіз прихильностей споживачів і оцінка корисності мультиатрибутивного товару / В. О. Лаганін // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". – 2007. – Серія Логістика. – №549. – С. 107-112.

264. Саати Т. Аналитическое планирование организационных систем / Томас Саати, Кевін Кернс. – М. : Радио и связь, 1991. – 432 с.

265. Морщенок Т. С. Прийняття та обґрунтування інвестиційних рішень в умовах ризику. [Електронний ресурс] / Т. С. Морщенок // Економіка промисловості. – 2009. – №47. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/eprom/2009_47/st_47_17.pdf

266. Однорог М. А. Методика визначення ефективності інвестиційного забезпечення на сучасному етапі / М. А. Однорог // Економіка. Фінанси. Право. – 2009. – №11. – С. 7-11.

267. Мамотенко Д. Ю. Оцінка ефективності інвестиційних проєктів / Д. Ю. Мамотенко // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". – Серія «Проблеми економіки та управління». – 2008. – №628. – С. 209-216.

268. Ширяєв А.О. Критерії загальної оцінки ефективності інвестиційних проєктів / А. О. Ширяєв // Економіко-математичне моделювання соціально-економічних систем. – 2007. – №12. – С. 95-100.

269. Ястремська О. М. Інвестиційна діяльність промислових підприємств: методологічні та методичні засади: [монографія] / О. М. Ястремська. –Х.: ВД „ІНЖЕК”, 2004. – 2-е вид. – 488 с.

270. Вахович І. В. Інвестиційні ризики фінансування житлового будівництва в Україні / І. В. Вахович, Ю. Б. Пінчук // Шляхи підвищення ефективності будівництва в умовах формування ринкових відносин: збірник наукових праць. – 2008. – Вип. 19. – С. 31-34.

271. Бень Т. Методи визначення економічної ефективності інвестицій: порівняльний аналіз / Т. Бень // Економіка України. – 2006. – №6. – С. 41-46.

272. Стратегічні виклики ХХІ століття суспільству та економіці України: [твори в 3 т], т. 2: Інноваційно-технологічний розвиток економіки / За ред. акад. НАН України В. М. Гейця, В. П. Семиноженка, Б. Є. Кваснюка. – К.: Фенікс, 2007. – 564 с.

273. Приходченко О. А. Инновационный продукт: особенности его восприятия потребителем / О. А. Приходченко // ЭКО. – 2007. – №2. – С.173-187.

274. Бендат Дж. Измерение и анализ случайных процессов / Дж. Бендат, А. Пирсол. – М.: Мир, 1974. – 251с.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ.....	5
1.1. Інновація та інноваційна діяльність: етимологія понять, специфічні особливості	5
1.2. Економічна природа ефективності інноваційної діяльності підприємства.....	21
1.3. Сучасні підходи до оцінки ефективності інноваційної діяльності.....	31
Висновки до розділу 1.....	42
РОЗДІЛ 2 АНАЛІЗ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	43
2.1. Особливості інноваційної діяльності в умовах циклічності економічних процесів.....	43
2.2. Сучасний стан інноваційної діяльності вітчизняних підприємств.....	59
2.3. Методичний інструментарій оцінки ефективності інноваційної діяльності підприємств.....	73
Висновки до розділу 2.....	86
РОЗДІЛ 3 МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ.....	87
3.1. Технологія оцінювання ефективності інноваційної діяльності підприємств.....	87
3.2. Система оцінки ефективності інноваційної діяльності підприємств.....	96
3.3. Імплементация методики оцінювання ефективності інноваційної діяльності підприємств.....	132
Висновки до розділу 3.....	137
ВИСНОВКИ.....	138
ДОДАТКИ.....	141
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	190

Наукове видання

ЧОРНА Марина Віталіївна
ГЛУХОВА Світлана Вячеславівна

**ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
ПІДПРИЄМСТВ**

Монографія

В авторській редакції

Підп. до друку 02.11.2012 Формат 60x84 1/16. Папір офсет. Друк офс.
Умов. друк. арк. 13,2 Тираж 100 прим. Зам. _____

Видавець і виготовлювач
Харківський державний університет харчування та торгівлі
Вул. Клочківська, 333, Харків-51, 61051.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 4417 від 10.10.2012р.